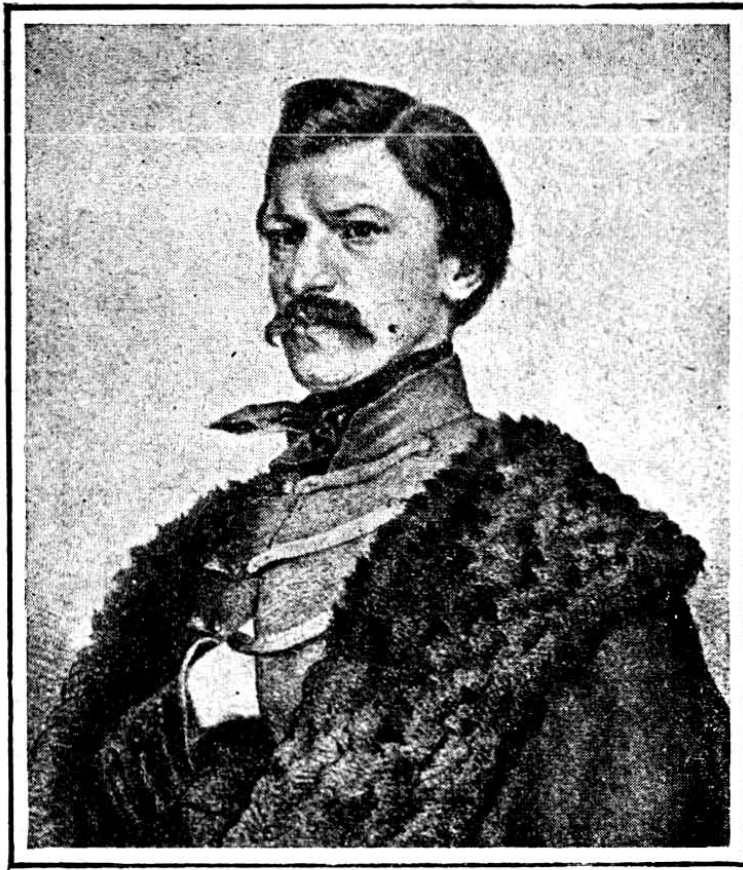

**КАРЕЛЬ
ГЛАВЛІЧЕК ≡
≡ БОРОВСЬКИЙ**

ПЕРЕКЛАД І. ФРАНКА

К. Гавлічек 1821—1856

І. Франко 1856—1916.

Карель Гавлічек-Боровський

Вибір поезій

переклад

Івана Франка

З життєписом Гавлічка

Ілюстроване видання

Видавництво Чесько-Українська Книга.

Випуск 2.

Прага 1929.

ПЕРЕДМОВА.

Р. 1901. Українсько-руська видавнича спілка у Львові видала книжку: „Карель Гавлічек - Боровський. Вибір поезій. Переклад Івана Франка“. Перекладчик присвятив її Високоповажному професору Т. Г. Масарику на доказ щирої прихильности.

„Високоповажний пане!

Книжка, яку оце пускаю в світ, осмілившись покласти на її чолі Ваше Шановне ім'я, Вам у значній мірі завдячує своє викінчення і появу на світ. Ваша прегарна книжка про Гавлічка (Karel Havlíček. *Snahy a tužby politického probuzení. V Praze 1896.*) в звязку з Вашими давнішими працями „Česká otázka“ і „Naše nynější krise“ вияснила мені велике значіння Гавлічка для розвою чеського народу, навчила мене шанувати і подивляти політичного діяча та борця там, де я досі любив і подивляв поета.

Ім'я Гавлічка звісне мені було давніше, ще від 1884. року, коли я в одній статті пок. проф. Первольфа прочитав його спомини про 1848. рік і про те, як чеські діти на загально звісну народню нуту співали тоді Гавлічкову пісню про Шузельку, перекручуючи назву Шузельки на „žežulku“ (божу коровку). Трохи пізніше, за

посередництвом пок. Ржегоржа я одержав Гавлічкові поетичні твори (празьке видання з р. 1870.), а потім і ілюстроване видання „Хрещення св. Владимира“. Не потребую додавати Вам, що ті писання я швидко майже всі вивчив на память. Вони так легко підходять і під наші народні мельодії, і раз зіллявшись з ними в одну цілість, вони солодили мені не одну гірку хвилю в житттю, додавали мені сили і смілости не в одній важкій пригоді.

Само собою явилось бажання присвоїти хоч дещо з тих перлин чеської літератури моїй рідній мові. Але перші проби не заохотили мене до цієї праці. Я від разу пізнав величезну її трудність. Незвичайна простота Гавлічкової поезії, це тільки зверхня маска; вона криє в собі незвичайну глибину і смілість думки і незвичайну влучність та епіграматичну прецизію вислову. І хоча мій рідний українсько-руський язик також незвичайно багатий на такі самі ресурси, якими чарує нас Гавлічкова поезія, то все таки перестроєння тої поезії в українсько-руську форму давалось дуже не легко задля зовсім відмінних правил нашої акцентуації й інших формальних причин.

Та ще одно спиняло мою роботу. По що і для кого перекладати ті огнисті стріли таланту? У нас у Галичині публікувати їх? Ви, Шановний Пане, певно не здивуєтесь, коли скажу, що перед десятьма роками опублікування перекладу тих поезій у Галичині було зовсім неможливе. Правдоподібно жадна друкарня не була би приняла їх до друку. А коли б і були надруковані, то я не сумніваюсь, що книжка була б ніколи не побачила світа божого. Ах, за часів небіжчика Тааффе ми пережили еру таких рясних конфіскацій, що їх реєстр міг би дуже гарною низкою фактів збагатити звісну Візнерову книжку про історію австрійської цензури. А коли у Відні не стало графа Тааффе, то нашу Галичину поблагословив бог графом Баденім — і система кнебльовання вільного слова пішла далі з новою силою. Чи сьогодні можна

вже про це все говорити як про *tempi passati*? Ах, те минуле таке ще недалеко, таке свіже!.. Доля оцієї книжечки покаже, на скільки воно справді минуле.

Ваша книжка про Гавлічка додала мені охоти — познайомити й українсько-руську громаду з цим письменником. Аджеж те, проти чого звертав свої огняні стріли Гавлічек, не звалене й досі; і те, від чого терпів він, і досі не стратило свого жала, хоч по троха і змінило форму. Я певний, що з тих ударів, які передчасно положили в могилу великого чеського патріота, знайдеться ще дещо й на його перекладчиків та прихильників його думок. Ну, та дарма! Вовка бояться — в ліс не йти.

Подаючи українсько-руській громаді перекладом оцей вибір Гавлічкових поезій, я бажав би вкріпити у неї ту думку, яку так ясно та проречисто розвиваєте й Ви, Шановний Пане, в своїх писаннях, що розвій національності мусить іти невідлучно з розвитком свободи думок і свободи політичної; що голосити себе поступовцем, радикалом чи соціалістом і рівночасно ігнорувати або дусити розвій якої будь національності для якихсь „вищих, загальніших ідеалів“, значить завдавати брехню тій поступовости, тому радикалізмові чи соціалізмові, що нація, котра в ім'я чи то державних чи яких інших інтересів гнобить, дусить та спиняє в свободнім розвитку другу націю, копле гріб сама собі й тій державі, якій ніби то має служити те гноблення. А обік тих загальних поглядів, що так і сяють із кожного рядка Гавлічкових писань, я бажав би вчинити українсько-руському народові близькою, рідною і саму постать Гавлічка, такою ж близькою і рідною, як єсть вона для кожного Чеха.

І нехай буде мені вільно закінчити оцю передмову одним бажанням. Гавлічкові поетичні твори досі, скільки знаю, не були перекладані на інші слав'янські мови — з виємком деяких поодиноких поезій. Може оцей українсько-руський переклад буде, як то кажуть, „щасливий

на руку“ і зробиться початком розповсюдження тих перел гумору і сатири всюди, де це... можливе. І щоб ми дожили тої пори, коли Гавлічкове ім'я буде звісне і дороге всім Слав'янам, як ім'я одного з чільних борців слав'янського відродження, одного з найясніших і найсміліших умів Слав'янщини.

Прийміть, Високоповажний Пане, сердечне поздоровлення від щиро відданного Вам Івана Франка“.

Таким чином теній української літератури Іван Франко зробив початок студій славного чеського поета і політичного борця за ліпшу долю чеського народу. В стислих, але яскравих, словах Франко з'ясував — чому він бажав би „вчинити українському народові близькою, рідною і саму постать Гавлічка, одного з найясніших і найсміліших умів Слав'янщини“.

*Живучи на еміграції в Ч. С. Р. майже десять років, ми бачимо на власні очі, як ідеї Гавлічка все більше й більше опановують чеське суспільство. Твердо переконані, що й для українського читача, особливо зневіреного і приголомишеного невдачами революційних народних змагань, не пройде безслідно знайомство з долею й творчістю славного поета, великого громадянина, правдивого слав'янина й щирого прихильника Українського народу. Яким пророцтвом і великою правдою є думка Гавлічка, — щодо сумної долі нашого народу, — яка й досі не розв'язана та дає себе відчутти у всіх ділянках європейського життя.“ *Malorus-Ukrajina jest ustavična kletba, kterou sami nad sebou vyřkli Poláci a Rusové. Tak se nad Polskem a Ruskem mstí potlačená svoboda Ukrajiny... Dokud nebude odčinena křivda spáchaná na Ukrajincích, dotud není možný opravdu mezinárodní mír a slovanská dohoda.“**

Карель Гавлічек до кінця свого життя сміливо й героїчно боровся за свої ідеали. Хора дружина, дитина, матеріальна незабезпеченість, постійні утиски поліци

не звернули його на інший, більш безпечний, шлях. Згорів у тридцятьп'ятому році життя, а проте полишив по собі таку спадщину, яка й на сьогодні є правдивою програмою слав'янської єдності, єдиним методом визвольних змагань поневолених народів.

Чесько-українське видавництво, випускаючи в світ цю книжку про К. Гавлічка з його поезіями, бажає, щоб український читальник знайшов у ній те, чого бажав наш великий учитель Іван Франко, що приваблює до Гавлічка всіх відданих визвольній справі борців, і змагався б хоч у меншій мірі йти шляхом Гавлічка в методах праці для свого народу.

Ця книжка виходить в світ лише завдяки підтримки членів Ч. У. В.: Пі д-р Червенкової, пі М. Грдлічкової, пі д-р О. Слезаквої, директора Фр. Прохазки, П. Василя Короліва-Старого, Вахмістра Ф. М. Шаповала, В. С. Зайця, яким на цьому місці В-во й складає щирю подяку.

Чесько-Українське Видавництво.

Прага, 5 травня, 1929 р.
Vinohrady, Mánesova, 39/III.

БІОГРАФІЯ

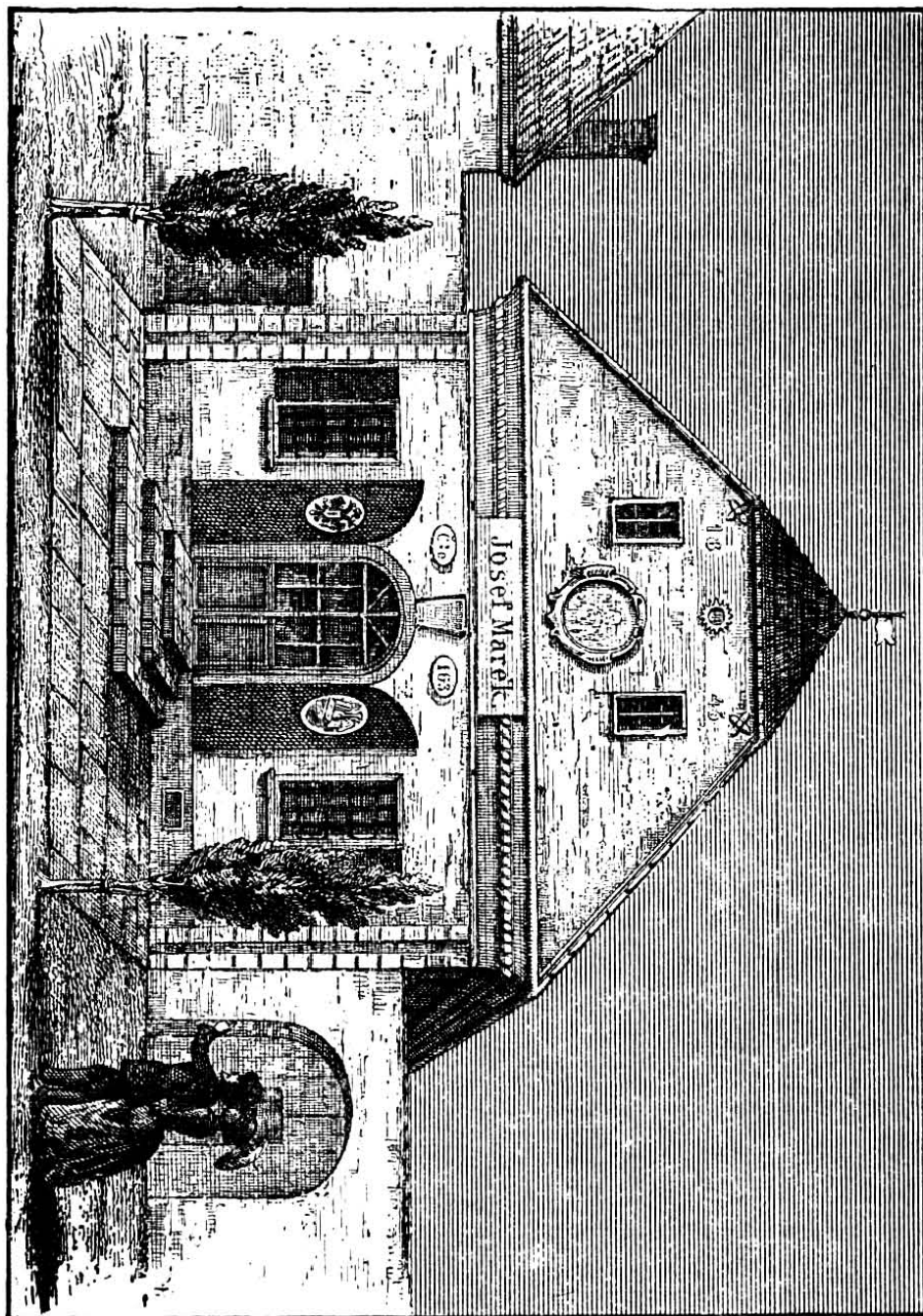
Карла Гавлічка-Боровського.

На північ від Праги лежить невеличке місто Борова Рудна. Природа цього кутка Чехословаччини багата на ліси, а надра її на залізну руду — ознаки природи цієї місцевості дали підставу для назви міста.

Дня 23. листопаду 1817. р. Матеї Гавлічек, що жив у сусідньому селі Велика Лозениця, набув у Борові невелику площу землі, збудував потім дім і відчинив першу в Борові крамницю. Того самого року він одружився з Йозефіною Дворжаковою з Горньої Церекви. Ця родина мала п'ятеро дітей, але троє з них померло ще немовлятами. Залишились Карель і Франтішек. Карель був старший, народився 31./X—1821. р. Доля наче переслідувала Карла від самого народження: появився він на світ власне мертвий, і лише штучним диханням викликали в ньому життя; у третьому чи четвертому році переломив собі ногу, спіткнувшись на варену картоплю, і навіть декілька років кульгав на цю ногу, і взагалі Карель Гавлічек із природи, до 17 р., був млявий та хоробливий. Але в цьому кволі, особливо в юнацтві, тілі горів великий дух, який ніколи не погасав.

Сам поет у своїх листах до Фр. Палацького і до свого брата, лише 2—3 роки до своєї смерті, засвідчує

великий вплив на нього його духових батьків: вікарія Яна Бружека і пароха П. Сербусека. Ян Бружек з 1819. р., як священик Борови, а з 1829. р., хоч, ставши вікарієм біскупа, і перенісся до Пршібіслава, — до кінця днів своїх дуже впливав на Кареля. Ян Бружек був лю-

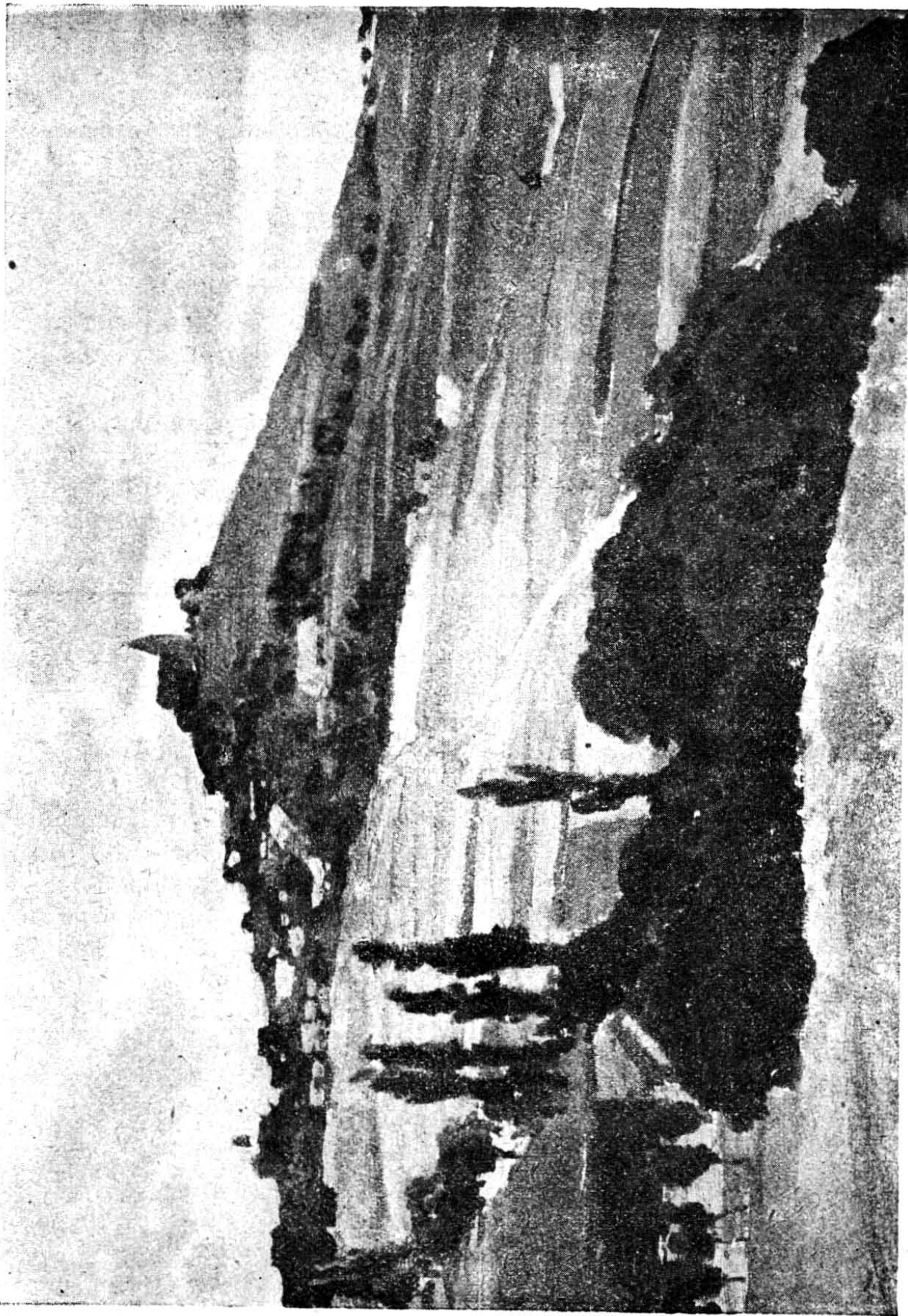
Батьківський дім К. Гавлічка в Борові.

дина високої освіти, твердої волі; і від духівництва і від підлеглого йому вчительства вимагав дбайливого виконання своїх обов'язків. Карель Гавлічек, малим хлопчиком, цілі дні проводить на очах, чи навіть у домі пан-отця Бружека: ретельно ходить до костела рано, в опівдні та ввечері, або бавиться в садочку пан-отця, чи по обіді з дзвіниці разом із пан-отцем милується чудовими іглавськими краєвидами. Поет сам казав, що в гостях у пан-отця він себе почував краще, ніж дома. Вікарій Ян Бружек навіть брав із собою хлопця, коли їздив на ревізію своєї епархії, — і безперечно на молоду вразливу душу дитини вплив душпастиря був значний. Карель Гавлічек почував глибоку симпатію до Яна Бружека: всі свята, коли він уже жив не в Борові, проводив у свого старого приятеля; він присвятив йому чудовий твір „Старий парох“, і смерть вікарія боліоче вразила поета.

Друга духовна особа, що викликала в Кареля велику до себе пошану, був парох П. Сербусек.

У п'ятому році життя К. Гавлічек почав ходити до церковної, т. зв. „парафіяльної“ школи, що її зверхнім начальником був вікарій Ян Бружек. Формально школа була утраквістична, але фактично вона, завдяки учителеві Антонінові Веселому, була чеська, і К. Гавлічек, від учителя А. Лінека, по німецьки навчився лише декілька слів. Алойз Вацек, заступник А. Веселого, і учитель мови А. Лінек надзвичайно добре ставились до вутлого Кареля, хоч в дитячі роки він, як учень, не виявляв таких душевних якостей, що викликали б до нього особливі симпатії його наставників: на перше око він був незграбний, майже ніколи, а це для дитини таке характеристичне, не сміявся, відповіді давав докладно, але дуже поволі.

Лише до дев'ятого року К. Гавлічек пробував у Борові; вже в осени р. 1830, після чотирьох років одвідування „парафіяльної“ школи, за порадою вікарія Яна Бружека, він перенісся до сусідньої місцевості Іглави, де була добре поставлена німецька школа. Але до кінця

Вид на Борову.

свого життя К. Гавлічек заховав особливо тепле почуття до свого рідного міста Борови: часто відвідував його *), цікавився розквітом його і, ставши славним письменником, до свого прізвища додав — „Боровський“.

В Іглавській школі К. Гавлічек був лише рік. Директор школи Олер, німецький шовініст, своїм брутальним ставленням до проявів національної свідомості учнів-чехів, викликав у К. Гавлічка свідомий опір до всього, що німецьке. У жовтні р. 1831. майбутній поет перенісся до головної народної школи Німецького Броду. Р. 1833. сюди переїхали на мешкання й його батьки, так що Н. Брод став його другою батьківщиною. В осени р. 1832. К. Гавлічек вступив до першої кляси 6-ти клясової гімназії Н. Броду і скінчив її в р. 1838.

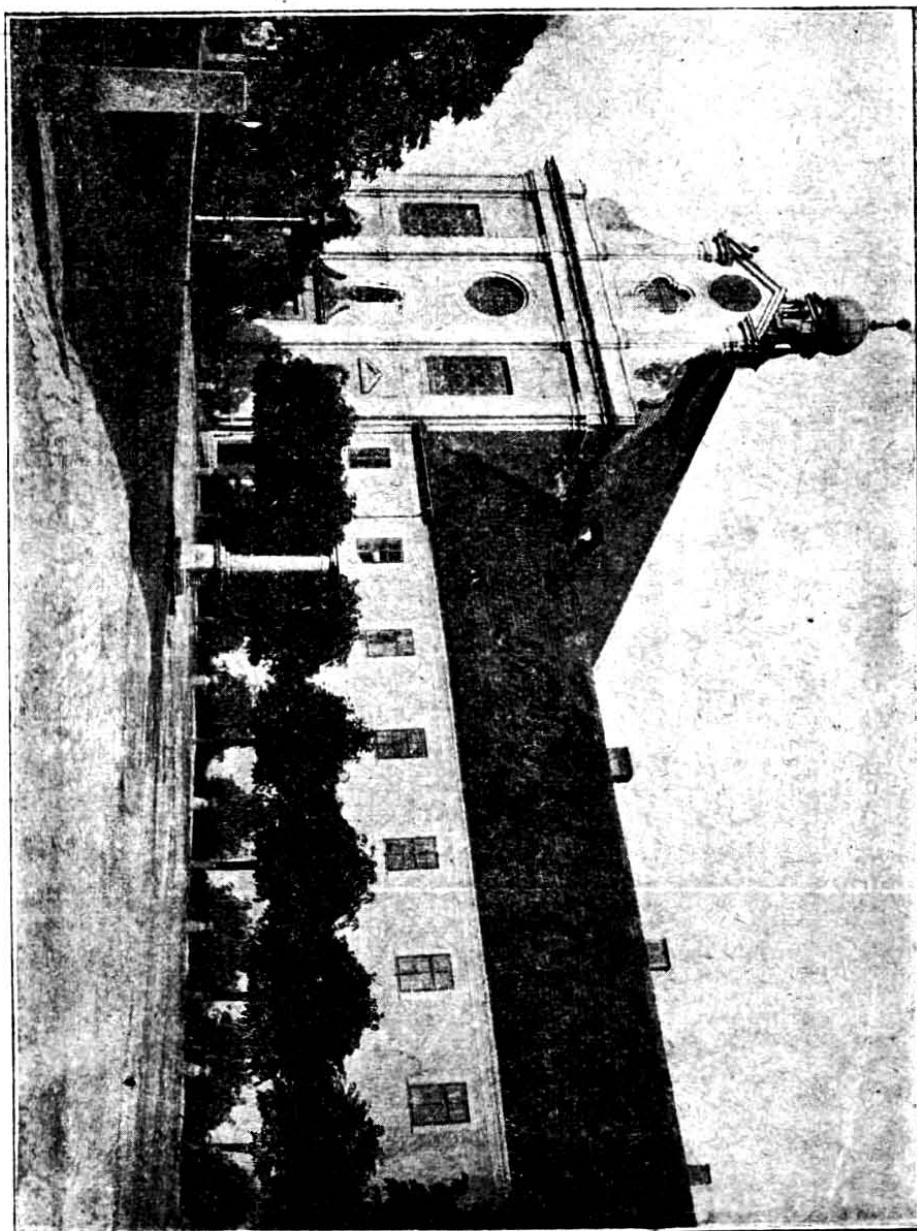
До 4.-ої кляси включно К. Гавлічек хоч і був добрий учень, але ні в чім не виявив своїх уроджених великих здібностей. Причиною цього, думаємо, була чужа мова, в якій він засвоював науку. Невичерпану наукою своєю енергію К. Гавлічек виужитковував то на змагання зі своїми товаришами, то навіть часто бував провідником у гурткових бійках. Усе це шкодило його нотатці з поведінки. І лише з 5. кляси не лише успіхи, але й поведінка К. Гавлічка стають зразкові, і в 6. клясі йому навіть доручають догляд над учнями першої кляси.

Учителі, і в головній німецько-бродській школі і в гімназії, були люде пересічні, здебільша, священики, пересякнуті йозефінським духом, формально ставились до виконання приписаних програм і не ставили собі за завдання приготувати своїх учнів до життя. Вийняток між ними становив лише Вацлав Дівок: пройнятий любов'ю до чеського народу, сам кохався в книгах і любов до читання пробуджував і у своїх учнів. Хоч він формально і не був учителем К. Гавлічка, але, пізнавши талановитість цього учня, уважливо ставився до його

*) Останній раз у-літку р. 1855, себто за рік до смерти.

духовних змагань, умілою рукою скермував невичерпану сухою наукою енергію К. Гавлічка на читання, на самоосвіту. Тоді К. Гавлічек читає багато, і в нього яскраво пробуджується національна свідомість. З 5. класи він особливо виявляє любов до пісні, добре грає на гітарі. Учні 5. і 6. класи гімназії, яких у середній Європі вже називають „студентами“, були постійними учасни-

Гімназія в Н. Броді.

ками всяких „свят“, гулянок, узагалі розваг німецько-бродського суспільства, і К. Гавлічек у всіх цих розвагах грає першу роллю. Але він уже не обмежується невинними німецькими чи чеськими піснями, національна свідомість у ньому розвивається: він перекладає „патріотичні“ байки німецького романтика Юлія Мозена „Die letzten Zehn vom vierten Regiment“, що були студентам милі через їх національний зміст, через їх прекрасні мелодії (Людвіга Бергера). В цю добу К. Гавлічек переклав на чеську мову байки Мозена, — і це є перша ознака вже цілком „чеської свідомості“ К. Гавлічка.

В осени р. 1838. майбутній поет прибув до Праги і вступив на т. зв. „філософію“ (те що теперешні 7. і 8. класи гімназії). Тут на нього мали що найбільший вплив проф. А. Мюлер (Müller) і К. Віц (Witz), — перший класичний філолог і естетик, другий — історик; обидва вони у своїх викладах торкалися і сучасного їм літературного руху в слав'янських народів. Не лише студентська лавка, але товариство і вся Прага пробудили в К. Гавлічка ще більшу національну свідомість, — і 16. /I. 1839. р. поет вирішив, що він „німецької мови цілком ізрікся, захопившись святою милозвучною рідною мовою, з цілого серця хочу бути чехом і мовою і вчинками“.

Зпоміж 400. студентів філософії К. Гавлічек близько сприятелився з В. Габлером і Фр. Гірглером, у домі батька Гіргля, вчителя тинської школи на Старій Площі; „трійця“ сходилася для спільної, поза межами офіційної програми, праці. Щодо праці та плянів на майбутнє К. Гавлічкови припала в цьому товаристві перша ролля. Його плян, прийнятий трьома, був — самоосвітою підготувати себе до праці на користь свого народу. Щоб зрозуміти, в якому напрямку слід працювати для піднесення свого народу, вони, власне, К. Гавлічек, вирішили поділити працю так: В. Габлер мусів простудіювати життя французького народу, Ф. Гіргль — іспанського та італійсь-

кого, а К. Гавлічек — слав'янський світ. Молоді ентузіясти ставили собі за свою мету не лише з книг пізнавати життя цих народів, але, головне, мандрівками, безпосереднє вивчати це життя. З них тільки К. Гавлічек, як побачимо далі, до останнього дня свого життя залишився вірним наміченому в молодості плянові; два ж його товариші, з різних причин, своєї постанови не здійснили. Не зважаючи на те, що К. Гавлічек багато часу витрачав на самоосвіту, — захоплюється творами Ж. Ж. Русо та І Г. Цімермана, — він дуже пильно ходить на всі, навіть необов'язкові, виклади і з дуже добрим успіхом закінчує обидва роки філософії.

Після закінчення цього курсу К. Гавлічек мав до вибору — вчитися далі на правника, медика, чи на священика. Професія ані правника, ані медика його не вабила. Він безпосереднє хотів служити своєму народові. І хоч за два роки перебування в Празі на філософії поет у досить великій мірі перейнявся ідеями раціоналізму, протиклерикалізму, проте при виборі професії в нього виявився колишній великий вплив вікарія Яна Бружека й почасти П. Сербусека. Розмови з Яном Бружеком, особливо в вересні р. 1840., про високе призначення священика, широке поле діяльності й великі можливості впливу пан-отця на паству і навіть на світських учителів, що виховують молоде покоління, — все це вплинуло на вибір фаху К. Гавлічка, і він вирішив вступити до духовного семинару, щоб вивчитись на душпастиря свого народу.

До празької духовної семинарії завше зголошувалося кандидатів 2—3 рази більше, ніж було вільних місць. Коли Гавлічка прийняли туди без перешкод, то це сталося завдяки дуже доброму свідоцтву про закінчення філософського дворічника і, крім того, добрій атестації Яна Бружека, тоді вже Пршібіславського вікарія. Особливо раділа мати К. Гавлічка, що її син буде священиком.

Ректором празької духовної семинарії був Ян Бют-

нер (Büttner), що через свій старий вік жадного впливу на хід справ у семінарії не мав. Усі професори надзвичайно формально ставились до своїх обов'язків і до студентів. Найбільший уплив на справи в семінарії мав Фр. С. Рост, родом чех, але навіть і він з призирством ставився до чеського друкованого слова і на всі лади відвертав студентів од читання чеських книг та часописів. А К. Гавлічек із захопленням читав чеську біблію, студював народні пісні Ербена; тоді він опанував уже й інші слав'янські мови. Та, на жаль, у цю добу в семінарії не було ані одного професора, що зрозумів би прагнення молодого чеського ентузіаста й підтримав би його; навпаки, коли професори спізнали світогляд К. Гавлічка, були ним незадоволені й чекали лише формальної зачіпки, щоб позбавитись такого вільнодумного студента. 24./VI 1841. р. професори семінарії Ян Смутек та Ян Маршан святкували день своїх народин. К. Гавлічек поздоровив їх віршами, на ту добу, нечувано сміливими, й це вирішило долю поета: його постановили виключити. Але формальний момент для виключення подано інший. Ульман, проф. єврейської (старожидівської) мови, оцінив недостатньою нотаткою знання К. Гавлічка зі свого предмету, а це було, власне, єдиним випадком за довголітню службу цього професора; К. Гавлічкові передано постанову семінарії з 7./X. 1841. р., що його виключають. Це

Мати К. Гавлічка-Боровського.

Мати К. Гавлічка-Боровського.

виключення склалося, власне, в ту добу, коли К. Гавлічек, розчарувавшись у порядках семінарії, в системі, через яку проходили душпастирі народу, і сам вирішив покинути семінарію, вирішив залишити думку бути священником (лист 15./V-1841. р.)

Тепер він ставить собі за мету — стати вчителем, тим більш, що професія педагога — професора гімназії, завжди приваблювала його.

9./X-41. р. Гавлічек подає прохання директорові староміської гімназії в Празі Польнерові, щоб допустили його до госпітації викладів професорів гімназії. Повідомленням із 13./X-41. р. йому в цьому відмовили, на тій підставі, що він не склав належних для цього іспитів. Тоді 25./XI-41. р. К. Гавлічек склав ці іспити при Хебській гімназії, і 27./I-42. р. знову подає прохання Польнерові — але щойно 13./VI-42. р. Польнер дав відповідь, що складений поетом іспит визнано за недостатній.

Таким чином, спроба стати педагогом скінчилась для К. Гавлічка нещасливо. Він упертою працею починає готувати себе до письменницької діяльності: поглиблює знання чеської мови, студіює „Історію чеської літератури“ — Юнгмана, просодію І. Малого, праці О. Добровського, Фр. Челяковського, І. Срезневського, читає українські народні пісні (Вацлава з Олеська), твори Адама Міцкевича й т. д.

Із неслав'янських письменників К. Гавлічек студіює в тому часі Лесінга, Раймаруса, Вольфа. Крім того, поширює свої знання мандрівками: в червні 1842. р. бачимо його в північно-східній Чехії, а від 30./VII. по 7./IX-1842. р. він мандрує по Західній Галичині, Словаччині та Моравії. В цей період Гавлічек живе у Празі й пильно відвідує бібліотеку Чеського Національного Музею. Тут він і познайомлюється з П. Шафариком, бібліотекарем Музею, котрий оцінив талановитість К. Гавлічка й був його порадником у виборі лектури та спричинився до того, що К. Гавлічек поїхав до Москви.

В осени р. 1842. подорожував по Західній Європі московський професор М. Погодін, приятель П. Шафарика ще з р. 1835, він і звернувся до нього з проханням порадити йому когось на виховника для своїх дітей; П. Шафарик і порадив К. Гавлічка. Обидва писемно умовились, що з кінцем жовтня р. 1842. М. Погодін і К. Гавлічек з'їдуться в Відні, щоб відтіль вирушити до Росії.

Згідно з цією умовою К. Гавлічек 24. жовтня 1842. р. прибув, вперше, до Відня, де познайомився з В. С. Караджічем, батьком нової сербської письменности, а 29. жовтня приїхав до Відня й М. Погодін.

К. Гавлічкові не пощастило разом із Погодіним прибути до Москви: на кордоні в Радзивиліві, коли перевірювали документи К. Гавлічка, виявилось, що йому бракувало ще деяких документів, а тому то „три австрійські і три російські багнети заборонили йому в'їзд у Росію“. К. Гавлічек вирішив перечекати у Львові, доки йому з дому не пришлють, додатково, належні папери, й там довелося пробути до 8./I-1843. року.

У Львові поет замешкав у чеського письменника К. Запа, урядовця міського уряду, великого приятеля українського народу. Для пізнання українського життя ці два місяці для К. Гавлічка були надзвичайно плідні: в домі К. Запа панував український дух; молода, 17¹/₂ річна, пані Гонората Запова, родом полька, з Буковини, ні слова не знала по-німецькому, зате, крім рідної мови, володіла ще французькою та українською мовами. Там, у домі К. Запа, К. Гавлічек познайомився з Денисом Зубрицьким та Яковом Головацьким, при чому останній тоді якраз пильно працював над галицько-українською літературою *).

*) Проф. Горак підкреслює, що К. Гавлічек користувався усними вказівками Я. Головацького для з'ясування побутових рис українського народу.

Сам К. Гавлічек про дні свого перебування в К. Запа пише: „від пань навчаюсь польської мови й танцювати краків'яка, від панів — бібліографії й говорити українською мовою“.

Нарешті 5. лютого 1843. р. К. Гавлічек прибув до Москви. Від Київа до Москви, 793 версти, він проїхав на „перекладних“. Вже минули були три місяці після подорожування — але в поета залишилися все ще свіжими сумні вражіння від нього: „подорож на перекладних і такими шляхами не для панночок і не для європейських візників“ — пише він у листі до К Запа 1./V-43. р.

Як відомо, К. Гавлічек їхав на виховника до родини проф. Погодіна, але вийшло так, що проф. Погодін, на прохання проф. Шевирйова, переуступив останньому К. Гавлічка для виховування його дітей, головню 7-ми літнього сина Бориса. Поета це приголомшило, що навіть не запитали в нього, чи згоден він замінити родину, до якої їхав, на зовсім іншу. І атмосфера в домі проф. Шевирйова утворилася для К. Гавлічка досить тяжка: дружина професора, донька губернатора Москви князя Голицина, ставилась до К. Гавлічка з погордою, як до людини далеко низчої суспільної верстви, і К. Гавлічек це боляче відчув. До того тут іще трапився такий випадок: одного разу К. Гавлічек побачив, що його учень б'є слугу; К. Гавлічек дав йому стусана, щоб він одчув, як то воно болить. Пані Шевирйова, довідавшись про таку поведінку з її дитиною з боку виховника, почала затроювати йому життя в своєму домі та впливати й на чоловіка, який теж почав вороже ставитись до К. Гавлічка. Зрозуміло, що серед таких напружених один син К. Гавлічек мусів незвичайно напружувати свою енергію, щоб могли як слід виконувати свої обов'язки педагога. Він мусів учити Бориса всіх наук, крім французької мови *).

*) В Національному Чеському Музею, в недослідженій іще спадщині поета, ми знаходимо розклад праці К. Гавлічка за 23—27

Úterek 23. února. 7. března	6 $\frac{3}{4}$ 11 $\frac{1}{2}$ 17 $\frac{1}{4}$.		od 6 $\frac{3}{4}$ - 9 $\frac{1}{4}$ pracoval partikul. v slov. a cárem. pak od 1-3 opét to samo. večerom čelk Conrad Wallendorf a národ. vno. pát. Wolog. v Oloneck gubernii od 9-11. - 6 $\frac{1}{2}$.	5 dclmi jsem psal od 9 $\frac{1}{4}$ do 12 $\frac{1}{2}$. etc. pak hrál večer s nimi dole. - ačs.	byl jsem v oír od 5-6	doho dne jsem byl velmi mrzut jako uiv pracuně. ní s Ševyromem.
Středa. 24. února 8. března	6 $\frac{1}{2}$ 11 $\frac{1}{2}$ 17	+ +	ráno od 10-3. v slovníku gram. Buchni zruš. -Woloxow. Večer od 4 $\frac{1}{2}$ -6 čelk Bogola; pak od 8-10 čelk Tassera. etc. - 9 $\frac{1}{2}$.	od 8-10 psali. 6-8. večerom hráli		
Čtvrtek 25. února 9. března	6 $\frac{3}{4}$ 11 $\frac{1}{4}$ 17.		od 10 $\frac{1}{2}$ - 12 $\frac{1}{4}$ - v Schmitt. 21 jir. prohlášenl. od 12 $\frac{3}{4}$ - 1 $\frac{1}{4}$ Bogola kalický čelk. 1 hr. v gram. od 9-11. Schmitt v m. d. k. H. H. H. H.	od 8-10 psali. večer celý s nimi hrál		
Pátek.		+ +	pracoval jsem ale nepravidelně.		byl v církvi na rosních st. remoni.	
Sobota 27. února 11. března W N d čelk	7. byly naro +		od 11 - slovník Schmitt. byl jsem v chrámě naší přijimali. pak u Ševyroměho večerem. pracoval jsem čelk Nabla d. čelk. Mosk. 1835.			
Pondělek. 1. března 13 -	7 $\frac{1}{2}$ 1 $\frac{1}{2}$	+			byly naro +	zeleniny Ševyromy; byl jsem v uspenckym sobote divati se na proslinani. 8-10 psali.
Úterek. 2-13 břez	7. 25.		8-9 $\frac{1}{2}$ čelk Bogola portret.			
Středa. 7. 15.	7 $\frac{3}{4}$.		7 $\frac{3}{4}$. gramat. ruskii.			

В рукописах К. Гавлічка ми находимо спис більш ніж 40. російських казок (видання Іванова 1795. р.). Треба здогадуватись, що ці казки К. Гавлічек міг читати не так для своєї духової потреби, як, може, матеріал для розмов із Борисом *).

Крім цього він на протязі від 23./II. по 2./III. читав Гоголя („Коляска“, „Нос“); Міцкевіча — „Конрад Валєнрод“; Паска; народні пісні (Вологодські й Олонецькі); переробив граматику Шмідта, Пухмайєра й т. д. Загалом за своє перебування в Москві К. Гавлічек перейшов не менше 40 авторів із ділянки історії, літератури (видання літописів, Карамзіна, Сахарова, Устрялова, Жуковського, Гоголя, Пушкіна Лермонтова, Сологуба, Білінського, Щлецера й багато інших).

К. Гавлічек написав у Москві понад 60 епіграм; листування його за цю добу завбільшки 100 друкованих

лютого й 1—2 березня р. 1844. Робітний день його тривав од 6¹/₂ годин ранку й до 9¹/₂ год. вечера, себто, 15 годин. До обіду Гавлічек працював із Борисом 2—3 години (від 8—10, або від 9—12); крім того, після обіду ще бавився з дітьми 2. години (від 6—8), або й „цілий вечір“. Таким чином, 4—5 годин щоденно К. Гавлічек мусів присвятити дітям. Але фактично на ці обов'язки він витрачав значно більше.

*) Гавлічек не лише читав ці казки, але в паперах його зберігся й переказ однієї казки: „О строевой дочери“ — Крім цього в спадщині його залишилось прохання на ім'я київського губернатора Бібікова про видання йому паспорта, який у нього відобрали в Житомирі. Наводимо його в цілості для наглядного доказу, як К. Гавлічек володів російською мовою.

„Выданный мнѣ паспортъ изъ Австріи для проѣзду въ Росію Городъ Москву былъ отобранъ въ го. Житомирѣ и вуданъ другой только до го. Кіева, куда прибывшіи 10-го ганваря не мѣдля писмало объявилъ Кіевскои градской полиціи. Но как здѣсь нахожусь уже 8 дней что стоитъ мя болшіе издержки и просрочилъ уже несколько дней дабы явиться къ профессору Погочину на службу. Осмеливаюсь утрудять В. П. покорнейшію моею прозбою приказать кому слѣдуетъ выдать мнѣ паспортъ для слѣдованія въ г. Москву.

Австрійско-Поддану

кандидат прагского упиверситета“. (Папка ч. 17. Ч. Н. М.).

Otrávený tříec.

Ne chodi Kricju na večernici
Na večernicjach divki čarivnici
Odná divčina čornobrivaja
To čarivnicja spravodlivaja.

Kozák Bajda.

Panli. I. 132. Max. II. 106.

V Carikrodi na rynočkju
Da pje Bajda med horičičkju
Oj pje Bajda, da ne deň ne dva
Da ne odnu ničkju Daj ne hodinčičkju.

сторінок; він дуже часто ходить до театру, на концерти, перекладає Гоголя, дуже пильно студіює українські коломийки.*)

В автографах К. Гавлічка ми находимо низку українських пісень, записаних латинськими літерами; деякі з них переписані цілком: „Ой, не ходи, Грицю“, „Ой, зза гори буйний вітер віє“, „Ой, п'є Байда“ (два варіанти); також занотовано понад 50. книжок українських або на українські теми, писаних мовами російською й польською: „Енеїда“ — Котляревського, „Русалка Дністровая“, „Опытъ собранія старинныхъ малорусскихъ пѣсенъ“, кн. Цертелева 1819. та інші. Все це зацікавлення поета українськими піснями, українською літературою, що його виявив поет у Москві мало своє джерело у двомісячному перебуванні його у Львові. Крім цього, симпатії Гавлічка до українства, за час перебування його в Москві, підтримувало знайомство його з О. Бодянським; поет часто відвідував українського вченого й захоплювався його бібліотекою.

Всі ці вказівки свідчать про те, що 17. місяців свого перебування в Москві Гавлічек працював інтенсивно.**)

Здавалось, що за такою працею К. Гавлічек міг би був і не помітити вад суспільного російського життя, але матеріяли говорять про що інше: поет завважив усе своїм спостережливим оком, оцінив царську Росію негативно й назавше стратив свої симпатії до неї.

Гавлічек добре пізнав російську літературу, найно-

*) З праці В. Зеленого довідуємось, що поет „2/Х. студіював ритм коломийок до 12 год. ночі“; „5/Х., у вівторок, працював лише над українськими піснями“; „6/Х. працював над українськими народніми піснями“, „13/Х. дома ще читав українські пісні-коломийки“. (V. Zelený „Osvěta“, 1872-73). Про щоденні записки поета інформує нас тільки ця праця, (щоденник загинув) та деякі автографи поета, які переховуються в Ч. Н. М.

**) Проф. Полівка зовсім не дооцінює інтенсивности праці К. Гавлічка в Москві. (Масариків Збірник з нагоди 60 р. народження, стор. 162, р. 1911.)

віших тодішніх письменників (Пушкін, Лермонтов); і, часто відвідуючи Великий Московський Театр, добре познайомився з тим духовим матеріалом, яким годувалось тоді російське суспільство. Чомусь драматична література зробила погане вражіння на поета. „Грають добре, але добір п'єс негарний; який пан, такий крам. Російська література не в такому гарному стані, як ми, звичайно, собі міркуємо“. В листі до К. Запа з 24./IX-43. р. К. Гавлічек, між іншим, висловлюється так: „Лише через те не писав Вам досі, навіть реферату про російську літературу, бо сумління не дозволяє брехати. Хто не хоче „губу спалити, той мусить мовчати або хвалити“, як каже Гібль. Вам, як знавцеві річей, я кажу, що ми, Чехи, хоч не мали чого їсти, але вже через якийсь час щодо ґрунтовности та ориґінальности нашої літератури не будемо мати чого заздрити росіянам. До цього часу я визнаю лише Гоголя, решта ж їх письменників (навіть і Пушкін) так би мовити *imitatorum recus*. Коли б ви бачили, як тут твориться література, заломили б руки, витягли б деякі російські книжки зі шафи та й... плюнули б на них. А що сказати про петербурзьку літературу? Пам'ятаєте євангельську притчу, як господар посіяв пшеницю, а чорт у ночі притрусив її куколем. Той чорт, то петербурзькі письменники, лише шкода, що російська література ще не пшениця“.

Це вражіння в Гавлічка було нечасове: за ориґінального письменника він уважав лише Гоголя, він тільки з ним і познайомив чеське суспільство, переклавши низку його творів на чеську мову. Крім нього, з російської літератури, поет нічого більш не переклав, лише написав працю: „*Obrazy z Rus*“.

Перед приїздом до Росії К. Гавлічек не писав нічого; його погляди не були ще як слід сформовані. В основу його світогляду лягли були ідеї Коляра про слав'янське єднання, і він думав, що в Росії, слав'янській країні, знайде не лише слав'янську мову, але й ідеаль-

ну слав'янську обстанову. Те, що він побачив на місці, глибоко його розчарувало. Передусім звернув його увагу державний устрій, побудований на кріпацтві. В листах до Запа він докладно описує нужденне життя кріпаків, державних селян і т. д. „Найщасливіші ще ті, що платять „оброк“; ці, так би мовити, побратньому ділять із паном те, що запрацювали за рік: у Москві й інших містах платять панові половину, а то й більше: 100.—200. карбованців і вище на рік. Система „оброків“, коли людина працює на заробіток, окремо від родини, псує родинні звязки, мораль і т. п. Уявіть собі, що всі, що на оброці, люде жонаті; залишаючи родину, проводять дома лише декілька днів на рік, а то й не бачуть своєї хати два й три роки. У 19. році життя дідич усіх парубків женить із тої причини, з якої в нас добрий господар веде корову, як вона літиться, до бугая. Не диво, що молодиця, замість чоловіка, має „supplenty“. Дійсно, тут поширена аморальність — так, що пан бог лише з економії так флегматично на це дивиться, щоб не мусів таку велику площу землі обернути в сільне мертве море. Сама Москва приймає щороку понад 100.000 чоловіків, що залишили дома молоді жінки й запрацьовують тут „оброк“ — і майже 50.000 жінок робляться псвіями; і то лише від щирої душі беру я половину, бо як би світ процвітав, коли б половина людей була досконаlih!“ При цьому він стисло, але яскраво, характеризує виконавців волі центральної влади на селі: „станового“, „старшину“, „урядника“, „пана або дідича“ — альфу й омегу всієї влади на селі. Оцінка такої системи державного будівництва „слав'янської Росії“ міститься у словах: „батіг буде тут панувати довше, ніж у нас, у Чехії, канцелярія бюрократів і „тюремщиків“.

Порядки, що панували в Росії, звичайно, залежали й од кермівничих осіб; і Гавлічек мав щасливу нагоду безпосереднє спостерігати й ідеологів слав'янофільства, і практиків-державників, осіб вищої марки. Висновки

його щодо одних і других дуже невідрадні. Про одного, наприклад, із таких діячів Гавлічек подає такі факти: „Жив я більш, ніж три місяці в маєтку князя Голіцина, губернатора Москви, і за цей час лише двічі, чи тричі селяне святкували неділю, а то що-неділі працювали. Князь той — це один із найосвіченіших тутешніх панів: знавець і підпора слав'янства, взагалі „*rara avis*““. Суворими словами характеризує Гавлічек узагалі й кермівничу російську верству: „Це є лише банда ненажер, картярів і повій“. Московські слав'янофіли доводили йому, що все лихо походить лише від впливу чужинців на росіян, що лише аристократія, яка пересяклась ідеями Заходу, тиранить своїх селян, а шляхта, не зачеплена Заходом, поводить ся з кріпаками цілком по-батьківському. Але цим словам К. Гавлічек після перебування в маєтку Голіцина вже не міг вірити, він на власні очі бачив, як жорстоко визискують селян найосвіченіші діячі, що проїнялись ідеями слав'янства. Кажуть, що на зміну „сьогодні“ йде „завтра“; замість сьогоднішніх керманічів мають прийти інші, може кращі? Спостереження Гавлічка не підтверджували такої думки. Він виховував дітей Шевирйова — хлопця 7. років і шостилітню доньку, — та переконався, що в домі, наприклад, Шевирйова (отже, можна думати, скрізь у кермівничої верстви) панувала така атмосфера виховання, що на зміну „батькам“ мали прийти „діти“ з таким самим світоглядом на світ довкола, що й у „батьків“.

Тим то розчарування з Росії наступило дуже швидко: вже 16./I-44. р. ми читаємо такі рядки: „як згадаю, з якою любов'ю до всього російського я перейшов кордон у Радзивиліві — дійсно бере сміх. Лише бог знає, чи вода, чи повітря, чи що інше має таку силу, що людина міняє так своє переконання?“

І все західне слав'янство було таке зачароване Росією, що не слова, а „лише безпосередні спо-

стереження над російським життям могли бути відкриті йому очі „на дійсну Росію“. Гавлічек із власного досвіду пізнав, що це найкраща й, може, єдина метода виліковувати від тої хоробливої романтичної уяви Росії, яку защемили в ньому й узагалі слав'янському заходу. Він тепер висловлює бажання, щоб Коляр сам побував у Росії й переконався, якому слав'янству він допомагав: „от як-би Коляр міг приїхати до Росії, замість мене! Він попав би в розпуку від того, що сам такому слав'янству сприяв! Вам (Запові), що добре знав мої переконання раніш, а ніж я переїхав кордон, повинно стати якось ніяково на душі, коли чуєте, як я співаю на інший голос! Лише приїдьте сюди! А хто дійсно хоче робити Чехам добро, хай їх посилає на свої кошти до Москви“.

Крім живого оточення, на зміну поглядів Гавлічка на Росію мали вплив дві книжки, які попали поетові до рук. В р. 1806. в Петербурзі видано брошуру „Пісні про визволення Сербії“, де цар Олександр I зветься Великим слав'янським царем; закінчується вона словами, що „Росія, слав'янська сила, визволить усі свої сестри з під тиранства і приєднає до Росії“. А в заввазі зазначено, що під сестрами треба розуміти: Польщу, Прусію, Силезію, Угоршину, Чехію, Стирію, Галичину, Тироль, Банат, Далмацію, Чорногорію, Албанію, Боснію — одне слово — всі племена й народи слав'янського походження й багато народів неслав'янських. Гавлічек, прочитавши це, робить таку заввагу з двома окликами: „не можна сказати, щоб тут поминуто якийсь слав'янський народ, а навпаки: нові повигадувано і „přislovaněno!!“ А з приводу цілої книжки Гавлічек завважає ось що: „Росіяни ніколи, в чому я пересвідчився особисто, зі слав'янами побратерському не поступали, а завше поводяться надзвичайно еґотично. Як смішно, як непрактично було б з тайним

ворогом своїм, котрий лише за братерські слова ховається, брататися! Щодо нас, то ми не хочемо стати ані німцями, ані мад'ярами, ані росіянами“.

Друга книжка, що зробила вражіння на Гавлічка, це був „Катехізм почитання царя всієї Росії, згідно з найвищим приказом для вжитку шкіл і костелів римсько-католицької віри“, Вільно, 1840. р.“ — Гавлічек у часописі „Narodní Noviny“ з 25./I — 1849. р. наводить цілих 27 запитань і відповідей із цього катехізму: як піддані мусять воювати за царя, в чому має виявлятися послух владі, вірність, про платню податків, чи слід молитись за царя, чи можна зраджувати, чому слід почитати всіх урядовців; піддані мусять напам'ять учити, що їх державою є Росія і що цар є намісник бога на землі; все, що він діє — буцім діє сам бог. Цар не бере під увагу, що кожна дитина має батьків, які і подадуть дійсне тлумачення до цього катехізму. Ця книжка навела на Гавлічка великий сум; він на власні очі переконався, в якій духовій темряві Росія намагається тримати підлеглі їй народи.

Ставлення до Росії виявилось не лише в листах, — цей настрій виявився і в творчості поета. Так в епіграмі „Російська конституція“:

„З давен-давна цар російський
Дозволя своїм дворянам:
„Можеш мати душ хоч тисяч,
Тільки розуму не тра нам“.

В епіграмі „Патрони Галичини“:

„Від бога маю пісок і вовків,
Від Казимира шляхту і жидів,
Від Франца Єзуїтів і Швабів,
Микола дасть мені чини й чиновників.“

Глибоким сарказмом пересякнутий твір Гавлічка „Domov ruský“:

Kde domov můj?
Zákony, kde píše vláda
Knutou národům na záda,
Přirozena práva kde
Kozák ekšplicíruje,
Otrokem, kde jeden není.

Kde domov můj?
Pro myšlenku radikální
V Kamčatce, kde jsou tiskárny,
Spolkování svobodné
Dovolí Sibíři,
Železná kde ruka vládne,
Zem otrocká domov můj.

Kde domov můj?
Veškerému kde vzdělání
Prozřetelná vláda brání,
Kde posud osvěty den
Nezahnal pověry sen
Temná noc, kde ducha svírá,
Tam vlast má, tam domov můj.

Поет залишився назавше послідовним у своєму відношенні до Росії. Події на Заході висовували конечність слав'янофільської концепції для протиставлення її пангерманізму; російські слав'янофіли, а з ними і всі зачаровані Росією, приймали витворену в Росії формулу: злиття ріжноманітних слав'ян у слав'янско-російському морі. Тільки Гавлічек, на підставі знання Росії, був зовсім далекий од цієї думки: він визнавав, що кожне слав'янське племено повинно користатись одне в одного однаковою пошаною: „я пан — ти пан“ — ось його святісна формула слав'янської спілки.

Глибоке розчарування К. Гавлічка в усім, що його тоді оточувало: родина Шевирйова, слав'янофільський гурток, що його представники були своїми людьми в

домі Шевирйова, вищі урядовці, що їх працю та погляди він мав нагоду спостерігати, духовна вбогість поглядів усього цього оточення — викликають у поета бажання скоріше залишити цю задушну атмосферу, скоріше вернути додому. І, замість 3-5 років, які він гадав прожити в Москві — він витримав лише 17. місяців: 6./VII-1844. р. К. Гавлічек виїхав із Москви. Приятельські відносини в нього залишились лише з О. Бодянським.

Побут поета в Москві викликав передусім потяг до епіграм. 23./XII 1843. р. він склав пародію: „Ти ж наш брат“! 30./IX 43. р. влучну епіграму „Аристократичний“, а в році 1844. той рід поезії почав сипатися зпід його пера: дві третини їх написані 1844. р.; траплялися дні, як 15./III, коли він склав десять епіграм. В серпні 1844. р. декілька з тих поезій було надруковано у „Ч. Б.“, потім у р. р. 1846-1848. теж там, а р. 1849. у сатиричному додатку до „Н. Н.“ „Šotek“.

Підчас свого перебування в Москві поет зпоміж усіх російських письменників, як вже було говорено, найбільш цікавився М. Гоголем. Симпатії його до М. Гоголя впливали з самої природи К. Гавлічка який теж, як і М. Гоголь, „сміявся крізь сльози“ і сміхом намагався виявляти свій виховавчий вплив на рідний народ. Гумор М. Гоголя, його літературний напрямок були К. Гавлічкові до вподоби. Його увагу на М. Гоголя, як письменника з цілком новим напрямком, звернув був ще його проф. К. І. Вітц. В домі П. Шафарика поет теж чув надхнені слова про М. Гоголя; захоплювались М. Гоголем О. Бодянський та М. Погодін; чув похвалу М. Гоголеві поет і від К. Запа, що у часопису „Květy“ помістив був навіть 1839. р. переклад „Тараса Бульби“ і відібрав од К. Гавлічка слово, що він буде перекладати М. Гоголя. Коли К. Гавлічек прибув до Москви, він побачив у продажі 4-томове видання М. Гоголя („Сочиненія Николая Гоголя“, С-Петербургъ, 1842.), а в домі проф.

Шевирйова був склад видань М. Гоголя. Не диво, що поет зацікавився творами М. Гоголя і своїми перекладами на чеську мову познайомив чеське суспільство з цим визначним письменником.

Вже в травні 1843. р. К. Гавлічек переклав „Старосвітські поміщики“, а в листопаді того ж року, „Оповідання про те, як посварився Іван Іванович із Іваном Никифоровичем“ та початок оповідання „Вій“. Ці переклади К. Гавлічек виготовив і вислав К. Запові для його органу, „Zrcadlo“, але в ньому вони не появились, бо цей орган незабаром перестав виходити, так що довелося поміщувати їх у інших чеських журналах. Дальші переклади М. Гоголя К. Гавлічек виготовлював у Чехії: „Ніс“, „Плащ“, „Коляска“, „Мертві душі (перша частина)“, „Локайська“.

З російського життя К. Гавлічек дав низку дрібних оповідань під заголовком „Obrazy z Rus“. В цих оповіданнях виявився почасти вплив такої лектури: М. Гоголя, М. Погодіна, М. Карамзіна, Шлецера, І. Коля, І. Петрі, Сахарова, П. Шафарика, Лесінга, але головним джерелом цих оповідань були його безпосередні вражіння з російського життя в Москві, у Смоленській губернії, та вражіння з подорожі до Москви і з Москви до Чехії.

К. Гавлічек повернувся додому, до Німецького Броду, з кінцем липня 1844. р., де два тижні до його приїзду вмер йому батько. Ця подія мусіла була вплинути на його пляни: цілу зиму він перебув дома й лише на весну 1845. р. повернув до Праги (в Німецькому Броді він був од 28./VII-44. р. до перших днів квітня 1845. р.). Ця доба найщасливіша в його житті: порівнюючи з наступними роками він одпочив, як би перед боями, що їх пізніше вів все своє життя, до останнього менту. Але помилка була б думати, що К. Гавлічек нічого тут не робив: він своїх земляків, що вже зовсім не по-

чували себе чехами, почав учити чеської мови.*) Для цієї мети поет, перший у Н. Броді, організує аматорські вистави: сам захоплюється театром і працює в ньому від 6. рано до 9. год. вечора; всі обов'язки лежать на ньому: він директор театру, драматург, режисер, і дієва особа на ті ролі, що їх при розділі не було кому дати (а при розподілі ролів було, як завше це буває в аматорських виставах, надзвичайно тяжко). Помішниками поета в цій справі були: Вацлав Жак і брат його Франтішек Гавлічек. Вацлав Жак малював декорації, а Франтішек, місцева людина, добре знаючи місцеве громадянство, допомагав братові порадами, кого й як притягати до участі в виставах. Справа вистав так зацікавила мешканців Н. Броду, що половина містечка захотіла брати участь у виставах. Бродяни з повагою поставились до національної праці К. Гавлічка, і хоч у містечку про нього оповідали, що в його присутності і „чхати“ треба по чеському, але глибоко цінили запал молодого ентузіяста, і весь Брод нетерпляче очікував відкриття першої вистави. При театрі зорганізовано й аматорську оркестру з одинадцяти осіб. Вистави відбувались у студенській господі „На Голубнику“.

Вистави почалися 17./XI-44. р. — йшла комедія „Epigram“, в якій грав і сам К. Гавлічек. На початку вистави поет виступив з промовою, що зробила на слухачів величезне вражіння: згадка про неї довго трималася в мешканців Н. Броду. Потім виставлено ще такі вистави: „Zmatek nad Zmatek“, „Pašerove“, „Pan z Nematoch“.

Проби, вистави, забави, — все це дало нагоду Гавлічкові зазнайомитися ближче з панночкою Ф. Вайденгоферівною, що теж брала участь у виставах. Поет закохався до неї й навіть почав мріяти про одруження з

*) К. Гавлічек сам уживає лише чеської мови, навіть вивіску на крамниці своєї матері він написав чеською мовою — на білому тлі червоними буквами.

нею. Та Ф. Вайденгоферівна була донька заможної родини, а Гавлічек, із незакінченою освітою та без певної посади, безумовно, не міг розраховувати на згоду батьків на шлюб з їх донькою, бо й професія письменника, що вабила К. Гавлічка, не була ще в тому часі в добрій пошані в чеського громадянства. І ось К. Гавлічек із кінцем квітня відїздить до Праги з метою найти там хоч скромну посаду, щоб цим надати собі більшої ваги в очах батьків своєї коханої. При підшукуванні посади він мав на думці таке місце, що відбирало б у нього найменше часу, щоб могли присвятити себе виключно літературі.

Перед Гавлічком були такі думки: обняти місце виховника в принца Рогана, яке мало звільнитись за відїздом його товариша Габлера; видавати часопис „Vlastimil“; лектура слав'янських мов в університеті; одержати хоч де-яку платну працю в музеї; заснувати при допомозі Яна Ковбека якогось критичного журналу, а то ще залишився на брудно писаний лист до Ф. Вайденгоферівної, де він повідомляв що має посаду бібліотекаря у князя Лобковича з платнею 600 зл. на рік. Але ні одна з цих мрій не здійснилася і не дала К. Гавлічкови заробітку.*)

Лишилася тільки літературна праця, співробітництво в часопису „Ч. Б.“, з певним заробітком, яка, крім того, давала йому й ім'я: в липні р. 1845. Гавлічек робиться

*) Із листа до п. Ф. Вайденгоферівної довідуємося, що в цю добу Гавлічек мав, між іншим, такий заробіток: „Тепер маю багато праці, — є тут багатий поляк, що йому я даю лекції чеської історії й літератури і т. п. Платить мені за кожну годину, правда, 1 зол., але я мушу для тієї години багато приправлятися, щоб йому відповісти на всі запитання; добре знаєте, що кожний божевільний збагне про багато запитати, так що й десять мудрців ледви відповідять“. (Лист від 30./V — 10./VI — 1845. р.) З листа від 3./VII-45. р., до неї ж, довідуємося, що це був молодий поляк, з України, з аристократичної родини, що володів французькою мовою, як француз.

відомою особою в літературному світі й відразу викликає до себе симпатії в одних і страшенну ворожнечу у других.

Р. 1844. Й. К. Тиль видав свою новелю „Poslední Čech“, де були дієвими особами: зденаціоналізований син, а батько щирий чех, що вважає себе останнім чехом. Ця новеля, яка будила національне почуття, користалась надзвичайною пошаною, а управа „Чеської Матиці“ визначила авторові нагороду 40. дукатів. І К. Гавлічек зпершу захопився нею, але під впливом студій Лесінга, Гоголя, Гете і інших письменників, головно німецьких, зрозумів хибне почуття, що його зацеплює цей твір чеському читачеві. З дня 9. на 10. червня р. 1845. він написав критику на „Останнього Чеха“; сам здавав собі справу, що критика гостра, але почував, що вона правдива і брав на себе за неї відповідальність. Поет цинив у Тиля чистоту мови, стиль, але рішуче не погоджувався з тенденцією його новелі — сам же Гавлічек для піднесення національної свідомости проповідував (і дав в цьому приклад) — дрібну, невпинну працю.

Й. К. Тиль написав одповідь на цю критику; тоді К. Гавлічек поглибив знову критичні замітки, на які появилися у „Кв.“, анонімно, напади редактора Й. К. Тиля. Критика на „Останнього Чеха“ здобула К. Гавлічкови почесне місце в літературі. Вона поділила чеську інтелігенцію на два табори: старе й молоде покоління, та найвизначніші сини чеського народу з тієї доби — Фр. Палацький, П. Шафарик, Е. Воцел — стали по боці К. Гавлічка.

Разом зі славою, що спала на К. Гавлічка у звязку з критикою на „Останнього Чеха“, приходить і певна посада: в листопаді 1845. р. журнали: „Ч. Б.“ і „П. Н.“ перейшли на власність фірми К. Медав, що, за порадою П. Шафарика, Фр. Палацького та Е. Воцели, запросив К. Гавлічка на редактора обох цих журналів. Про це поет радісно сповіщає свою наречену і готує усе до

шлюбу: підшукує помешкання, панна Ф. набуває меблі, вже й укладено оголошення й назначено день шлюбу на 14.-IX-46. р. Але для матері нареченої посада редактора не була певною гарантією для майбутнього доброго життя її доньки. Вона вимагала в К. Гавлічка, щоб він заключив контракт з п. Медавом, а сама панна, може під впливом матері, почала доводити, що посада редактора не тривала, що заробіток дає невеликий, на випадок хвороби-жадної допомоги не має, що треба конче контракту*) й т. п. — Всі ці виводи відкрили очі К. Гавлічкови: для нього стало ясно, що панна Вайденгоферівна не була здібна стоїчно переносити тернистий шлях подружжя з письменником, із його непевним заробітком і неприємностями іншого роду. Поет ніби відчув, що його життя буде тяжке, і що панна Вайденгоферівна не буде для нього дійсною дружиною, такою, що частину ваги життя перекладе на свої плечі, — і до шлюбу не дійшло.

З початку р. 1847. К. Гавлічек познайомився в домі матері свого приятеля др. Кашпара з Юлією Сікоровою, донькою лісника й контрольного господарства графа Валленштайна (Valdštiny). Юлія в Празі була ученицею модного салону пані Кашпарової, і 4.-II-1848. р. К. Гавлічек одружився з Юлією, що дійсно була вірним товаришем його на тяжкому життєвому шляху.

З 1.-I-1846. р. К. Гавлічек перебрав від А. Б. Шторха редакторство „П. Н.“, єдиного в ту добу політичного чеського органа, і літературної прилоги до нього „Ч. Б.“. К. Гавлічек, перенявши ведення двох органів, був власне підготовлений для редагування „Ч. Б.“, органа літератури

*) К. Гавлічек у своїх листах до панни Ф. Вайденгоферівни наводив, що подружжя Шафарикових живе ж на утримання в 250 зл. річно, а подружжя Ербенових навіть на 120 золотих. А суму в 600 зол. річно він завжди запрацює. Але п. Ф. В. це не переконувало.

й мистецтва. Журналістичної ж підготовки для редагування „П. Н.“ йому бракувало.

Попередній редактор більш уваги присвячував „Ч. Б.“, притяг для співробітництва в ній Ф. Духа, В. Небеського, Б. Немцову, В. В. Томка, К. Гавлічка. Тому то К. Гавлічкові редагування „Ч. Б.“ не завдало багато праці: він залишив ті-ж самі рубрики її, розширив гумористичний відділ („Жало“), збільшив формат часопису, а головню, поліпшив напрямок органу. Тепер „Ч. Б.“ більш докладно подавала критику театру, музики, літератури: давала стислі відомости про культурні події цілого світу та про культурне життя слав'ян, особливо ж про росіян. при чому К. Гавлічек ставився негативно до русофільських нахилів В. Ганки. Крім того, він приміщав тут переклади з Гоголя. В „Ч. Б.“ поет виявляв глибоку віру у творчу здібність чеського народу, дарма, що часто доводилося говорити неприємну правду на адресу навіть і видатних чехів. Для співпраці в „Ч. Б.“ Гавлічек, крім бувших співробітників, притяг Ф. Челяковського, І. Коляра, А. Шемберу, Яна Ковбка, К. Ербена, В. В. Габлера, К. Запа — так цей журнал за добу редакції К. Гавлічка став найкращим літературно-мистецьким органом.

Праці К. Гавлічкові в редакції „П. Н.“ було багато: попередній редактор їх заповнював цей орган здебільша сухими, безбарвними витягами з чужих часописів. Цей політичний часопис не відбивав місцевого й закордонного політичного життя в такій мірі, щоб пробуджувати політичну свідомість чехів.

К. Гавлічек перш за все, щоб виконати положене на нього завдання, поповнює свою журналістичну підготовку; після вказівок В. Габлера перечитує низку книжок з нової історії, державного права і політичної літератури Західної Європи. На поле журналістики він вступив з такими поглядами: він був запеклим ворогом абсолютизму та бюрократизму; надхнено вірив у майбутнє Чехів; був явним неприятелем німців і мад'ярів;

противником мрій росіян про провідну роллю Росії між слав'янами, почував великі симпатії до південних слав'ян і українців. Із цих поглядів К. Гавлічка і випливають статті, що він містив у „П. Н.“: про конечність для чехів промислової освіти, про поліпшення долі народних учителів; свій слав'янський програм він розвинув у статті *Slovan a Čech*, що містилася в 11. ч.ч. „П. Н.“

Прикладами з історії інших народів К. Гавлічек вселяв віру своєму народові в можливість кращого майбутнього, коли до нього йти організованим шляхом. Так, у статті „Данило О' Конель“ (O' Connel) К. Гавлічек подає загальні міркування про долю підбитого народу: пануюча нація, мовляв, завжди забирає високі посади, опанує торгівлю, промисловість; висока освіта теж у її руках; на підбитий народ залишається — тяжка хліборобська й реміснича праця. Він підкреслює й те, як, крім присвоєння матеріяльних засобів, пануюча нація визискує й духову енергію поневоленого народу: найдібніші з них засвоюють собі чужу мову і свою духову енергію витрачають на піднесення культури пануючої нації, а рідна культура підупадає. Прикладом, мовляв, на такі міркування є доля Ірляндії. А життя її патріота Д. О' Конеля є яскравим малюнком того, що може досягти одна людина, йдучи непохитно до поставленої мети.*)

*) Починаючи від XII. в. англійці почали підбивати Ірляндію: вся земля ірландців, джерело праці люду, опинилась у руках англійських панів, і ірландці лише, як дрібні арендаторі, користалися невеликою земельною площею; багатство ірландців: шкіри, масло, м'ясо, сіль, худоба за безцін ішло на англійські фабрики та заводи, а в обробленій формі поверталось, куплене за дорогу ціну, ірландцям. Велика французька революція розбудила в ірландців почуття національної свідомости; в Дубліні повстало „Ірландське Об'єднання“, що в 1797. р. нараховувало 500.000 членів, а в 1798. р. піднялося повстання. Англійці шляхом підкупу, витративши на це 16. мільонів золотих, добились того, що 26.-V 1800. р. утворився один парламент. В тому часі із керманичів ірландців тільки Д. О' Конель не залишає свого народу: засновує різні товариства, що гуртують ірландців і усвідомляють їх

У „П. Н.“ Гавлічек подавав своїм читачам статті, де познайомлював їх, у чому полягає влада монархічна, аристократична, демократична та конституційна республіка. Крім цього, всі найважливіші європейські події, особливо події у Франції, находили відгук на шпальтах „П. Н.“.

На початку 1848. р. ліберальні ідеї опанували цілою Європою, й Австрійська влада 15. березня 48. р. зрушила цензуру, дозволила свободу друку й приобіцяла конституцію. У „П. Н.“ 16.-III. про це вміщена телеграма, а 19.-III. К. Гавлічек містить статтю: „Проголошення конституції“, де закликає земляків довести цілому світові, що чехи хоч „спали двіста років, але не загинули“.

Від р. 1848. „П. Н.“ збільшено, тираж їх зі 160. пре-нумерантів (коли Гавлічек прийняв редакторство), піднявся в січні 1848. р. до 830. За Гавлічка „П. Н.“ стали першорядним політичним часописем, що набув великого впливу на громадську думку. Так під впливом статті про ірландців у Празі був утворений тайний політичний клуб „Репеаль“, а він покликав до життя по цілій Чехії „Міщанські Беседи“, „Спілки читачів“ та збірки на національну школу.

Навіть вороги мусіли були рахуватись з „П. Н.“ Поліційні уряди не могли шкодити часописові Гавлічка, бо цензура „П. Н.“ була в руках його прихильників: П. Шафарика та Я. Ковбека.

Вибухла революція 1848. р., а тоді Гавлічек, не залишаючи журналістики, виступає на політичному полі: 13./III. він є членом святовацлавського відділу; 11./IV. він,

національно; й цю мозольну працю веде майже 30. років. Ірландський народ виявив себе гідним праці свого щирого патріота: адвокатурою Д. О' Конель заробляв понад 10.000 карбованців щорічно, але через народню роботу мусів кинути свій заробіток. Тоді ірландці для утримання його настановили добровільний податок в розмірі більш ніж 20.000. карбованців.

як промовець, поруч із д-ром А. Стробахом, доводить конечність реформи краєвої самоуправи.

З початком революції „Н. Н.“ вже Гавлічка не задовольняли — видавець їх стояв на ґрунті підтримування влади, а погляди Гавлічка були проти її політики. Тим то він і залишив редакторство „Н. Н.“ і „Ч. Б.“ й став на чолі редакції „Народніх Новин“ *) (Národní Noviny), запрошений туди основником цього часопису Войтехом Деймом (Vojtěch Dejm) **)

Від 5. IV-48. р. К. Гавлічек починає свою ще яскравішу політичну журнальну працю і веде її в цім органі до 18. I-1850. р.***).

В тому часі Гавлічек починає дуже активно підготовлювати слав'янський з'їзд у Празі 1848. р. Щоб притягнути на з'їзд як найбільше людей, він у травні одвідав: Оломоуц, Краків, Відень, Братиславу (Прешбург), Загреб. На з'їзді, що незабаром відбувся, його обрано на секретаря; там він гостро виступав проти німців і мад'яр, а боронив слав'ян.

Гасло „Н. Н.“ було — „Сміло вперед!“ Гавлічек певний, що Чехи можуть підвестись ще до вищої слави й могутности, ніж за доби Карла й Отокара. Але не сподівається, що все це прийде як сон, без праці збоку чехів; в світі відбувається боротьба: сила з силою, розум з розумом, народ з народом міряється; слабший служить сильнішому й енергічнішому, а хто „вважає, що між народами відразу настане братерство, того вважаємо непрактичним мрійником, який з історії нічого не навчився й своєю непрактичною теорією шкодить власно-

*) Наше скорочення „Н. Н.“

***) Войтех Дейм витрати на видання, кавцію, в разі потреби, втрати, коли вони будуть, узяв на себе, а К. Гавлічкові полишив вільну руку кермувати напрямком „Н. Н.“

****) З 18. V-49. р. по 7. VIII-49. р. Гавлічек навіть випускав, о 6 годині вечера, вечірне видання „Н. Н.“

му народу й допомагає чужому. Чого сами не доб'ємося, того й не будемо мати“ *).

Його ідеал був — воля в найширшому розумінні. „Перша й найголовніша наша турбота мусить бути про національність і мову“. Гавлічек доводив, що найбільша воля народности — ніщо, бо це воля лише для пануючих: не поліпшила, мовляв, така одностороння англійська воля долі ірландців, або воля Угорщини — долі словаків. І народ із виробленою мовою лише „для хліва“ або „для кухні“, не підійметься зі свого стану. „Чи хочете ви й надалі терпіти, щоб на вашого старого батька, який не розуміє німецької мови, кожний пан-німець дивився згори, як на нижче створіння?“ Від 6./VI-48. р. часопис робиться явно опозиційним і знаходить одгук в серці читачів: тираж газети з кінцем червня піднявся до 1200. примірників, — на ту добу це був надзвичайний успіх, дарма що цей тираж і не задовольняв Гавлічка, бо в Чехії, як він каже, було тоді 6.000 сел **).

Влада не могла довго терпіти такої одвертої агітації проти себе: 8./VII-1848. р., вночі, Гавлічка заарештували, але 8./VII. — того самого року його в п'ятьох виборчих округах вибрали до парламенту, і 10./VII. мешканці міста Гумпольцт (Humpolečti) звернулись до краєвого намісника, щоб Гавлічка звільнено зпід арешту. Вже 12./VII. в 9. годин ввечір бачимо Гавлічка на волі, а 14./VII. він повідомляє читачів про свій від'їзд до Відня на засідання парламенту. Тут він не виявився ні промовцем, ні зручним чеським дипломатом; йому не пощастило утворити протинімецьку коаліцію; ціла його діяльність обмежувалася лише короткими промовами в оборону прав

*) Politicke Spisy: II—1, 45; II—2, 145.

***) Засадничі домагання „Н. Н.“: Австрія мусить бути федерацією незалежних земель і народів; привілеї шляхти мусять бути скасовані; на шкільництво витрат має бути 10 разів більше, ніж до цього часу; зменшення урядовців на третину; скасування celibату; заведення чеської мови в церкві і т. п.

пригнічених слав'ян, і зокрема українських депутатів із Галичини. На засіданні з 11./IX, коли румунські послы поставили внесення, щоб усякі німецькі резолюції та пропозиції урядовці їм перетовкмачували, Гавлічек додав: „я ще до того додаю своє внесення, щоб перед кожним голосованням, коли того забажає 10 послів, кожну справу, що підлягає голосованню, виголошено в мовах польській та українській. Це річ конечна: 40. галицьких послів сидять між нами, не розуміючи ані слова з того, про віщо йде мова“.

Гавлічек сам почував, що користь од його діяльності може бути більша там, на периферії, ніж у парламенті. Ліберальне міністерство Добльгох-Бах, що стояло на становищі федералізму, в листопаді пішло до демісії. З приходом влади Шварценберга-Стадіона треба було оберігати здобуті свободи, яким особливо тепер загрожувала небезпека від нового міністерства. Тим то Гавлічек 14./XII-1848. р. зрікається посольського мандату і від 27./III-1849. р. присвячує себе виключно журналістичній діяльності.

„Н. Н.“ були щоденник, що дбайливо слідкував за подіями й негайно відгукувався на них, тим то переважна кількість статтів мала лише значіння для того часу, мало з них зберегло значіння для пізнішої доби. Від 18./V—1849. р. Гавлічек розширює свій щоденник вечірнім виданням, але вже 7./VIII. т. р. вечірнє видання „Н. Н.“, за браком матеріялу, припинилося.

В „Н. Н.“ брали участь найліпші політичні діячі того часу: Фр. Палацький, В. В. Томек, д-р Фр. Бравн, Р. Троян та інші. Хоч у Празі був тоді стан облоги, Гавлічек був отвертим противником міністерства Шварценберг-Стадіона, як міністерства бюрократичного, консервативного, централістичного, непарламентарного, і доводив, що це міністерство мусить піти до демісії; він докоряє, що влада не додержує своїх обіцянок щодо конституції. Постановою з 10./VI—1849. р. праська вій-

ська влада припинила „Н. Н.“, але Гавлічек вніс до міністра вн. справ у Відні Баха рекурс, і від 26./VI „Н. Н.“ виходили далі. Але реакція почала ще більш підносити голову, а пражська військова влада ще відважніше наступає на Гавлічка: 10./I—1850. р. його попереджують, щоб стриманіше виступав проти влади. Щоб урятувати свій орган, Гавлічек іде на уступки, але ці заходи були марні: розпорядком із 19. та 21./I-50. р. видання „Н. Н.“ заборонено не лише у Празі, але й у цілій державі.

Поруч із „Н. Н.“ Гавлічек видає перший сатирично-гумористичний журнал „Šotek“ (чорт), але короткий час (від 7./I-49. до 1./IV-49.), бо зміст цього органу міг пошкодити і „Н. Н.“, які Гавлічек за всяку ціну хотів зберегти, щоб мати для себе вільну трибуну. „Šotek“ заповнювано віршами та прозою, в формі діяльота; головно, тут Гавлічек зачіпав владу в усіх формах її діяльності.

Гавлічкові раз пощастило особистою поїздкою до Відня добитись, що заборону „Н. Н.“ скасовано. Цим разом сам він не хотів звертатись до влади, до якої був

у такій гострій опозиції, але, під примусом своїх політичних однодумців, 28./I-50. р. поїхав до Відня по дозвіл видавати новий щоденник „Slovanské Noviny“, (Слав'янські Новини), та влада, в особі військового урядовця Вельдена, не дала дозволу на видавання часопису, бо, мовляв, у Відні досить часописів; даремно було доводити, що цей орган має обслуговувати потреби слав'ян австрійської держави, — Гавлічкові відповіли: „Wir sind hier Deutsche“.

Народня чеська ліберальна партія вірила, що під осінь 1850. р. влада примушена буде почати виконувати свої конституційні зобов'язання, а Гавлічек мріє про те, щоб хоч десь, далеко від Праги, де не було стану облоги, закласти якийсь ліберальний орган. Врешті, йому пощастило в Кутній Горі з друкарнею Прохазки 23./IV — 1850. р. підписати умову на видання часопису „Slovan“ (Слов'янин).*)

*) Наше скорочення „Сл.“

Новий орган виходив од 8./V-50. р. до 14./VIII-51. р., двічі на тиждень. Це була доба найтемнішої реакції в Західній Європі, підпорою якої був російський цар Микола I. Очі всіх звертались тоді на Францію, де Людовік Наполеон Бонапарт 21./XII-51. р. оголосив себе президентом на 10. років, а 2./XII-52. р. став цісарем. В Австрії політичним життям кермували голова влади —

Шварценберг, воєнний міністер Бах і Лев Тун, міністер культів та освіти; всі вони весь свій розум і свою високу освіту використовували на боротьбу з вільною думкою. В Празі стан облоги тривав далі, і 7./VIII—1850. р.

редакторам часописів оголошено, щоб вони не сміли писати нічого проти релігії, церкви й її органів. Усі ліберальні часописи припинено і, врешті, паперову конституцію теж скасовано 31./XII-51. р.*)

Доба реакції в Австрії в 1848. р. — це взагалі доба боротьби з пресою; заведено систему кавцій, грошових кар, стан облоги, що полегчував військовій владі діяти не на підставі законів, а за своєю вподобою; засаднича думка була — нищити опозицію шляхом матеріального її знесилування. Після дворазового попередження часопис закривали; відповідальний перед судом був і редактор і видавець. Цікаво, що, власне, діяльність Гавлічка, як журналіста й видавця, покликала до життя пресове, чи скорше, протипресове, законодавство Австрії тієї доби.

Коли влада завела стан облоги, Гавлічек одгукується на це статтями: „Знесення стану облоги“, „Обіцянки й стан облоги“. Там автор відповідальність за стан, який спричиняє зайві матеріальні й моральні страждання народу, складає на владу; він доводить, що стан облоги виховує зарозумілість і сваволю в генералів та командирів; бож траплялось, що в надмірі дбайливости саджали до в'язниці й наявно реакційних редакторів, як це

*) „Сл.“ Гавлічка був єдиним часописем, що сміло провадив боротьбу проти політики абсолютизму, централізму, германізму, клерикалізму. Гавлічек докладно стежив за кожним розпорядком влади і все оцінював з точки погляду чеха; особливо дошкульно писав про тих, що недавно ще належали до лібералів і перебігли на інший бік. За основи здорової політики він уважав: 1) свободу і народність, 2) дійсну рівність перед законом усіх громадян Австрії, 3) конечність загального виборчого права. Гасла ці відповідали настроєві громадянства, і тираж „Сл.“ не був ніколи менший, ніж 2.000. Увесь орган Гавлічек заповнював, власне, своєю працею. Реакційна політика влади часто примушувала його говорити натяками на сувору дійсність, прикладами з життя, буцім, китайського, але всі добре розуміли, що справа йде про Австрію.

сталося з редактором органу „Constitutionelles Blatt aus Böhmen“ Ключаком.*)

В боротьбі з друкованим словом головну увагу краєва влада присвятила Гавлічкові: перед Віднем змалювала Гавлічка як завзятого противника Австрії, як „слав'янського апостола чеського народу“, що вміє впливати на маси, що своїм дотепним словом принижує владу перед народом, тим то вона домагається цілковитого припинення „Сл.“**)

Не сподіваючись, що суд може засудити Гавлічка, бож у Кутній Горі ледви чи знайшовсь би був присяжний, що не поділяв би думок Гавлічка, краєва влада вносить пропозицію, щоб сам цісар видав наказ, — до видання сталого закону, — на підставі якого міністер внутрішніх справ мав би право припиняти опозиційні періодичні видання. І, врешті, дійсно, 6./VII-51. р. видано декрет: після дворазового попередження на письмі орган припиняється на три місяці. Гавлічек здавав собі справу, що ця „похоронна пісня для нас виготовлена в Відні“. Було вже до десятка конфіскацій окремих чисел „Сл.“, декілька разів за статті тягали Гавлічка до суду, забороняли „Сл.“ вже до Кракова, Галичини, Буковини, Угорщини; від 8./V-50. р. по 16./VII-51. р. в Гавлічка було понад 50. випадків звертань до суду рекурсив, притягань його до суду, а все це, зведене докупи, віщувало ясно, що „Сл.“ незабаром зовсім припинять. А тому, одержавши від влади попередження з 20./VII. і 9./VIII-51.

*) Тоді припинено такі німецькі й чеські органи преси: „Н. Н.“, „Pražský večerní list“, „Pražský prostonarodný list“, протестанський „Českobratský věstník“. З німецьких органів: „Deutsche Zeitung aus Böhmen“, „Union“, „Constitutionelle allgemeine Zeitung aus Böhmen“.

**) Цю акцію вели Фюрстенберг (Fürstenberg), комендант пражської фортеці, та Альбрехт, намісник Чехії, особисто знайомий із цісарем; військовий міністер Чоріх (Csorich) робить доклад у цьому дусі голові влади Бахові, і це питання було навіть предметом обмірковування ради міністрів.

р., Гавлічек, не чекаючи припинення часопису владою, сам припинив його 14. VIII-51. року.

Але літературної діяльності поет не припиняє. Вищезгаданий декрет з 6. VII-51. р. торкався взагалі періодичної преси, але не обіймав брошур до трьох аркушів друку; їх не можна було свавільно конфіскувати й не обов'язково було після виходу давати їх до цензури. Гавлічек використав цей закон і рішився дати читачеві книгу-збірку аргументів для боротьби з реакцією; він з кінцем червня р. 1851. видав одну за другою дві книжки „Duch Národních Novin“,*) і „Epištoly kutnohorské“**) в половині липня р. 1851.

Вихід цих книг пояснюється тим, що влада, починаючи від березня 1849. р., при щирій допомозі церкви зміцнює реакцію. Гавлічек почав пропагувати думку, що церковний абсолютизм повинен перестати бути „подушкою“ світського абсолютизму; лише зваливши духовний абсолютизм, можна мати надію на повалення й світського; церква, на думку Гавлічка, повинна бути незалежна від держави; він висловлюється проти целібату, латинської мови при богослужбі, проти всяких релігійних забобонів, пропагує конечність виборного духовенства, ідею видачі платні духовенству з громадських скарбниць і т. д.

Але, ведучи жорстоку боротьбу проти католицької єрархії, цих „крамарів небесними благами“, Гавлічек не виступає проти католицької релігії, як такої, він зали-

*) Поет вибрав з „Н. Н.“ 81. статтю (між якими лише 4. не належать Гавлічкові) й видав їх окремою книжкою під назвою „Д. Н. Н.“ Цю книжку Гавлічек присвятив Фр. Палацькому на доказ глибокої пошани до великого історика, своєму постійному порадникові в боротьбі за ліпше майбутнє чеського народу. Ця книжка була й відповіддю на закид, який робили противники Гавлічкові, що він несталий у своїх переконаннях: так — програму його в „Сл.“ вважали відмінною від програми „Н. Н.“

**) Гавлічек випустив два видання „Е. К.“: зпершу як серію, 17, статтів у „Сл.“; друге збільшене (32 статті) окремою книжкою на 96 стор. 8".

шається католиком, та тільки намагається релігію повернути на її природній шлях. Його провідні думки в цій справі такі: кожна розумна істота має свої релігійні погляди, щось наче внутрішні переживання; але чи потрібно воно їй корисно, щоб група осіб, видаючи свою релігію за єдино правдиву, намагалася зацепити її цілому світові? Лихо в цьому, що з кожної релігії зробили ремесло, що в нашу добу релігія звелась до певних лише церемоній — вияв назверх переживань, що їх немає, а тимчасом віра, навіть магометанина, як вияв дійсного переживання, цінніша, ніж пишна, без відповідних внутрішніх переживань католицька богослужебна церемонія. Далі, влучними прикладами й розсудними міркуваннями Гавлічек доводить неправдивість думки, що, мовляв, спасення лише в католицтві: „не вже ж милосердний бог дасть загинути всім людям, що існували до католицтва, — отже не зі своєї вини не приступили до цієї релігії?“ До всіх вір треба ставитись толерантно: „уявім собі великий круглий храм із численними закамарками навколо, і в кожному закамарку або каплиці є проповідник. З кожної каплиці лунає голос, що, мовляв, лише ця віра правдива, а віри, про які говориться в інших каплицях, брехливі; провідники інших релігій, мовляв, є шахраї й вороги божі; чуда про які оповідають інші віри, — шахрайство. Лагідніше, чи суворіше, але — так говорять у кожній каплиці про іншу віру. Слухачі не чують, що про їх віру говориться в сусідній каплиці; намовлені кожний своїм пан-отцем, виходять люде, і кожний, у тій чи іншій формі, боронить свою, як „єдино правдиву“, віру; кидає образи, а то й нищить інших, як „еретиків“. Лише люде, що стояли посеред храму, бачили й чули, що робилось у всіх каплицях, — лише ті люде ставляться терпимо до всіх вір“. Таксамо Гавлічек виступає прсти ширення релігії поліційними засобами: „деспот, що половину громадян зробив детективами, таки не має сили зазирнути в го-

лови та серця підозрілих і на власні очі побачити, яке сумління в його підданих“. Вороги християнства, неспроможні перемогти його в одкритому змаганні, перемінили тактику: вони самі, назверх, прийняли християнство, і як єретики в почали переслідувати дійсних поборників Христа. Гавлічек певний, що в нашу добу Христа таксамо осудили б, як і в добу Пілата: бо він не погодився б з усіма церковними постановами й обрядами; звичайно, його не визнали б і за Христа. Живим прикладом цієї думки може бути Іван Гус, що вмер за чеський народ, але пізніше хитрі єзуїти його так зуміли знеславити в очах чехів, що Гуса вважають за єретика“.

Вийшло так, що Гавлічек перехитрив владу, обійшов декрет з 6.-VII-51. р.: замість окремих статтів, яких в часопису навіть не можна було друкувати, він, зібравши всі їх докупи в книжку, дав читачеві до рук міцну зброю.*)

Надруковано було 4.000 примірників „Е. К.“, замовлень же надійшло на 5.500; Гавлічек розсилає надруковані примірники і, підбадьорений таким успіхом, почав друк іще 3.000 примірників, але 17.-VII-51. р. невиекспедовані примірники „Е. К.“ і початок друку нового видання сконфісковано; порозсилені примірники почато відбирати,**) Гавлічка потягнуто до суду, за те, що, мовляв, пише проти релігії, підбурює народ до революції, нацьковує одну націю проти другої.***) А Бах, крім цього, додатково видав декрет про певний термін для розгляду обовязкових для цензури примірників; в додатку цьому зазначувалось, що книжку чи брошуру можна разсилати

*) І всі реакційні сили були незадоволені Бахом за те, що він, мовляв, не передбачив Гавлічкового маневру.

**) Особливо поліція лютувала на Мораві: вона проглядала майже кожний дім, шукаючи примірників „Е. К.“ (K. Havlíček. „Politické spisy“, стор. 827, 1489).

***) Про засоби боротьби з пропагандою Гавлічка Бах ретельно докладав цісареві.

аж після визначеного речення і то з почти, де книжку видано. („Е. К.“ Гавлічек розіслав з Колінської почти).

Припинивши „Сл.“, поет 30.-X-51. р. залишив Кутну Гору й відїхав до Німецького Броду. Але йому скоро знову довелось одвідати покинуте місто: на 12.-XI-1851 р. визначено суд в Кутній Горі за дві статті видрукованих ще на початку року — „Správa záležitostí obecních“*) і „Proč jsem občanem“**)

На той суд зїхалося з ріжних країв, ворожих до австрійської влади, до 2.000 зацікавлених долею Гавлічка; було 12. присяжних суддів; суд поставив їм десять запитань про вину Гавлічка, але на всі запитання присяжні відповіли: „не винен“. Двотисячний зїзд зацікавлених судом над Гавлічком, і, особливо, одноголосне оправдання; голосне „слава“, яким патріотичне громадянство вітало вирок суду, наочно виявили владі „ультра-чеські“ настрої чеського населення. Тайна поліція доносила, що кутногорський суд виглядав як якийсь театр, де головну ролю грав Гавлічек; своєю дотепністю він викликав іще більше співчуття до себе й цілковито здискредитував владу.

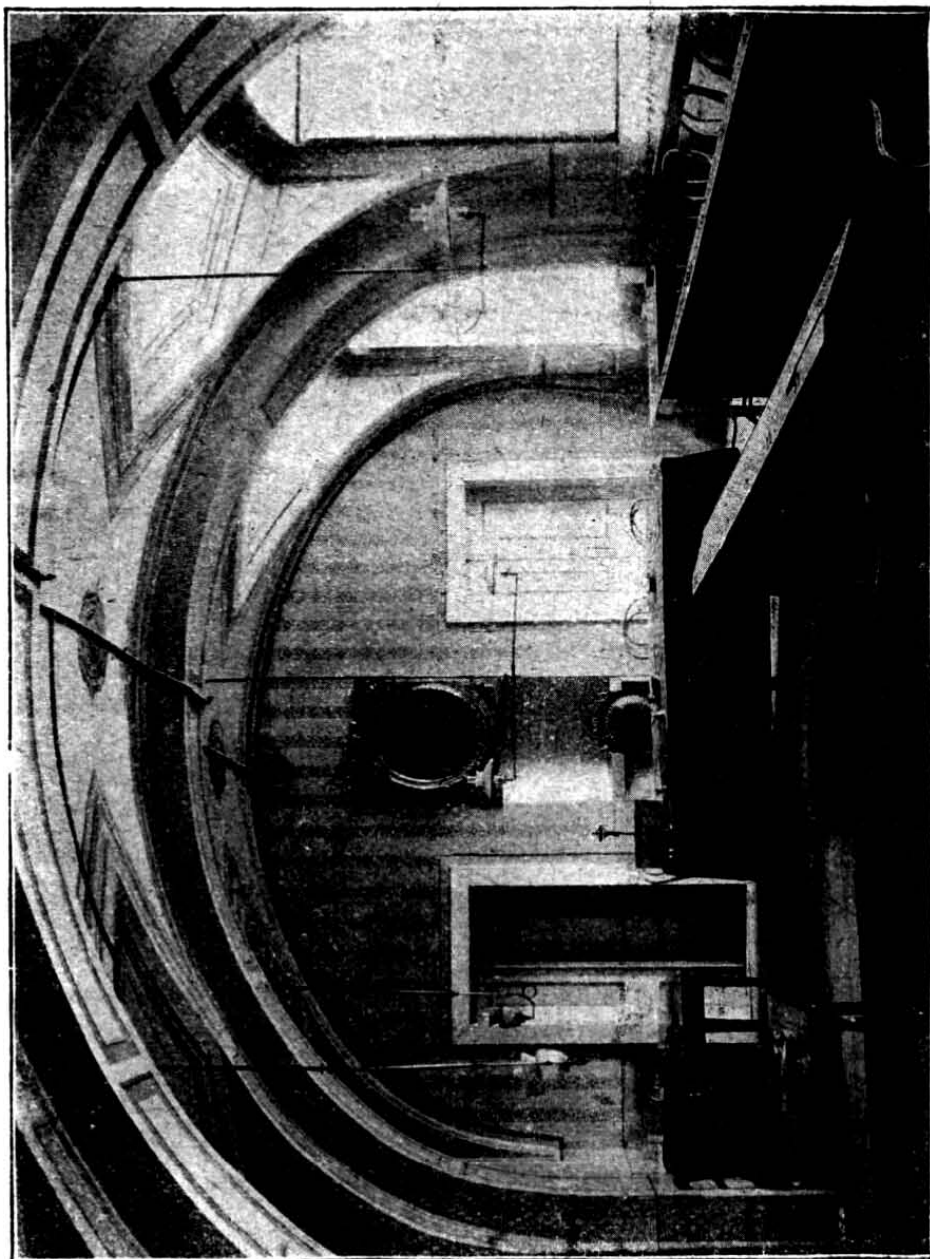
Після такого закінчення кутногорського Гавлічкового процесу в деяких представників влади виникають думки про скасування навіть суду присяжних, до якого, наче б то нарід іще не доріс; або, принаймні, про переведення суду над Гавлічком лише в окрузі з німецьким населенням, себто, перед німецькими присяжними. На черзі були ще процеси за статті зі „Сл.“ і „Е. К.“. Але влада передбачала присуд присяжних: „не винен“ — такий присуд лише збільшував би повагу до Гавлічка в очах чеської нації і принижував би владу. Через те влада, щоб не осмішувати себе, вирішила надалі й не притя-

*) Статтю друквано за 5.15.-II і 9.-IV-1851. р.; інкримінувалась стаття за 15-II.

***) Статтю надруквано 1.-III-1851. р.

гати Гавлічка до суду, а винайти інші способи для боротьби з ним.

Всі органи влади, що мали дбати про спокій у державі, дали таку характеристику Гавлічкові, що пере-

Саля Кутногорського суду, в якій відбувався Гавлічковий процес 12.-XI.-51. р.

бування його на волі, в рідному оточенні, небезпечно. Його ж уважали за найздібнішого агітатора чеської народної партії й небезпечного для Австрійської держави;

порівнювали з агітатором Кошутом (в Угорщині) і Маніном (в Італії). Особливо військові кола вважали, що особа Гавлічка небезпечна для голови монархії; всі визнавали за потрібне вжити рішучих заходів проти Гавлічка, а то з нього міг, мовляв, вийти ще гірший за угорського „чеський Кошута“.

На дальшу долю Гавлічка вплинули й події у Франції: у грудні р. 1851. у Франції переміг абсолютизм, а в ту добу вона була зразком політичного курсу для Європи, отже й Австрії. Декретом від 6./XII-1851. р. цісар Франц Йосип, після доповіді Баха з 4./XII-51. р., надав право голові влади Бахові небезпечних для держави осіб інтернувати з тим, щоб про кожний окремий випадок його сповіщено. На декреті Бах своєю власною рукою зробив допис: „для цього годились би зараз же Гавлічек і Кучеря“ *), і дня 8./XII-51. р. він дав розпорядок намісникові Праги Месцері інтернувати Гавлічка в Зальцбургу. Дня 16./XII-51. р. в другій годині ночі Гавлічка арештували в Німецькому Броді й, замість Зальцбургу, одвезли ще в глухіще, з надзвичайно незручною комунікацією, містечко Бріксен, у південному Тиролі.

Тут варто зробити підсумки праці Гавлічка, за яку австрійська влада так його покарала. Політичну програму Гавлічек ясно сформулював у „П. Н.“, „Н. Н.“ і „Сл.“. В „П. Н.“ він проповідує лібералізм, в „Н. Н.“ доводить konieczність демократизму, в „Сл.“ нападає на церковну ієрархію. Всі ці часописи були яскраво національні. Гавлічек у своїх статтях закликає до дрібної, витривалої праці без огляду на несприятливі умови; він виступає проти виключної любови минулого, без праці, що мала б на меті поліпшити сучасність; у нього на першому пляні хоч гірка, але сучасна дійсність і реальний плян, як її поліпшити. В політиці він визнає одну мораль: не роби іншому того, чого собі не бажаєш. Проповідує,

*) З Грацу.

щоб державна справа була більш відома для громадянства; вітає суд присяжних із виборних із народу; виступає проти надмірного числа державних урядовців. За політичний ідеал вважає державу Монтеस्क'є з дійсним поділом влади на виконавчу, законодавчу й судову.

Гавлічек уважав за конечне піднести культурне і господарське життя села і міста. Щоб народ міг більше виявити самодіяльності шляхом самоврядування, Гавлічек виступав проти злиття дрібних сел ув одне, але коли вже до того йшло, то це мало б діятись після вирішень самих сел, а не з наказу згори. Щодо виборчої формули до парляменту, то Гавлічек на початку червня р. 1848, особливо під впливом виборчого права в Німеччині, відразу схилився до формули: рівне, загальне виборче право; особливо виступав проти наділювання громадськими правами на підставі величини внеску прямого податку. Коли у Франції виявився нахил (закон 31./V-1850. р.) позбавити деякі групи населення виборчих прав, Гавлічек в „Сл.“ боронив загальне виборче право не лише до парляменту та сойму, але й до селянських рад.

Національність Гавлічек добачав у першій мірі у вживанні рідної мови, а тому то найбільше він так докладно боронив ціле життя вживання чеської мови; він доводив, що урядовці в цілій Чехії повинні знати й чеську й німецьку мову.

Ідею Коляра про слав'янську літературну взаємність намагався Гавлічек переводити в життя: в жовтні 1849. р. він подав до міністерства освіти проєкт про заведення на празькому університеті, поруч польської, ще, практично, української та південно-слав'янських мов. Не вважаючи на загально поширену та шановану між чехами думку Коляра про примат росіян у слав'янській спільці народів, Гавлічек гостро виступав проти цієї політичної концепції. Свої погляди на це питання він розвинув 1846. р. у статті „Слав'янин і чех“. У цій статті

він збиває аргументацію Коляра про романтичне об'єднання слав'ян*). Він доводить, що слав'янство складається з кількох слав'янських народів; що тяжко сподіватися, щоб між ними витворилися такі сердечні братерські взаємини, в дусі Коляра; особливо не сподівався, щоб між росіянами, українцями й поляками могла запанувати нарешті братерська згода. Зі всіх цих міркувань у нього і впливав висновок про нереальність всеслав'янського об'єднання. До практичного зближення слав'ян, правда, вело взаємне розуміння мови, тим то слід було студіювати слав'янські мови; до розквіту слав'янства може довести розквіт кожного слав'янського народу, про що і слід дбати. У зв'язку з такою загальною концепцією, ясна річ, Гавлічек виявився великим противником усе-слав'янської монархії з російським царем на чолі, — одже й чеського русофільства. Політична концепція Гавлічка для чехів, висловлена ще в р. 1846, така: поправа долі чехів у межах австрійської монархії; та під впливом Фр. Палацького в червні р. 1848. він висловився за федеративну Австрію в складі тих народів, що її замешкують; цієї думки Гавлічек дотримувався все своє життя, активно її обстоюючи. Але особливо близька взаємність, яка впливала через спільну боротьбу проти німців, на думку Гавлічка, повинна би бути між чехами та південно-слав'янськими народами.

Основою нації, на думку Гавлічка, є селянський люд;

*) Аргументація Коляра, власне, впливала з того, що Коляр бачив у політичному житті німців — їх об'єднання. Він дотримувався думки, що всі слав'яни творять один народ; їх мови це є діалекти одної мови, і для культурного об'єднання слав'ян слід положити „філософічний“, у слав'янському дусі, складений правопис. Прихильник цієї коляровської ідеї І. Геркель видав загально-слав'янську граматику: „*Elementa universalis linguae slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiiis suffneta*“. 1826; в кінці 19. в. А. Будилович видав працю: „Общеславянскій языкъ въ ряду другихъ общихъ языковъ древней и новой Европы“. Варшава 1892.

для інтелектуального піднесення селян він вимагав освіти, зменшення військової служби, і війська взагалі, бо утримання його лягає на плечі хліборобів; він подавав проекти про те, щоб посилати сільських господарів на студійні мандрівки, або щоб влада засновувала по округах хліборобські школи з тим, щоб їх одвідували ті, що збираються жити з господарства; багато уваги поет присвятив з'ясовуванню конечної потреби відчиняти і промислові школи; але промислове виховання, на його думку, мало другорядне значіння, дарма що сам він так часто закликав своїх земляків присвячувати себе торгівлі, промислові, ремеслу, а не лише мріяти про посади урядовця.

Гавлічек твердо вірив, що здобути волю може лише народ освічений, здоровий і тілом і духом, а до того ж такий, що має й певний добробут; багато дбав про те, щоб громадянство звернуло увагу на бідолашний стан початкового вчителя, цього єдиного порадника, керманіча духовного життя цілого села... В пяти статтях*) Гавлічек доводить про потребу збільшення платні вчителям до 400. зл. (одержували щойно по 100. зл.). За таку, мовляв, мізерну платню вчитель „мусить мати розуму більше, ніж все село до купи“. Дійсно, в багатьох випадках громадський пастух має ліпше утримання, ніж бідолахи вчителі, хоч перші доглядають за худобою, а вчителі навчають дітей. Але разом з турботами про підвищення платні вчителям слід старатись і про те, щоб вони були більш освічені, а про це влада теж зовсім не дбає, бо „вовк хоче, щоб він лише мав гострі зуби“ — так і пануюча верства не вважає для себе корисним, щоб учителі, наставники народа, були дуже освічені. Всі визнають за нормальне, що лікар, раніш ніж писати рецепт „pro uvolnění břícha“, мусить перейти крім гімназії й високу школу; також правники, судді по дванад-

*) „П. Н.“: 29./I; 1, 5, 8./II-46. р.; 29./XII-48. р. „П. Н.“

цяти років мусять вчитися й аж тоді мають право братись за діло; а для вчителів, хоч їм ввіряється душа людини, зовсім уважається зайвою серйозна педагогічна підготовка. Гавлічек доводить, що збільшення платні вчителям притягне більш освічених молодих людей до праці в характері педагогів, а це буде сприяти тому, що більш освічений нарід піднесе на вищий щабель народне господарство й промисловість.

* * *

З якими пригодами Гавлічек доїхав до Бріксену, про це він оповідає у своєму поетичному творі „Тирольські елегії, що має суто біографічне значіння.

У Бріксені Гавлічек уважався за інтернованого. Згідно з постановою влади, він мусів одержувати утримання, яке йому й висилали, хоч і дуже несвоечасно. Брат Гавлічка Франтішек радив йому зовсім одмовитись од утримання, але Гавлічек уважав, що це недоцільно: і влада і оточення глузували б з нього, що він заощаджував би кошти владі. Утримання його було невелике: зпершу 400. зл., а коли переїхала до нього родина його — 500. зл.; витрати ж Гавлічка виносили не менше ніж 1.000—1.200 зл. річно.

Зпершу Гавлічка помістили в готелі „Elefant“, з правом розмовляти з одвідувачами готелю й робити прогульки на деяку віддаль од подвірря готелю.

Листи Гавлічка з Бріксену, особливо з початку заслання, пересякнуті надією, що заслання його не на довгий час, що на весну він уже буде дома. Але що далі, то надія гасла. Була спроба робити ходи про звільнення: швагро його Ярош, що побував у Відні в березні 1852. року, подав був прохання про звільнення Гавлічка, але успіху прохання не мало.

Гавлічка підчас інтернування пригнічує самотність, невідоме майбутнє, і особливо турботи про хору дру-

жину, якій, до того ж, довго не давали дозволу на приїзд до Бріксену; крім того, пригнічували його матеріальні недостачі та утиски влади: з розпорядку її Гавлічек мусів залишити готель „Elefant“, бо владі не подобалося, що поет розмовляв із багатьома відвідувачами готелю, тимто його й перевели до окремого дімка, в віддалі 300.—400. кроків од готелю (цей дімок належав тому ж самому господареві, що й готель). Дімок мав три кімнати: кімната, де жив поет, із трьома, з різних боків, вікнами; з кімнати був такий чудовий вигляд, що за його, коли б це було в Чехії, Гавлічек, як сам каже, був би „заплатив тисячі“. Взагалі природа цього краю, розкинутого в підніжжі Альп, чудова, але вона не могла спричинитися до доброго настрою поета.

4./VI-52. р. приїхала до Гавлічка його дружина Юлія з донькою Зденкою; з їх приїздом повстають нові турботи: брак коштів, хвороба дружини, доньки. Та найго-

ловніше, що з кожним днем Гавлічек усе більш і більше впевнювався, що перебування його в Бріксені протягнеться невідомо як довго. Гадка, що „заслання буде тривати не довше, ніж він морив владу „Сл.“,“ себто 16 місяців, не виправдувалась.

Тоді Гавлічек мріє про виїзд за кордон, до Сербії. Він мав надію, що його товариш Габлер, виховник сина короля Петра Карагеоргієвича, допоможе йому здобути

Гавлічкова дружина.

дозвіл на в'їзд до Сербії. Але сербська влада була тоді в добрих односинах із Австрією, і спроби Габлера добути дозвіл на в'їзд Гавлічка до Сербії успіхом не увінчались. Після цього поет плянує від'їзд до Гамбурга або Лондону; він собі міркує, що, здобуваючи засоби для життя, як торговельний агент, зможе там працювати й на полі літератури.

Поголоски про бажання поета від'їхати за кордон дійшли й до поліції; директор інсбруцької поліції пер-

Гавлічкова донька.

ший ударив у сполох, що Гавлічек хоче втекти за кордон. У звязку з такими чутками бріксенський повітовий староста надіслав поліційному урядові в Інсбруці подрібний опис вигляду Гавлічка, і поліційний догляд над ним збільшено. Поет сам завважив, що, з деякого часу, налякана поліція почала навіть пильно доглядати за його дімком.

Хора дружина поета, з донькою, після упертих домагань перед поліцією, врешті, від'їхала з Бріксену (30./XI-54. р.), і Гавлічек перейшов на помешкання до

одного бріксенського купця. Це було третє помешкання поета в Бріксені.*) І поет залишився зовсім самітним, без кращих перспектив на звільнення, — „напів живий, напів мертвий“. Шваґро Ярош, що мав поважне знайомство

*) Ів. Франко оповідає, що К. Гавлічек у Бріксені перебував у в'язниці; Юлія лише відвідувала його, — таке твердження зовсім не відповідає дійсности.

Дім в Бріксені, в якому мешкав Гавлічек з родиною.

в Відні, зайнятий своїми торговельними ділами, був глухий до прохання Гавлічка особисто ще раз побувати в Відні в справі звільнення поета. Він, правда, обіцяв це зробити, але лише аж 18.—24/XII-54. р., врешті, здійснив прохання Гавлічка, — навідався до Відня. Після Відня він 19./II-55. р. одвідав і Гавлічка у Бріксені. Поліційний догляд, викликаний чутками про пляни Гавлічка втекти з Бріксену, особливо збільшився в часі перебування Яроша в Бріксені.

Бах порадив, щоб Гавлічек особисто подав прохання про звільнення його від інтернування, й поет, нарешті, виконує пораду Баха (зроблену через Яроша) і подає окреме прохання 10./I-55. р., де відмовляється займатися журналістикою; він обіцяє присвятити себе цілком промисловій діяльності, щоб мати джерела для утримування своєї родини. У проханні поет зазначував, що коли б не дозволили йому повернутись додому, бодай — відїхати до Франції. Щоб прискорити й забезпечити собі корисне вирішення своєї справи, Гавлічек 25./III-55. подав аналогічне прохання й до празького намісника. Намісник дав добру характеристику настроїв пражан, а шеф найвищої поліції, тирольський намісник, дав висновок, що Гавлічка, з огляду на його добру поведінку в Бріксені, слід звільнити. Один із поліційних чинників уважав, що Гавлічка досить уже провчили за те, що він підривав основи державного устрою. Влада відібрала від нього писемне запевнення, що він зрікається журналістичної праці й усякої політичної діяльності друком; усно один із поліційних урядовців попередив поета, що якщо він знову візьметься за попередню роботу, то його без пардону знов заінтернують. Під тягарем життя Гавлічек підписав умови, що дали йому змогу повернутись додому, і 6.-V-55. р., розбитий душевно, з посивілим волоссям у 34. році життя, він залишив Бріксен, пробувши тут у моральній в'язниці 3¹/₂ роки.

З творів, що їх Гавлічек докінчив або цілком на-

писав у Бріксені: була закінчена сатира „Хрещення св. Володимира“, й написані „Тирольські елегії“ — пригоди подорожі поета, під арештом, до Бріксену, — цей твір написав поет зараз же по приїзді до Бріксену, і в половині лютого р. 1852. він уже ходив у рукописній формі між приятелями поета в Празі. Переклад твору М. Гартмана „Цар Лаврін“, теж був зроблений на початку заслання, а власне, 12.-II-52. р. Гавлічек зробив цей переклад, дослівно дотримуючись оригіналу. 12.-VII-54. р. Гавлічек написав „Život věčný“ і „Hrob“ — дві байки зі задуманого циклю „O posledních věcech člověka“. Перша байка пересякнута думкою, що „смерть не є кінець життя, але щойно перехід до нового акту“. Цілком матеріялістично-пантеїстичний погляд панує в творі „Hrob“. Тут поет трактує про вічне перетворення матерії — так батько просить сина поховати його під липою: „Липа набереться з нього медового соку, меду назбирають бджоли, й таким чином людиною гарні дівчата будуть солодити каву“.

Крім того поет дав нам закінчені переклади з Міцкевича, які він теж зробив на початку свого заслання: переклав баладу „Paní Twardowská“, епіграми „Zdania i uwagi“, баладу з литовського життя „Tři Budrysovci“. За порадою Фр. Палацького поет думав іще написати роман із яскравою національною тенденцією, але вже в серпні р. 1852. повідомив Фр. Палацького, що не має для подібної творчості відповідних умов: душевного спокою і відповідного оточення для спостережень.

На лектурі поета теж одбився брак душевного спокою: від читання одних творів він швидко, не покінчивши їх, переходив до інших. Особливо багато часу Гавлічек присвятив студіям матеріялів для написання у трьох томах, як він розраховував, „Історії повстання й зросту російської імперії“. В цій історії, не лише політичній, але переважно культурній, Гавлічек хотів змалювати дійсний образ Росії, і мав на думці вилікувати чехів від русо-

фільства, вказуючи на непривабливий стан Росії. Для цього він простудіював праці Шафарика, Карамзіна, Погодіна, німецького автора Страхла про Росію, Н. С. Арцибашева, повну збірку руських літописів і т. д.)*)

Але що далі Гавлічек студіював матеріали, то більш пересвідчувався, що тих матеріалів, що в нього під рукою, замало; що до деяких з них, як до „Літописів“, слід поставитись дуже критично, — і все це докупи позбавило його змоги закінчити цю працю. Він плянував в різні праці: наукові, мистецькі, але в життя цього перевести йому не пощастило. Він думав написати, після студій Болландістів, „Життя святих“, щось подібного до праці Паскаля „Листи до провінціала“, але думки цієї теж не здійснив.

З творчости поета на засланні можна міркувати, що творча його сила була в розквіті: коли б були сприятливі умови, душевний спокій, то безумовно поет залишив би був нам твори може ще більшої вартости.

У Бріксені Гавлічек серйозно студіював бджільництво. Ці студії думав він використати практично, знайти для себе, колись на волі, незалежне джерело для існування і знову зайнятись літературною діяльністю...

* * *

Під таємним доглядом поліції прибув Гавлічек до Праги. Тут новий удар завдала йому доля: дружина його 14. днів перед його поворотом умерла, та мало поет найшов і приятелів у Празі: не раз він спостерігав, що давні його однодумці, чи товариші праці, його уникають. І з ним самим ішло вниз: швидко сухоти, яких набрався в Бріксені, почали підточувати його організм; лікарський огляд 24.-V-56. р. сконстатував у нього сухоти горла — і вже 29.-VII-56. р. поет закінчив дні свого мученицького земного існування.

*) В добуванні матеріалів великі прислуги йому робив Фр. Палацький.

Гавлічкова могила на Ольшанськiм цвинтарі в Празі.

Діло Гавлічка не вмерло: Гавлічек один із перших чехів, може й не бажаючи цього, почав розвалювати Австрію; найбільший прихильник Гавлічка професор Т. Г. Масарик пішов у політиці значно далше його й докінчив працю Гавлічка.

Коли 19.-XII-18. р. президент Масарик проїздив повз Бріксен, думки його вітали над Гавлічком, про що свідчить запис в його календаріку: „Спи, Гавлічку“. Цим

спогадом про поета в Бріксені, смілого борця за ліпшу долю чеського народу в сумну добу реакції першої половини ХІХ в., президент Т. І. Масарик оддав належну пошану стражданням Гавлічка, що дійсно приніс себе в жертву своєму народові.

Карель Гавлічек Боровський та Іван Франко.

Рік смерти Гавлічка (1856.) був роком народження Івана Франка, і лише яких 30. років одділює працю Ів. Франка від доби Гавлічка. Через те, що Чехія і Галичина були частини одної, Австрійської держави, здавалося б, що для Франка, який пізніше виступив на літературне поле, ті роки повинні були б приготувати більше сприятливі умови для його праці; але цей теоретичний засновок розбивається о жорстоку сувородійсність.

У Празі в р. 1848. вибухла революція й викликала творчі чеські сили, що взяли певну участь у революційних подіях, виявивши певний ступінь підготовлености до них. Ще до революції національна свідомість чехів була основою для повстання в чеських краях ріжних культурно-національних і професійних організацій, де об'єднувались ріжні верстви суспільства, політичні ж партії повстали лише в 40. роках. Чеська шляхта, як верства, не брала участі в політиці р. 1848, лише одна-дві особи стали в ряди народніх партій, що повстали в добу революції. Дрібна буржуазія та міщан-

ство, хоч і брали участь у політиці, залишилися поза межами революційного руху. Інтелігенція вже через свою невелику кількість не могла грати поважної ролі, та ще до того мала проти себе реакційне духовенство. Велика промисловість і капітал були майже виключно в руках німців. І лише промислове робітництво, яке в переважній частині було чеське, взяло активну участь в революції.

З цих соціальних верств і зорганізувались політичні партії: народня або ліберальна, й радикальна. На чолі народньої партії стояв Фр. Палацький; вона купчила навколо себе визначних представників науки, літератури, взагалі інтелігенцію, а опиралася вона на міщанство. Ця партія мала різні відтінки (відповідно до тактики провідирів та осередку): в Відні, в Празі та в Кромержіжі.

Радикальна партія, на чолі з Сабіною та іншими видатними діячами, опиралася передусім на ремісників та студенство; вона розділялася на дві течії; одна мала більш відтінок соціальний, а друга — національно-політичний. Кожна партія проявляла свою діяльність у тих різних організаціях, що повставали й по селах; там міщанство, ремісники та робітники під проводом інтелігенції провадили культурно-національну працю. Досить згадати товариство „Repeal“ в Празі, „Lípa Slovanská“, політично-національне тов-во, що мало численні філії і по селах (від р. 1848),* „Národní Výbor“.

*) Чехи ще в 40—50. роках мали поважне число часописів; найстарший часопис „Pražské Noviny“ з літературним додатком „Včela“. Органом народньої партії з р. 1848 були „Národní Noviny“. Радикальна партія навіть мала три часописи: „Lípa Slovanská“, „Občanské Noviny“, „Pražsky Večerní List“. Крім цих органів, з яскравим політичним забарвленням, були ще і, так би мовити, „безпартійні“: „Květy a Plody“, „Československý Vlastenský denník“, „Obecní List“, „Sedlské Noviny“, „Vesnické noviny“, „Pozor“, „Pražský Posel“, „Ranní List“, „Svornost“, „Rychlík z Čech“, „Vlastimil“.

Сатиричні органи: — „Šotek“, „Brejle“. Був навіть, хоч ко-

Питання соціально вже давало себе відчувати в народніх масах: року 1845. були робітничі заворушення в Празі, року 1848. в Брні, особливо поважний рух був на Шлеську.

Таким робом у часах діяльности К. Гавлічка чехи були свідомі поділу суспільства на певні верстви, свідомі того, що існує боротьба між цими верствами; вироблена ж журналістика була вже зручним знаряддям вияву національних, політичних і соціальних напрямків Чехії. І безпартійна маса, принаймні, читала часописи й знала, які події відбуваються в світі, які національні, політичні й соціальні завдання ставлять собі провідники ріжних угруповань.

Франко вийшов на працю для свого народа майже ціле покоління пізніше за Гавлічка. Але які ж сприятливі, об'єктивні умови він знайшов для праці, про яку мріяв? Український народ у Галичині того часу складався виключно з селянства, робітнича кляса щойно народжувалась. Складніші, ніж у чехів, національно-політичні й соціальні ситуації спричинилися до того, що український народ лише визискували; він був не тільки матеріально, але й духово убогий. Становище народа яскраво змальовує Ів. Франко у своїх творах. Досить прочитати, наприклад, ось такий твір:

„На Підгіррю села невеселі...
Хліб і страва тут найстарша справа,
Ціль всіх змагань, замислів, турботи,
Мов родивсь сей лиш люд для роботи,
А на хліб вся праця йде кровава.

роткий час, спеціально робітничий орган „Hlasník“. Всі ці органи виходили в Празі.

Крім того, на Мораві виходив часопис „Moravské Noviny“, а в Відні „Slovenské Noviny“.

Виходили й німецькі часописи, що підтримували слав'янську та чеську політику: „Slavische Zentral-Blätter“, „Bohemia“, „Konstitutionelles Blatt aus Böhmen“, „Ost und West“, „Union“.

Ліжко газди — п'ять дощок незбитих,
Сніп соломи і верета зрібна.
Тепла піч є для дітей неукритих,
А для старших постіль непотрібна...

На стіні розвішані довкола
Деревляні, давні богомази:
Страшний суд, Варвара і Микола,
Чорні вже від диму, мов від мази.

Тільки й всього християнства в хаті,
Але є й письменства в ній познаки:
Там під сволоком, завитий в шматі,
Лист небесний — писаний бог зна ким,

Йосифінський патент панщизняний,
Прадідівський квіт на трийцять буків,
Діда скарга за ґрунтець забраний,
Батьків акт ліцитаційний драний —
Ось весь спадок, що лишивсь для внуків“.

І хиба ж наведений поетів малюнок дозволяв хоч мріяти про політичну працю між українським народом, коли, як Рафалович (поет устами героя повісти „Перехресні Стежки“) доводив, — у розмовах з охочими „до дебат пан-отцями й інтелігентами, у яких патріотизм, звичайно, і кінчався на дебатах“ — „наш селянин жебрак, слуга панський, жидівський, чий хочете. Що тут балакати про політику? Яку політику ви можете зробити з жебраками? Які вибори ви переведете з людьми, для котрих шматок ковбаси або миска дриглів лакома річ і при тім більш зрозуміла від усіх ваших Соймів і Державних Рад?“

А село? „З головатими вербами, з обломаними садками, болотняними вигонами, сірими стріхами, пообвалюваними тут і там плотами, з коршмою, що, мов пащека, готова проковтнути всі здобутки цілорічної праці,

з двором, що мов зуби якогось величезного звіря все готові гризти, калічити і смоктати кров“. В селі панувала задушлива гнила атмосфера, що придушувала кожну людину і затишала її в свій вир буденних дріб'язкових інтересів. І коли в таку атмосферу впаде, як з неба, нечekanо і доволі рідко, людина, яка вважає, що „немає права вдовольняти своїх забаганок, коли мільйони його народу не мають чим задовольнити найконечніших потреб життя“, коли у цієї людини повстануть думки, що „всі балачки про права індивідуальності, про права на вживання життя та його радощів — це софізми, брехня, облудна маска самолюбства і безхарактерності“; коли ця людина осмілюється голосно висловлювати такі думки, то „спочатку оточення вдає, що його, ніби-то, не розуміють, далі починають по-батьківськи повчати, покликуючись на свій багатий життєвий досвід, роблять перестороги... потім оточують сіткою шпигів і врешті „на підставі закону“ починають нищити, як небезпечну для суспільного спокою особу“...

До цього треба додати, що українці не мали політичних партій у європейському значінні цього слова, не мали й чисто політичних часописів („Діло“ почало виходити з 13./I.1880 р). Воно й не диво, селяне придушені, німі, а інтелігенцію творили, здебільша, священники, які ділилися на „москвофілів“ і „народовців“. Ці, єдині ідеологічні, течії всю енергію витрачали на боротьбу: за обряд, суперечки про мову, правопис, т. д.

В таких різних умовах доводилося розвивати свою діяльність двом каменярам Слав'янства — Гавлічкові та Франкові.

Поверховне зрівняння життєписів обох поетів наводить на думку про подібність їхньої долі: зовнішній вигляд, шкільні пригоди, метод праці для свого народу, невтомна праця одного — Гавлічка, викликають аналогічні обставини з життя другого — Франка, хоч у по-

дробицях, особливо деякі окремі моменти, так різко виявляють більш нуждене життя Франка.

К. Гавлічек декілька років кульгав на одну ногу і взагалі, до 17. р., був млявий, навіть незграбний. До подорожі в Москву він надзвичайно мало звертав уваги на свій зверхній вигляд і на одяг. Зі слів Гіргля довідуємося, що „обличчя його не було гарне, чорне волосся сторчало на голові, як щітина; одяг його був занедбаний, якийсь негарний, і сам Гавлічек мав вигляд немитого і нечесаного; сорочка біля шиї завше була в непорядку“. Особливо на мандрівку Гавлічек одягався, як жебрак.*) Лише 17. місячне перебування Гавлічка в Москві зовсім переробило його з цього погляду.

Про зверхній вигляд Франка ми довідуємось ось що: восьми років вступає він до нормальної школи в селянській одіжі, „часто немитий“.

І до кінця життя Франко найменшої уваги не звертав на свій зверхній вигляд.**)

До четвертої класи гімназії К. Гавлічек, власне, нічим не виявив своїх надзвичайних здібностей. Невичерпану сухою наукою енергію він виужитковував на зма-

*) Такий вигляд раз спричинився ось до якої пригоди: поет мандрував із Габлером, і в Дрездені вони знайшли пристановище щойно в дуже поганому готелі (до гарних їх не пустили) і, на їх замовлення, дали їм їжу, коли вони щойно заплатили за неї наперед.

**) Відомо, що коли обмірковувано справу про прийняття Франка доцентом у Львівський університет, то влада (Граф К. Бадені), не затвердила Франка, бо звернуто увагу на те, що професор не може бути людина, яка ходить у подертому сурдуті: „Бога бійтеся, як можна сього чоловіка пустити на університет. Дивіться лише, в яким подертім сурдуті він ходить!“ Так укваліфікував мою кандидатуру брат-Русин“ — пише Франко в своїй автобіографії. Не можна сказати, в якій мірі цей аргумент мав рішаче значіння для розв'язання справи доцентури не на користь Франка, але за браком, видно, наукових аргументів проти петента, в ланцюзі подібних мотивів, цей мотив мав вагу в очах польсько-австрійської влади.

гання з товаришами і часто бував провідником у гуртових бійках. На нашу думку, дві обставини впливали на те, щоб „підвищено“ нотатку Гавлічка і в науці і в поведінці: а) К. Гавлічек був син крамаря, а на селі, чи в невеликому місті, ця верства є помітна і грає доволі поважну роль в суспільному житті, — то природно, що вчителі дітям цієї верстви роблять деякі полегшення; б) хлопець Гавлічек мав такого великого, особливо на ті, повні релігійної пошани до духовних осіб, часи, протектора, як біскупський вікарій Ян Бружек, що був рівночасно і шкільним інспектором; йому підлягали й ті школи, де вчився Гавлічек. Може, лише завдяки цим сприятливим для Гавлічка обставинам він у шкільні роки, коли здібності його ще не виявились у більшій мірі, ніж у пересічної людини, і не зазнав тих прикростей, тих знущань, що так щедро сипались на долю нашого великого поета.

Іван Франко, селянський син, по двох роках науки в сусідньому селі, Ясениці Сільній, вступив до нормальної школи Василіян у Дрогобичі до другої кляси. З цього моменту й починаються наші відомості про прикrostі, що довелось пережити Франкові. Біографи зазначають, що Франко був „посмішищем у клясі“, що „він натерпівся досить від деяких нелюдських учителів“. Цілий рік уся кляса вважала його за нездару, на яку і не звертали жадної уваги. В гімназії повторюється те ж саме, що і у Василіянській школі: майбутній Мойсей цілий перший курс сидів в „ослячій лавці“, у самім куті та довбав пальцем діри в стіні. Селянське походження Франка, в великій мірі, спричинювалося до того, що розв'язувало руки виховникам, і хлопця били без милосердя. Твори Франка, такі як „Малий Мирон“, „Оливець“, „Отець гуморист“, „Schön Schreiben“, дають досить матеріалу для підтвердження цієї думки.*)

*) Наведемо тут з них хоч би такий уступ про поводження в клясі ката-вчителя Валька. (Дивись твір „Schön — Schreiben“).

К. Гавлічек спочатку думав бути священиком, потім — учителем. На ці професії він давився, як на засоби того, щоб ближче стати до народу з метою впливати на нього з виховавчого боку. Умови, незалежні від Гавлічка, були причиною того, що йому не пощастило бути ані священиком ані вчителем. Несприятливі життєві пригоди штовхнули його на єдине для нього поле праці, де він для себе не бачив перепон, — поле праці пером у характері журналіста й письменника.

Подібне бачимо і з Франком: у році 1877., на другому курсі університету, Франка заарештовано. В слідчій арешті тримали його 8. місяців і засудили його на 6 місяців в'язниці. Потім іще були арешти в р. р. 1880, 1890, а це все закрило йому дорогу до урядових посад. Перед ним залишився єдиний шлях і для заробітку шматка хліба і для служення своєму народові — праця пером — і Франко став письменником, почав жити з

Після езекуції над жидом Йонкою черга наступила і для Мирона (Франка). „Валько стиснутим кулаком ударив хлопця в лице. Малий Мирон, мов косою підтятий, повалився на лавку, а з лавки на підлогу. Кров обілляла його лице.

— Підійміть його! — крикнув Валько. З задньої лавки прискочили два, ті самі, що перед хвилиною парили Йонку, і підняли зомлілого Мирона. Його голова не держалася на в'язах і хилилася до долу, мов у мерця.

— Біжіть по воду! — командував далі Валько і ще раз поглянув на Мирона.

То що за хлопець? — спитав він.

— Мирон — відповів „цензор“, найстарший віком і найдужчий силою в клясі, котрого отцове настановили наставником над товаришами.

— Що за один? — питав далі Валько.

— Одного хлопа син з Н...

— Хлопський син! Тьфу, якого біса тим хлопам пхатися сюди! — проворкотів Валько. У нього відлягло від серця. Він зачав був троха побоюватися свого вчинку, але хлопський син, значить, можна його бити і зобіжати, як хочеш, ніхто за хлопським сином не впімнеться“.

літератури. Загальна доля для нашого великого поета складалася нещасніше, ніж для Гавлічка, а кожний окремий удар її був для Франка далеко дошкульніший, ніж для Гавлічка. І К. Гавлічек пережив арешт, але умови в'язничного життя були без порівняння легші, ніж Франкові. Ось які описує жахливі умови в'язничного життя про себе Франко: „Мене трактовано, як звичайного злодія посаджено між самих злодіїв та волоцюг, яких бувало в одній камері зі мною по 14—18, перекидувано з камери до камери при ненастанних ревізіях та придирадках (се, бач, за те, що „писав“, себто записував на випадково роздобутих карточках паперу випадково роздобутим олівцем пісні та приповідки з уст союзників або свої вірші), а кілька тижнів я просидів у такій камері, що мала тільки одно вікно й містила 12. людей, з яких 8. спало на тапчані, а 4. під тапчаном з недостачі місця. З протекції, для свіжого воздуха, союзники відступили мені „найліпше“ місце до снання — під вікном насупроти дверей; а що вікно задля задухи мусіло бути день і ніч відчинене й до дверей продувало, то я рано будився, маючи на голові повно снігу, навіяного з вікна“.

Великою моральною нагородою для Гавлічка, за декілька днів ув'язнення, було визнання його праці з боку чеського громадянства: в п'яти округах вибрано його до парламенту. А як Франко вийшов з арешту, зустрів його „сто разів тяжчий і несправедливіший засуд усеї суспільности“, яка дружно об'єднувалася, коли річ торкалася боротьби проти Франка.

К. Гавлічек, будучи редактором, мав величезне число читачів: досить занотувати, що при його редакторстві тиражі часописів збільшувались, і з ним співпрацювали найвидатніші чехи (Шафарик, Палацький, Воцел та інші). З приводу Кутногорського Гавлічкового суду зїхалось не менше 2.000 люду зацікавленого долею Гавлічка. Поет одчував, що за його плечима стоїть чеська нація,

що жадно захоплює і засвоює його думки. Австрійський уряд — безсилий боротися з Гавлічком, безпомічний паралізувати його впливи на народні маси — єдиний порятунок для себе бачив у тому, щоб ізолювати Гавлічка від його народу.

Франкові більш, ніж влада, завдавало жалю своє рідне оточення: „старий світ“ був проти нього, „новий світ“, ті „тисячі таких самих, як я“, про яких він говорить у „Каменярах“, був лише в його поетичній фантазії.

Сам Франко в своїх творах підкреслює свою самотність, та майже і всі дослідники його життя говорять про те, що він ніколи не увійшов у круг громадянства, не засимілювався з ним, а все зостався у нім, до деякої міри, чужим.

Гавлічек так багато присвятив уваги боротьбі проти абсолютизму духовенства, вважаючи його основою, „подушкою“, світського абсолютизму. (див. „Е. К.“). Франко в історії культури Галичини перший боровся проти церковного авторитету.

Тяжка була доля велетнів двох слав'янських народів — Франка й Гавлічка, але вона лише гартувала їх: Гавлічек підчас Бріксенського інтернування працює і мріє про інші, більш сприятливі, умови для діяльності — коли вже не між рідним народом, то десь на чужині, в Сербії чи Лондоні... Франка не лякали конфлікти з суспільством. Коли від нього відвернулося майже все старше українське громадянство, він пише з приводу цього: „обриваються звільна всі пута, що в'язали нас з давнім життям“, і заповідає, що буде:

„Проти рожна перти
Проти хвиль плисти“...

І Франко і Гавлічек, щоб впливати на широкі верстви народні беруться за видавничу діяльність: Гавлічек був редактором „П. Н.“, „Ч. Б.“, „Н. Н.“, „Сл.“. Франко, з декількома товаришами, видає „Громадський друг“,

потім „Молот“, „Дзвін“, „Дрібну бібліотеку“, „Світ“ і т. п. В цих виданнях, хоч вони юридично і не належали Франкові, проте він грав тут першу скрипку: Франко пише вірші, оповідання, різні статті, робить переклади.

Обидва письменники добре здавали собі справу з того, що національне визволення народа йде через господарське унезалежнення його. Такі думки Гавлічка порозкидувані по його статтях: „Potřebnost průmyslové školy české“, „Svobodný výrob a svobodný obchod“; він радить організувати спеціальні курси для хліборобів, щоб піднести їх фахову освіту, а разом з тим і добробут цієї верстви. Франко пише „Катехізм економічного соціалізму“, складає популярний підручник суспільної економії; в „Ділі“ в р. р. 1883—1885. він порушив різні економічні справи.

Так Гавлічек, як і Франко народність вбачали перш за все в уживанні рідної мови. Про Гавлічка німецько-бродське громадянство жартома говорило, що він вимагав навіть „чхати“ по чеськи. І дійсно, найбільш огненних рядків своїх статтів він присвятив на захист рідної мови; доводив konieczність послуговуватися лише нею не тільки в буденному житті, але і в літературі і в науці. Франко теж мову поклав в основу своєї праці. Володіючи так майстерно словом, він у всіх формах — статтях, віршах, наукових розвідках, філософських рефлексіях — своїми власними писаннями показав, що українська мова здатна до найвищих творів літератури й науки.

Обидва письменники в своїй праці для народа не тільки мали на меті матеріальне й національне визволення, але вони ставили своєму народові вищі цілі: вони мріяли про культурне, духове піднесення його в очах інших культурних народів. Гавлічек певний був, що „чехи можуть підвестися ще до вищої слави і могутности, ніж за доби Кареля й Отокара“. Хоч він для своєї доби був лише федералістом в межах австрійської дер-

жави, але з цих слів ми бачимо, що він мріяв про незалежність чеського народу. Таку незалежність мав на оці і Франко, — він будив оспалих земляків, указуючи їм місце серед великих і сильних:

„Твоїм будущим*) душу я трівожу,
„Від сорому, який нащадків пізніх палитиме,
„Заснути я не можу“...

Мрія Франка — наблизити „воскресний день повстання“, коли „здійсниться національний ідеал і наш народ, мов той „хазяїн домовитий“ оглянеться по своїй хаті і по своїй вільній ниві“.

Але для наближення й втілення в життя цього ідеалу треба праці. Гавлічек „не сподівається, що все це поліпшення долі народу прийде як „сон, без праці з боку чехів. Франко в статті „Поза межами можливого“ у відповідь на „тверезі“ й „розважні“ застереження українських діячів з приводу висуненого молоддю в р. 1900 гасла незалежної України писав: „нехай і так, нехай з нашої теперішньої перспективи, та з погляду практичного, здорового хлопського розуму ідеал самостійної України лежить для нас поки що поза межами можливого; але не забуваймо, що тисячні стежки, що ведуть до здійснення цього ідеалу, лежать ось-тут, під нашими ногами, тільки від нашого бажання, від нашої свідомости того ідеалу залежить, чи підемо в напрямку до нього, чи звернемо на зовсім інший шлях“.

Слова Франка, як і Гавлічка, є вказівка про konieczність невтомної, дрібної праці, як єдиної методи для здійснення ліпших ідеалів людства.

Слова Гавлічка й Франка цілком збігались із їх власною надмірною працею: і той і другий дали безпримірний навчальний приклад, що треба й можна працювати для свого народу і при найнесприятливіших умовах.

*) Підкреслення О. Г.

Франко переклав з поезій Гавлічка „Хрещення св. Володимира“, „Тирольські елегії“, „Цар Лаврін“, 10. дрібних поезій та 20. епіграм. Це є, перш за все, сатири. А Франко такий великий нахил мав до цього рода творчости: „Панські Жарти“, „Звірячий бюджет“, „Свинська конституція“ та інші — ціла низка. Сатиричний талант Франка проявився не тільки в творчості формальної сатири, але відбився й в інших його творах. Перекладені Франком твори Гавлічка торкалися тих самих вад суспільства, що служили і для сатири Франка: знущання панства над бідними людьми, політичні утиски, релігійні забобони.

Психологічна основа творів Гавлічка в перекладі Франка, як і малюнок дієвих осіб, внутрішній і зовнішній, залишається без жадної зміни. Але за словами Франка, „перестроєння тої поезії в українську форму давалося дуже не легко задля зовсім відмінних правил нашої акцентуації й інших формальних причин“, а тому природно, що, в деяких місцях, слів, форм їх, зворотів, порівнянь Франко вжив зовсім інших, ніж це є в оригіналі, та навіть зроблені, — хоч і невеличкі — деякі пропуски та додатки.

Омельченко Г.

15. VIII. 1929 р. Smíchov, U Nikolajky 26 III.

Хрещення святого Володимира*)

ПЕРША ПІСНЯ

Перун і Володимир

Цар Володимир сів на троні
В день свого патрона,

Вислав драба з тим наказом
До бога Перуна:

*) Ілюстрації взяті з видання „Лішки“ Хр.
св. Володимира.

„Загрими в сей день, Перуне,
Замість канонади!
Жаль набоїв, — адже в бої
Много їх пропаде.

„Загрими в сей день, Перуне,
Замість канонади,
Та й прийди до мене випить
Чашку чоколяди.“

Драб прийшов до Перунович,
Стукає завзято,
Зараз дівчини питає:
„Чи дома пан тато?“

„Дома, дома, пане драбе,
В великій світлиці,
Сів з іглою на ослінчик,

Лата ногавиці.“

„Шле вам цар наш, пане татку,
Царській привіти;
Маєте йому в сей празник
Трошки заgrimіти.“

Як почув се батько Перун,
Аж чоло нахмурих,
Люто скочив із ослінця,
Геть штанами шурурих.

„Радше пасти гуси в полі,
У болоті гнити,
Ніж у того Владимира
За бога служити.“

„Плати мало, служба клята,
Праці до упаду,
А тут ще йому на празник
Виробляй параду!“

„Бач, ось при останній бурі,
При тій блискавиці
Як на теє пропалив я
Діру в ногавиці.“

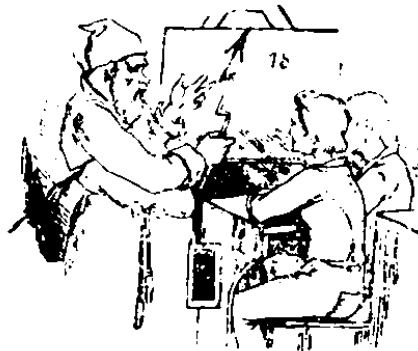

„Мало плати, мало зривків,
І приносів мало,
Що хоч стане на капусту,
Не стає на сало.

„Їм печеню лиш у свято,
Воду мушу пити,
Ледве можу при тій службі
Жінку прокормити.

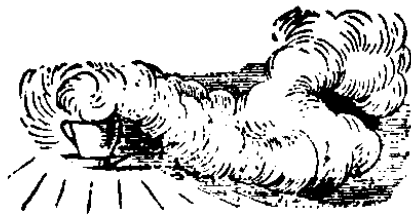
„Та й то лекціями більше
Мушу намагати,
По фізиці гімназістам
Години давати.

„Якби ще не перепало
Від селян копійки,
То не мав би я в неділю
Й на чарку горілки.

„До чого така робота?
Чорту на вечеру!
А на тую чоколяду
Я йому нас — — —

„Цар не цар, празник не празник,
Все мені одно!
Не хочу гриміть! Чи з того
Маю що? Г — — — —“

Драб стояв увесь затерплий,
Як короп у гречці:
„Що за мова, пане тату!
Спам'ятайтесь преці!

„Аджеж я у царській службі,
Так як усі люде;
Як я се скажу цареві,
Що вам за се буде?“

Та Перун, як впав у лютість,
Посягнув у скриню,

Витяга на пана драба
Свою громовину.

Драб так довго не барився,
Вискочив дірою
Та й побіг до Владимира
З тою новиною.

„Ваша царська величність,
Доношу з покором,
Що тото, що мовив Перун,
Повторити сором.

„Не гримить, на мене тюкнув,
Як на пса з-за плота,
На величність вашу ригнув
Гидку лайку з рота.

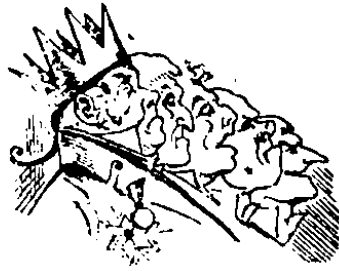
„Може цар ту чоколяду
(Мовив) сам зіжрати,
А йому на царську службу,
Вибачте, нас — — — —

„Царський празник, мов, а бз — — — —
То йому одно,
І з царя йому цілого
Вибачте, г — — — —“

Як почув цар Володимир
Тее грубіянство,
Плюнув, вилаявся в матір,
А з ним і все панство.

Шле чотири поліцейські
До Перуна з гону:
„Припровадьте грубіяна
До царського трону!“

А як вийшли поліцейські,
Крикнув їм в віконце:
„Гей, лишіть його до завтра!
Нині ще не конче.

„Годі нині з грубіяном
Празник бунтувати;
Завтра йому всиплем бобу...
Вертайте до хати!

„Наплювать нам на його ті
Громовії стріли!
Маємо свої гармати,
Щоб нам загриміли.“

Вислав флігель-ад'ютанта

По штири батерії,
Щоб стріляли на вівати
При царській вечері.

Їли, пили, розливали,

А музики грали,
Аж міністри на животах
Пасів попускали.

Пили пиво, пили вина,
Їли м'ясо, тіста;
Не одному офіцеру
У швах мундур тріска.

Верещали, танцювали
Довкола світлиці,
Піф, паф, пуф летіли корки
З пляшок, мов з рушниці.

Хто там був, той певно впився
І позбувся туги,
Нічю ж кожного додому
Розносили слуги.

ДРУГА ПІСНЯ
Господарство

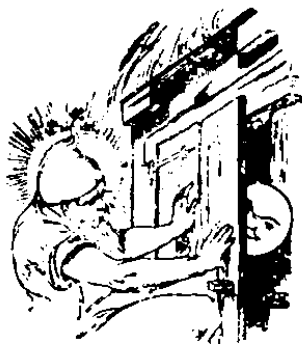

Одна гора високая,
А другая нижче;
Хто своїх музик не має,
Той у пальці свище.

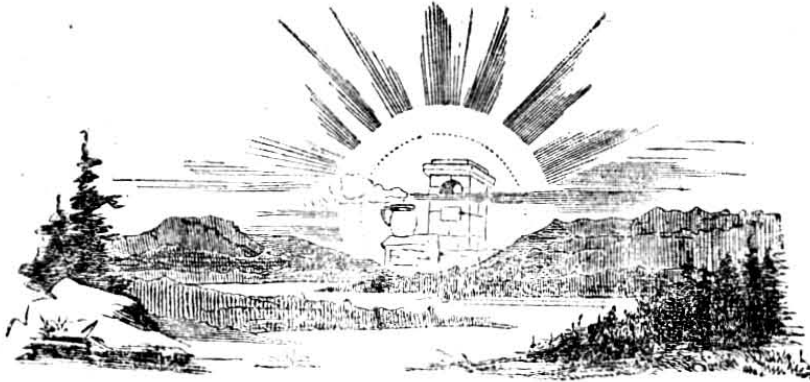
Поки пили, балювали
У царя в покою,
Цілий день той був бог Перун
В поганім настрою.

„Хто не був ніколи богом,
Той нехай сміється:
Се життя не так легеньке,
Як кому здається.

„Рано встане: до снідання
Росу тра кропити,
Місяць до хлівця заперти,

В сонці натопити.

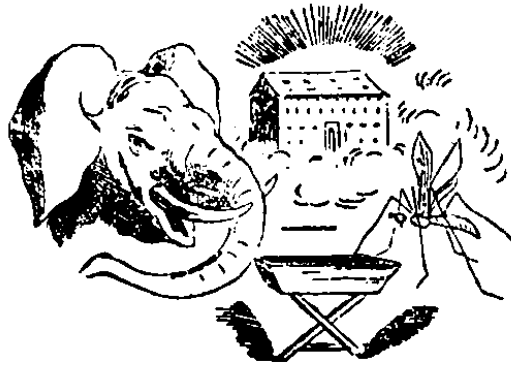

„Тут чортяк, нічні мари

У мішки затикають,
А там зірок тю-тю, тю-тю!
В курятник іскликать.

„Кожда пташка, кождий хрущик,
Слон чи то блощиці,
Має рано свій прожиток
З божої скарбниці.

„А вже як устануть люди,
Там така содома,
Що від вереску не тямиш,
Чи всі в тебе дома.

„Хто не мав ніколи в вусі
Мухи ні мурашки,
Той не знає Перунові
Ранні придибашки.

„Там то крику, там благання,

Що аж вухо в'яне:
Сей співа, зітхає, шепче,
Той псалтирю тягне.

„А чого хотять від мене,
Годі й пригадати;
Одурів би, хто б усе те
Хтів запам'ятати.

„Сей здоров'я, ся дитини,

Той хліба й омасти,
Ті, щоби я не позволив
У фабриках прясти.

„Сей блага, щоб його сину
Я поміг сушиться;
Той знов, щоб його корові
Поміг отелиться.

„Сей мужик дощу благає,
Щоб лен ріс в коліно;
Другий знов погоди просить,
Аби сохло сіно.

„Сей тепла, а той морозу,
Третій хоче зміни;
Сьому хліб щоб дорогий був,
Тому низькі ціни.

„Що старих баб сотворив я,

Страх мені як гидко!
Як не лишать мене мучить,
Витрощу їх швидко.

„Грім їх бий! Щоб не закласти,
Вже моя незмога.
Най коза дасть мало вдою,
Вже біжить до бога.

„Сам ніхто не хоче дбати,
Лиш за все б молився,
Мов той бог йому одному
До служби згодився.

„Тут сушити, там мочити,
Тут гноїти поле;
Сю свиню лічи: об'ївся,
Ну, і колька коле!

„Ся мене дні й ночі мучить:
Заміж вийти ласа;

Сей блага, щоб його жінка
Швидко простяглася.

„Той в лотерії виграти хоче,
Молиться до неба;
Ті ж, що асекурувались,
Тим пожежі треба.

„Ах, падлюки! Коб не був я
Надто добротливий,
Здруцкав би вас на повидла,
Як гнилії сливи!“

Нюх табаки з пересердя!
Мов з гармати чихнув,

Аж заблисло, заgrimіло,
Дошч на землю жбихнув.

Ой так, брате! Богом бути,
То не легка справа!
Бріксен*) наспроти сього,
Се чиста забава.

Пізно в ніч, як стихло в світі,

Люд покинув рити,
Хтів Перун неборачисько
Люльку закурити.

*) Бріксен — кріпость у південнім Тиролі;
одно з місць, де за часів абсолютизму карались
найтяжчі переступники, головно політичні (Ів. Фр.).

Поки в свою „дебрецинку“
Пхав „султана“ стиха,
Ну ж йому читать канони
Пані Перуниха!

„Вже ж я за дверми крізь шпарку
Чула правду щирю,
Що сказав ти через драба
Царю Владимиру.

„Ей, не дрись з царем! Говорю,
Ти слухать не хочеш:
-З тим опозиційним духом
Ще в нещастя вскочиш.

„Кождому ти в очі бризнеш,
ІЩо на думці, зично, —
Тим то кождий є твій ворог.
Чи ж се політично?“

А як жінка так воркоче
Й лає раз-по-разу,
Не лиш мужа, й бога може
Довести до сказу.

Ах, Перуне, Перуночку,
Жаль тебе і шкода.
Завтра ж бо тебе чекає
Пресумна пригода.

Ой, Перуне нещасливий,
Як ти міг в тім тоні
Наганьбить царя і пана
Так без церемоній?

Ой, Перуне, що ти здумав
Нещасливий боже?
Утікай! бо як спіймають,
То й грім не допоможе.

ТРЕТЯ ПІСНЯ
Вовнний суд

Боже! Бути поліцейським,
Там то вжитки гарні!
Кого хоче, того вхопить,
Пре до буцегарні.

Кождий мусить його чтити;
А хто не до шмиги,
За зневагу поліцейських
Махай до хурдиги!

Чтїть же, діти, поліцейських!
Хто нарушить права,
Тому ззаду патиками
Заплатить держава.

Вислухайте в осторогу
Сей мій спів умильний,
Що напроти поліцейських
Сам пан-біг безсильний.

Ось ведуть його вже в путах, —
Він іде мов курка,
Два його за плечі тягнуть,
Третій ззаду штурка.

„Лиш ведіть мене по гумнах,
Та ж я під надзором!
Не робіть мені по місті
Привселюдний сором!“

Та на гумнах Перуниха
Якраз на потоці
Випирала Перунятку
Щось там на сорочці.

Як пізнала свого мужа,
Наробила крику;
З мокрим праником напалась
На його опіку.

Але Перун добродушний
Сам її втишає:
„Сховай, жінко, меч до піхви,
Час мій наступає.“

В Перунихи й поліцейських
На гумні йде звада,

А в дворі законівідів
Над Перуном рада.

І вже Перун у кайданах
Ляг у цюпі спати,

А юристам параграфів
Годі підшукати.

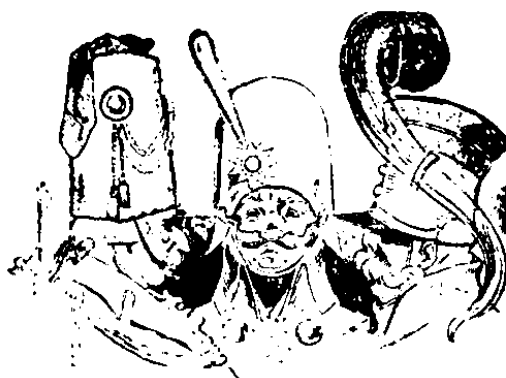
Бо той, хто давав закони,
Не гадав ніколи,
Щоби цар міг навіть бога
Взять на протоколи.

В ранці входить апеляц'я
До царя тривожна,
Що закона на Перуна
Підшукать не можна.

Цар лиш глипнув, потім крикнув:
„Ви осли нездарні!“
По военний суд післанців
Вислав до касарні.

Суд военний се змайструє,
Мов з'їсть з маслом каші,
Бо він має всі закони
В однім патронташі.

Суд воєнний на цивільний
Дивиться звисока :
Він не судить по законам,
Лиш шах-мах від ока.

Суд воєнний — вовче горло,
А жолудок щуки :
Чи хто винний, чи невинний,
Проковтне без муки.

Суд воєнний, мов той творець,
По одному слові
Присуд правно закріплений
Мав наготові :

„На основі проклямацій
Зверхньої коменди
І законів найновіших
Карної куренди,

„За зневагу мабстату —
Злочин капітальний,
За спротивлення, непослух,
Викрик неморальний

„Присуд став : на шнур Перуна
За гак зачепити,
Та ми з ласки дозволяєм :
У Дніпрі втопити.

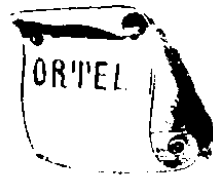
„Та на пострах непокірним
Так з ним має бути :
Прив'язать за хвіст коневі
Й до ріки тягнути.“

Був там ще в тюрмі газетник,
Також гарна квітка, —

За те, що кпив собі з бога
І не вірив в дідька,

Суд його при тій нагоді,
Щоб не було свару,
Засудив ураз з Перуном
На ту саму кару.

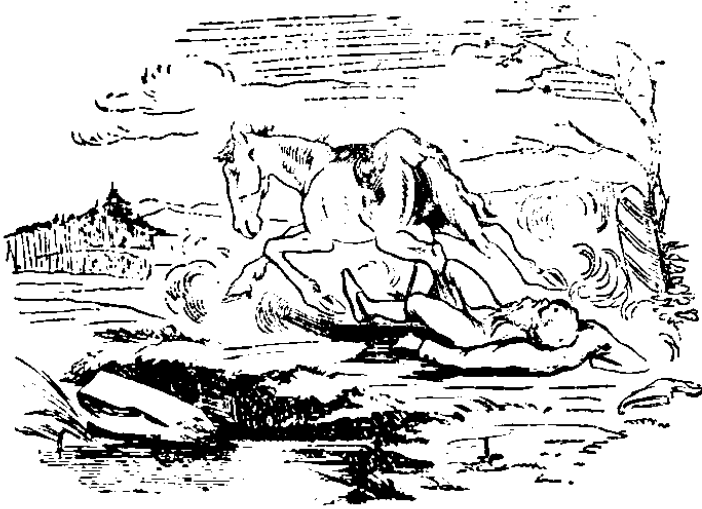
ЧЕТВЕРТА ПІСНЯ

Перунів заповіт

Слухайте, християне любі,
Ту сумну пригоду,
Як скінчив свій вік божище
Руського народу.

В кого серце надто чуле,
Най заткає уші
І най змовить отченашик
За померші душі.

Приплели його за ноги
До хвоста кобилі,

Тягнуть шутром чи болотом —
О, нещасні хвилі!

За ним того газетника
По ровах і скалах
На хвості волік жорстоко
Препоганий валах.

Так їх царські ті катюги
Дуже збиткували:
Всі калюжі у Києві
Ними вимітали.

Притягли їх аж над воду
Схляпаних як шмата,
І в Дніпрі їх потопили
Як сліпі котята.

І без сповіді, як лютри,
Вони повмирали,
Лиш останнє помазання
З болота дістали.

Сам то я не був при тому,
Лиш читав ту штуку,
Що списав про сєє Нестор
Внукам на науку.

„Так то йде на сьому світі,
Все минає з часом :

Нині ти святим та божим,
Завтра свинопасом.

„Нині вам, боги сараки,
Люд кадила палить,
А завтра вас, наче сміття,
У калюжу звалить.

„Нових богів собі творять,
Що їм більш догодні:
Кого вчора повісили,
Той їм бог сьогодні.

„Все минуще на тім світі,
Навіть царство боже,
Мов трава, перетривати
Над свій час не може.

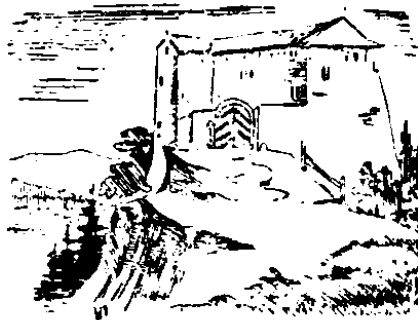
„Лиш царі та самовлада
Та слота понура
Потрива віки вічисті,

Як юхтова шкура.“

Так Перун промовив, поки
Віддав богу душу;
Так я чув — як брешуть інші,
И я брехати мушу.

Сам я се не виссав з пальця,
Мушу знать ретельно,

Бо за се б я на Шпільбергу*)
Опинився певно.

На Шпільбергу, на Куфштайні**))
Страх твердеє ложе;
Навіть пташки там співають:
„Царя храни, боже!“

Хто царя чтить і рот хрестить,
Мине злу пригоду,
А хто не чтить, той буде пить
Вічно голу воду.

П'ЯТА ПІСНЯ

Безбожність на Русі

Так дійшло з малої речі
До важкого діла:

*) Шпільберг — кріпость у Моравії, місце кари тяжких злочинців. Ще в 60-их роках туди посилали злочинців також і з Галичини, так що в устах нашого народу назва цього місця, перероблена по-нашому на „Грай-гору“, ввійшла в приповідку. (Ів. Фр.).

**) Куфштайн — кріпость в Горішній Австрії, також місце кари для тяжких злочинців. (Ів. Фр.).

Руський люд лишивсь без бога,
Церква повдовіла.*

Нам би се було байдуже,
Не велика хиба:
В нас сьогодні кожний ксьондзик
Зробить бога з хліба.

Та руснаки тої штуки
Ще тоді не знали,
Як втопили свого бога,
Іншого не мали.

Страх пішов по всім народі:
Світ скінчиться живо!
Бо ніхто не чув від предків
Про такеє диво.

Та світ все однакий, люди
В нім не роблять зміни:
Плюнь хоч сто разів у море,
Не зіб'єш в нім піни.

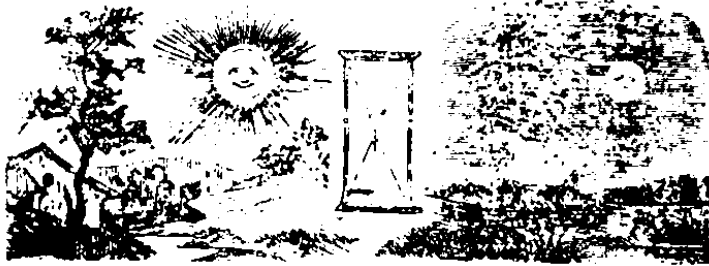
І на Русі без Перуна
Все старим порядком
Бігла світова машина
Як по маслі гладко.

Старші люди умирали,
А родились діти;
Чесні люди йшли до праці,
А п'яниці — пити.

Вишні в Петру достигали,
В Матці мак з города;
Як дощу доволі впало,
То була погода.

Сонце тільки вдень світило,

Місяць тільки внічку:
Вліті всякий прів, зимою
Грівся у запічку.

Жито треба було сіяць,
Хмиз ріс сам під плотом;
Працював мужик руками,

Але шляхтич ротом.

Хто платив, той між панами
Уважався своїм;
Голод стравами втишали,
А спрагу напоєм.

Ріки всі бували мокрі,
А тверде каміння,
А халупник все балакав:
„Багач без сумління.“

Шляхтич не братався з тими,
Хто простого роду;
Але шинкарі мішали
До горілки воду.

Молоді ходили швидко,
А старі помалу;
За кожду хвилину втіхи
Йшла хвилинка жалю.

Хто мав мало, того ссали
Ще п'явки до віку;
Мудрих людей було мало
А дурнів без ліку.

Хто жебрак був за Перуна,
Жебрав і потому,
А хто був душа правдива,
Того гнали з дому.

Бо світ все однакий, люди
В нім не роблять зміни:
Плюнь хоч сто разів у море,
Не зіб'єш в нім піни.

То й на Русі без Перуна
Все старим порядком
Бігла світова машина
Як по маслі гладко.

Та за теє попсувалась
Церковна машина,
Бо попам у їх млиночку
Луснула пружина.

Хлоп, то хитрий лис від роду
До крайньої нитки:
З того втоплення відразу
Вимацав пожитки.

Перестав шістки давати
На служби та треби

Та молебни, бо нема, мов,
Пана бога в небі.

На всеночне не ходили,
Водосвять не стало;
З голоду дяки вмирали,

Попам спласло сало.

Стали діятися чуда:
Кров текла з ікони,
Чиста панна породила
Чотири дракони.

Бачили знаки на небі
Невидющі люди,

А баби вже голосили,
Що судний день буде.

Бачили знаки на небі
Й на землі з'явиська,

А баби вже голосили,
Що потопа близька.

По весіллю народилось
Дитя за чверть літа:
Пухирі купуйте, люди,
На потопу світа!

ШОСТА ПІСНЯ

Авдієнція

Владимир сидів на троні
В своїй резиденції
На звичайній, всім доступній
Своїй авдієнції.

Тиск міністрів, тайних радних,
Двірської голоти —
Стали просто муж при мужі,
Як коли у плоті.

Коло них, зігнувшись луком,
Мов осли ті в парі,
Препокірненько клячали
Пани секретарі.

В руках пера, при чересі
Чорнило в петлиці,
І прив'язаний іззаду
Мішок на петиц'ї.

Позаду пани жандарми,
Царські очі й руки,
Зладили, про всякий случай,

Добру лавку й буки.

А на площі перед тронем
У страху і скрусі
Петенти вірно-піддані
Лежали на пузі.

Та сей раз на авдієнц'ї
Надзвичайно шумно,
Бо зійшлося з цілої Руси
Духовенство тлумно.

Тут попове і дякове,
Що співають в хорі,
Тут паламарі й біскупи,
Навіть провізори.

З ними остання послуга —
Гробарі, сестриці,

Дзвонарі і свічоносці
Й баби проскурниці.

Ось туркочуть барабани:
Най усякий слуха,
Що цар зволив відчинити
Свої світлі вуха.

Тут усі ті божі слуги
В однодушній спілці
Ну ж зітхати, нарікати,
Наче погорільці.

Всі попове і дякове,
Що співають в хорі,
І паламарі й біскупи,
З ними й провізори,

Тут остання вся послуга:
Грбарі, сестриці,
Дзвонарі і свічоносці
Й баби проскурниці.

„Що вам треба?“ — цар питає
Під навісом синім, —
А вони всі в один голос:
„Гинем, пане, гинем!“

Тут попівство шле з між себе
Царю депутацію,
А один за всіх промовив
Ось яку орацію:

„Славний царю Владимире,
Хоч по вік владай нам!
Та як вбив нам пана бога,
Іншого надай нам!

„Нам все одно, сей чи той бог,
Який будь най буде,
Щоб лиш був хтось, перед ким би
Мали боя люди.

„Особливо хлоп без бога,
Наче звір, озлиться,

Ще й не буде мав до кого
За царя молитися.

„Мусить хтось пускати на хлопа

Грім і град і хмару;
Нам без бога жить не змога, —
Бога дай нам, царю!“

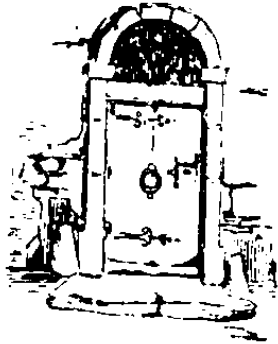
Очевидно ся промова
І розумна й щира
Трафила у саме серце
Царя Владимира.

Мав він серце страх м'якеньке,
Як всяке панятко,
Бідненький, не міг би вбити
Навіть і курчатко.

„Не турбуйтеся, мої вірні!
Лиш держіть присягу.
Вашу просьбу зволю взяти
Під зрілу розвагу.“

СЬОМА ПІСНЯ
Міністерська рада

ТАЙНУ КАБІНЕТ.

Вечером сидять міністри
В тайнім кабінеті;
Тут був бог проти звичаю
Перший на тапеті.

В головному у всіх думка
Тут була тотожна,
Що без бога з простолюддям
Видержать не можна.

Але далі у дрібницях
В самім лоні ради
Виявились, так як всюди,
Дві різні засади.

Стара школа похваляє
Службу при дотації,
А новіша всюди хоче
Найму й ліцитації.

Пан *міністер справ внутрішніх*
Мовив: „Світлий зборе!
Об’явім в газетах конкурс,
Буде й діло скорє.

„Зголосяться кандидати
Без зайвої праці,
І цар вибере, хто ліпші
Мав кваліфікац'ї.“

Пан *міністер* *заграничний*
Радив стежку пряму:
У чужих газетах справи
Тій зробить рекляму.

„Бо не буде чей ні в кого
При оцій обсаді
Й думки, щоб домашній дехто
Сів на тій посаді.

„Лиш молодика нізащо!
Старших є немало,
Що в практиці й хлопістиці
Зуби поз'їдали.

„То ж не слід для чести краю
На рублі скупиться,
Хай про сее відповідно
Знає заграниця.“

Та *міністри фінансові*,
Се народ упертий, ---
Той хотів, щоб тут прилюдний
Конкурс був одвертий.

А хто буде з всіх найменше
За працю жадати,
Тому треба безоглядно
Сю службу надати.

Ще й з умовою: всі срібні
Й золоті предмети
Із церков в потребі будуть
Братись на монети.

Лиш коби папери в курсі
Вдержати *al pari*,*)
Се найстарше, а все інше,
То лиш лярі-фарі**)

Будівель міністер радив:
Поки сі алярми,

*) *Al pari* — біржевий термін, значить дослівно: на рівні. Держати курс цінних паперів *al pari* значить: дбати про те, щоб вони в грошовім торзі мали таку ціну золотою або срібною монетою, яка написана на них (номінальна). За часів абсолютизму кредит Австрії був так підірваний, що державні папери ніколи не могли довести до такої ціни. (Ів. Фр.).

**) Лярі-фарі — італійська фраза, значить: пуста балакання. (Ів. Фр.).

Із монастирів хоч де-де
Поробить казарми.

Поки місце обсадиться,
Цар повинен первий
Мати хоч якийсь пожиток
Із тої перерви.

Пан *міністер судівництва*
Те ще мав додати,
Щоб прилюдно у газетах
І про те згадати,

Що новий бог по контракту
Має довг приймати:
За кожду присягу ложну
Зараз громом бити.

Бо то кождий парх вже нині
З царської причини
Бреше, присягає й суд ввесь
Підійма на кпини.

З дивним пляном виступає
Міністер освіти:
Щоб ту божеську посаду
Вдові полишити.

Вона ж може на свою-руч
Взять собі в підмогу
Проворного взуїту
Чи муллу якого.*)

Се, мовляв, дешевше буде
І піде до ладу,
І він сам їм в перших хвилях
Де в чім дасть пораду.

А він з роду був попович,
То й гадав, що вміло
Сам під фірмою вдовиці
Поведе се діло.

Міністер війни балакав :
„Діловодство боже
Кождий з старших генералів
Попровадить може.

„Він привик до дисципліни
І царя ме чтити,
А ще й скарб йому не буде
Пенсії платити.

*) Мулла — мусульманський духовний (Ів. Фр.).

„З всіх найліпше б се потрафив
Маршал Комішпетер*)
Він в тім майстер, щоб на хлопство
Пускати „доннерветтер“.

„Ще йому там для концепту
Можна приділити

Деякого літерата,
Щоб в письмі був битий.**)

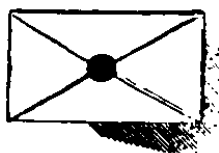
*) Маршал Комішпетер — таке було жартовливе прізвище князя Віндішгреца, що в червні 1848 р., яко губернатор Чех, велів бомбардувати Прагу, а в осени того ж року облягав і бомбардував Відень і був одним із найзавзятіших слуг реакції. (Ів. Фр.).

**) Гавлічек натякає тут очевидно на роль, яку при австрійським міністрі Меттерніху грав талановитий, але безхарактерний письменник Генц. (Ів. Фр.).

„Так зведем попівство з військом
Під одну команду,
І зорганізуєм цільно
Ту церковну банду.“

Пан *міністер поліційний*
Без шуму, в секреті
На письмі подав проєкт свій
В замкненім пакеті.

Бо поліція, як кицька,
Рада в п'їтьмі ходить,
А прилюдне ясне світло
Її на очі шкодить.

Хоч проєкт свій запечатав,
Та най трупом впаду,
Як не вгану, що цареві
Він дав за пораду.

Певно: сповідь, єзуїтів,
Чистець від припадку,

І покору і терпеливість
При вині й оплатку.

Рай по смерті в товаристві
Ангелів крилатих,
Всяка власть походить з неба,
Тлум чортів рогатих.

ПІСНЯ ВОСЬМА

Камарилля

Як у всіх царів, так малась
І на Русі сила
Старша над всі міністерства —
Двірська камарилля*).

Хай нам Франца Шумавського
Мине зла пригода!**)
Він сказав, що камарилля
Є женського рода.

Ще ж Владимир був і ласий
На той довгий волос;
Володів як лев мужами,
Жінками як кнороз.

Одну жінку мав норманку,
А одну грекиню,

*) Камарилля, дослівно: комірка; в 1848 р. так називали придворну партію, що завзято противилась усім поривам народів до свободи і вживала різних інтриг та поганих способів, щоб здусити революційного духа (Ів. Фр.).

***) Франтішек Шумавський, автор чеської граматики. (Ів. Фр.).

Дві мав чешки, обі лепські,
Одну болгариню.

Ще й метресок мов принцесок:
Триста у Білграді,
Двісті в селі Берестові,
Триста в Вишеграді.

А крім тих казарм де-не-де
Ще якийсь фільварок:
Кацик в Гессен-Каслю стільки
Не має каварок.*)

*) Гессен-Кассель, одно з німецьких удільних князівств. Німецькі князьки в ту пору славились неморальним життям. (Ів. Фр.).

А тітки ще, матірки ще
До них доложити,
А із їх сповідниками
Все те помножити :

О, була се камарилля,
Наче Чімборассо!*)
То сенат усе готовий,
Мов у ятці м'ясо.

О, було ж там кандидатів,
Та було протекцій!
Як боги топити, там аж
Цар набрався лекцій.

Всі на нього напірали,
Кожда інше верзла,
Мало голова цареві
З того не обмерзла.

Ввечір Клим старий приходить
Царя визувати,
А цар ну ж йому свій клопіт
Ввесь оповідати.

Клим старий у всім цареві
Наймудріше радив,
Камариллю і міністрів
Він за ніс провадив.

„Климцю, Климцю, хоч ти вибав
Нас із сеї звади!
Я, бідак, із тим жіноцтвом
Дать не можу ради.“

А Клим, як лиш цар роздягся
І в постелю вклався,

*) Чімборассо — гора в Америці, в тодішніх географіях подавалося як найвища гора на землі. (Ів. Фр.).

В урядову газету
З чобітьми подався.

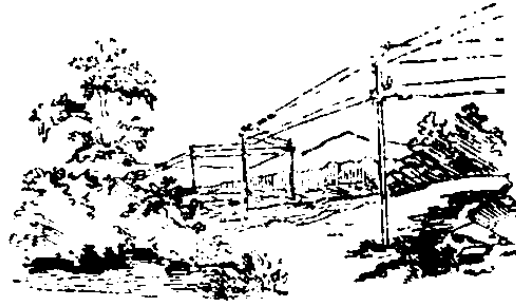
Став їм щось там диктувати —
Чобіт під пахою:
„Як се завтра там не буде,
То вам курти скрою.“

А на другий день ввесь Київ
Здивувавсь не мало,
Як в газеті урядовій
Ось яке стояло:

„В ім'я царського величчя,
Що владіє краєм,
На вакантне місце бога
Конкурс отвираєм.

„Ближчі вказівки й умови
Пани кандидати
В міністерстві поліційнім
Можуть оглядати.“

Розлетілася та новість,
В куций стиль одіта,

По телеграфічних дротах
На всі кінці світа.

А за день по всьому світі
Наче бджоли в леті
Забреніли телеграми
В кождіській газеті.

В Римі патри кардинали
„Під Червоним Раком“
Покріплялися щорана

Вином і араком.

Пап кардинал Шамшуліні
Тільки моргнув оком,

На „Augsburger Allgemeine“*)
Кидається скоком.

Дав налить Lacrymae Christi**)

Склянку двохквартину,
Вихилив і зараз рушив
Впрость до Ватикану.

Там, не стукаючи, з шумом,
Вбіг він до покою,
Розбудив отця святого
Тою новиною.

Скочив папа, ще й сорочки
Не зустиг надіти,
А вже крикнув, щоб ладнались
На Русь Єзуїти.

*) Augsburger Allgemeine Zeitung, звісна ліберальна газета, мала в цілій Європі славу задля багатства і докладности своїх відомостей, про які тоді, в часах цензурного тиску, було дуже трудно (Ів. Фр.).

***) Lacryma Christi — рід вина, дослівно: Христова сльоза (Ів. Фр.).

Дав усіх їх на дорогу

Гостро підкувати
І велів для них окремий
Марш скомпонувати.

ДЕВ'ЯТА ПІСНЯ

Єзуїтський марш

Благословенно ім'я —
У Києві хапатня.

Агнче божий, вземляй гріхи міра —
Настане там наша віра.

І во вишніх богу слава —
Той Владимир, то роззява.

Ізбави нас адських мук!
Не пускаймо його з рук.

Хваліте його во звуці струн!
Наш бог послушніший, ніж Перун.

І сощедшаго со небес —
Наша віра покірна як пес.

Воплощеніє Твоє предивно —
Вір в те, що розуму противно.

Свят, свят, свят господь Саваос —
Усіх новаторів на стос.

Іже премудростію вся сотвори —
Всі газети чорт бери!

Достойно і праведно єсть —
Старим часам усяка честь.

Богоглаголивий Аввакум —
Ліпша глупота, ніж ум.

Вся сили небеснія да поють —
Тут уже нам віри не дають.

О, дражайшая паче злата —
Руснаки будуть нам вірить, як телята.

Тебе бога хвалим —
А ми на Русь валим.

Гріх ради отпущення —
Щоб нам там спеклась печеня.

Ісполнь небо і преісподня —
Там нам буде масниця щодня.

Во превишнія палати —
Масно їсти, довго спати.

Создателю всея твари
Почекайте но, кав'яри!

Рцем всі, от всея душі рцем —
І до балика бігцем.

Поєм всемірну славу ---
Наш живіт стравить кожду страву.

Слава во вишніх богу!
Сім фунтів м'яса мало на одного.

Ім'я твоє превознесу —
Як нема шинки, з'їм ковбасу.

Царю небесний, Душе істини ---
Збан вина п'ю до дна без захлистини.

Славу твою хто может ізречи ---
Кухарка добра вдень і вночі.

О, избраний сосуде —
Щоб лиш не бачили люди.

Возвеличися аки Сара —
Хто не вмів робити чудес, той нездара.

Будет же ноц і тьма —
Коли грошей нема.

І сотвори душу його, ідіже —
Як дають, то бери, що влізе.

Вину предо мною єсть мой гріх —
Сам не давай нікому, лиш бери у всіх.

Возрадуємся і возвеселимся вонь!
Найбільш нам приносить пекольний
вогонь.

Всяческая мімо ідуть, аки сінь ---
А ми все перебудем. Амінь.

ДЕСЯТА ПІСНЯ

Конкурс

Віє вітер чорноморський,
Аж степами шумно;

Збігаються до Києва
Кандидати тлумно.

Віє вітер від заходу,
У Києві тьмиться;
Кожда віра себе хвалить,
А з іншої кпиться.

Вислав папа декрет з Риму,
Печать як талірка:

„Що та грецька віра варта?
Що в колачі дірка.

„Жадна церква, яко церква,
Не єсть безумовна,
Римська церква між усіми
Найбільше церковна“.

Царгородський патріярха —
Печать наче миска:
„Не вір, царю, антихристу,
Бо він брехні бризька.

„Жадна церква, яко церква,
Не єсть безумовна,
Грецька церква між усіми
Найбільше церковна“.

І синедріон рабінський

„Шулем-шулем“ — пише:
„Не вір грекам, ні римлянам,
Чти Мойсея вище.

„Жадна церква, яко церква,
Не єсть безумовна,
Та жидівська між усіма
Найбільше церковна“.

Та-бо й муфтий магометський *)

Дреться як репета:
„Геть побий ті пси невірні,
Держись Магомета!

*) Муфтий — магометський духовний. (Ів. Фр.).

„Жадна церква, яко церква,
Не єсть безумовна,
Мусульманська між усіми
Найбільше церковна“.

В царськiм дворi на Подолi
Пси за кiсть гризуться,
Так i тiї рiзні секти
На конкурсі жруться.

Чорт там знає всі їх назви,
Але як честились,
З того руські перекушки
Багато навчились.

Отоді був добрий празник
На фактори й служки:
Пили юшку із окрайців,
Їли все пампушки.

А що їм на тім конкурсі
Так цвіла пшениця,
Відтоді їх називають
„Божа зарваниця“.

Кінець.

ТИРОЛЬСЬКІ ЕЛЕГІЇ.*)

*) Ілюстрації академічного маляра Т. Р. Хвойки.

I.

Світи місяченьку,
Світи помаленьку
З-поза сірих мряк!
Як тобі сей Бріксен сподобався?
Ну, не крився так!

Стій ще, не спішися,
Крихту зупинися,
Не кладися спать,
Щоб я міг з тобою хоч годину
Побесідувать.

Не тирольське бидло —
Сє по мові видно,
Місяченьку мій!
Не бійсь, я не жаден „treu und
bieder“,*)

Я тут лиш в тюрмі!

II.

Я із того краю,
Де музики грають,
Грав я на трубу,
А вона на злидні
Тих панів у Відні
Вибуркла зо сну.

*) Treu und bieder — вірний і щирий, так звичайно титулювали себе прихильники реакції й абсолютизму в Австрії (Ів. Фр.).

Щоб їм в шовку й злоті
По тяжкій роботі
Було тихо спать,
В одну нічку глупу
Шлють жандармів купу,
Щоб мене узять.

Північ вже минула,
Саме третя була
Година лишень, —
Край мого ліжка
Став жандарм, як свічка,
Каже: „Добрий день!“

При ліжку жандари,
Далі комісари
В чесній параді:
Золоте ковнір'я,
А на чаках пір'я,
Та й ще при шпаді.

„Ну-ко, годі спати,
Пане літерате,
Просимо вставать!
Хоч гості нічні,
Ми не є злодії,
Ми царський уряд.

„Здоровлять у Відні
Вас панове гідні,
Сам Бах цілує.
„Чи здоров?“ питає,
Ось вам посилає
Листячко своє“.

В ясний час чи в темний
Я все дуже чемний.
„Ох, простіть — кажу —
Славні мої гості,
Що я лиш в сорочці
Тут при вас лежу!“

Але Джока чорний,
Мій бульдог моторний
Як не зчинить крик!
Англійський апортус —
На свій Habeas corpus*)
Він від малку звик.

Вже ось-ось сердитий
Мав переступити
Один параграф;
На преславну владу,
Кинувшись ззаду,
Гаркнув: „Гаф! гаф! гаф!“

*) Habeas corpus — англійський закон, що запевнює кожному нетикальність особи й домашнього вогнища без судового вироку (Ів. Фр.).

Я не думав много,
Як жбурну на нього
Царський Gesetzbuch!
Дзявкнув, захитався,
Під ліжко сховався,
Запер в собі дух.

III.

Як підданий, братку,
Звик я до порядку, —
Та й мороз був, страх!
Тож очнувшись трохи,
Я надів панчохи
При славних панах.

Аж тоді те кляте
Листя став читати —
Є в мене ось там!
Знаєш урядову
Ту німецьку мову, —
Прочитай і сам.

Пише Бах до мене
Наче лікар вчений,
Що в чеській землі
Нездорово жити, —
Клімат відмінити
Конче тра мені.

Що в Чехах не гарно,
І душно і парно,
Дим гіркий і пиль,
Смрід*страшний із тої
„Октройованої“,*)
Реакційна гниль.

То він добре дбає,
Бричку посилає
По мене оце,
Що на кошт державний
В край здоровий, славний
Мене понесе.

Ще й жандари, брате,
Муть мене благати,
Не щадячи слів,
Як би честь величню
Через скромність злишню
Я прийять не хтів.

IV.

Що робить — не знаю!
А ще звичай маю
Глупий, їй же ну!
Жандарам, поліції
Нічого на світі
Відмовить не втну.

А ще й пан Дедера,
Друг мій не від вчера,

*) Октройована, — тобто надана самим правительством, а не ухвалена парламентом, австрійська конституція з д. 4. березня 1849. не була введена в життя і проте ще в 1850 році не була її формально скасована (Ів. Фр.).

Просить поспішати:
„Маєм ще одного,
Так як вас, самого
Нині з ліжка взять.

„Ніяких пакунків,
В дорогу лаштунків
Не треба вам брати;
Вас буде держава,
Мов мати ласкава,
Кормить, зодягатъ.

„Поки чеським краєм,
Тайком їхать маєм“.
Я сказав: „Авжеж!“
Що то чемність може!
Хоч тебе жре й гложе,
Радо шию гнеш.

І ще дав тепера
Мені пан Дедера
Много мудрих рад,
Як в різні моменти
Бахові пац'єнти
Мають знати лад.

Вабить і благає,
Мов Сирена грає --
Чоботи я взув,
Вдяг камізельчину,
Сурдут, кожушину,
А штани забув.

Коні і жандарми
Ждуть вже коло брами,
„Кличуть: „Гей!“ та „гов!“
„Ще хвилинку, братця,

Дайте попрощатися, —
Буду враз готов!”

V.

Місяцю, рогачу!
Ти жіночу вдачу
Добре мусиш знать.
Що з ними на віку
Горя чоловіку —
Не тобі казать.

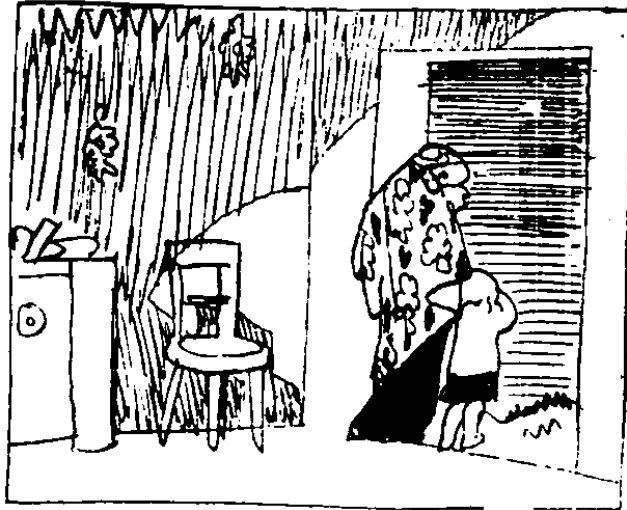
Ти дивився стиха
Не так много лиха,
Не так много чвар, —
Біль і сум подібний
Знаєш ліпш, ніж бідний
Брат наш газетяр.

Мати, сестри, жінка,
Донечка Зденчинка,
Дитятко мале,
Коло мене стали
І тихо ридали...
Лишенько моє!

Хоч я з горем знався,
Твердо гартувався,
Хоч старий козак, —
Та в тій хвилі, звісно,
В грудях стало тісно,
В очах темно так...

І я сквапно, братку,
Шапку-подебрадку
На чоло натис,
Щоб „раби лукавих“
Моїх сліз кривавих
Не достереглись.

Бо жандари вражі
Край дверей на стражі
Стали наче мур,
Прибравши по праву
Сю сумную яву
В цісарський бордюр.

VI.

Трубки голос в'ється,
Туркотять колеса, —
В Іглаву шлях наш;
За нами ж, аби ми
Дещо не згубили,
Верхи скаче страж.

Он там видно трошки
Костелик боровський

На горі самій.
Глипнув він на мене
Крізь вікно замглене:
„Ти се, синку мій?”

„Та ж при мні тут близька
Є твоя колиска!
Та ж ти в мні хрестивсь!
Вікарю старому
Служив в божім дому
І пильненько вчивсь.

„А від мене, сину,
Ти пішов в чужину,
Щоб вогню добуть,

Щоб містам і селам
Світочем веселим
Освічати путь.

„Як то час збігає!
Тридцять літ минає,
Як знав тебе я!
Але ж, синку, пробі,
Що се там при тобі
За процесія?..“

VII.

Іглаву минав я,
А все думку мав я:

У Шпільберг, чи ні?
Над Дунаєм синім,
Куфштайн став, мов клином,
В голові мені.

Аж коли остався
Куфштайн — щоб запався! —
Праворуч від нас,
Я почув, що в горах,
У альпейських зворах
Приємніш сто раз.

Глуна то їзда є
Тому, хто не знає,
Де їде й за чим?
Гір краса, гра тої
Трубки поштової —
Все брехня і дим.

Всюди віз мазали
Та перепрягали —
Матері їх біс!
Радше б підмазали
В Відні й поладнали
Той державний віз!

Лиш одна встанова
Славна, ані слова,
А то телеграф!
Все він перед нами,
Де ми стати мали,
Шпарко вісті слав,

Щоб пеліц'я, брате,
Мов старанна мати,
Де станем на ніч,
Нас могла приймати,

Ліжко постелити,
Натопити піч.

У Будейовицях —
Се сказати годиться —
Я з Дедером пив,
І мені — не фрашки! —
Він чотири фляшки
Мельнику *) купив.

Чи в нім непривичний
Дух патріотичний
В той час підступив?
Чи бажав він, братку,
Щоб про Чехи й згадку
Я в вині втопив?

Мельницьке вино
Випив я давно,
А тепер італоське п'ю ввесь час,
Та в обох, мій сивий,
Є той сам бурливий,
Бунтівницький квас.

VIII.

А тепер, мій друже вірний,
Киньмо тон сей елегійний,
В героїчний перейдім!
Про таку тобі погоню
Пісню я тепер задзвоню,
Що й чортам не стид би всім.

*) Мельник — місто в північній Чехії; в його околиці продукують вино зване мельницьким (Ів. Франко).

З Райхенгалю до Вайдрінгу
Муши знати дорожинку
По тій кручі кам'яній?
Всі цісарські інтимати *)
Її розоктроювати
Не потрафлять, брате мій.

Там то гори, там то скелі!
Величніші, ніж усеї
Глупоти людської гнет;
А край шляху карколомна
Западня така бездонна,
Як військовий наш бюджет.

Темна ніч, немов святая
Наша церква. Шлях крітає
Вниз, немов з підра на тік.
„Стій!“ не вспів Дедера крикнути,
А в тім коні як не смикнуть,
Геп! і внав з кізла візник.

Вихром коні почвалали,
Мов чорти за ними гнали,
Віз по скелі торохтить,
А візник лежить тай крехче,
Потім сів і вогник креше,
Щоб хоч люльку закурити.

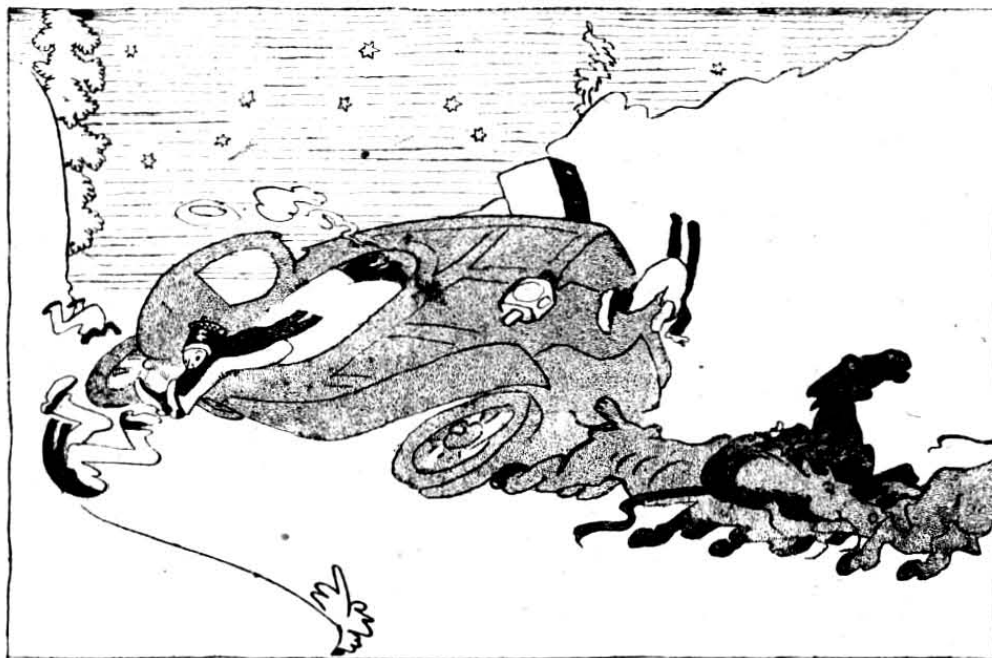
Стрімко вниз, мов із дзвіниці!
Віз, мов хвіст той у лисиці,
Вправо шасьт і вліво шасьт!
Бачиться, ось-ось з розгону
Нас в яку діру бездонну
Всіх ураз в архів віддасть.

*) Інтиматами (довіреними писаннями) зва-
лись цісарські розпорядження, видавані для самих
властей і не призначені для загальної відомости
(Ів. Фр.).

Ах, а я був наче в раю;
Гріх чи два, а я не знаю
Раю більшого над сесь,
Коли бачу, як боїться
Наша славная поліц'я,
Туманіє і трясесь.

Втім прийшла мені на гадку —
Біблій чтець я пильний, братку, —
Йони приключка сумна,
Як його в тяжкую скруту,
Щоб втишити бурю люту,
В море кинули з судна.

„Киньмо жереб — повідаю. —
Поміж нами, я гадаю,
Дуже грішний хтось сидить.
Кого вкаже жереб, треба,
Щоб для перепросин неба
Мусів з воза вискочить!“

Ще не встиг я се сказати,
Поліційники й чекати
Жереба не хтіли... Гов!
Зо страхом безумним в серці,
Вирвавши з повоза дверці,
Поскакали стрімголов.

Ах, зрадливий світе, клятий!
Он в рові, задравши п'яти,
Славна варта вся лежить,
Арештант же у повозі
Сам саміський по дорозі
Четвернею гордо мчить.

Ах, ти власте, мудра власте,
Що народи хочеш пасти,
Мов телята на шнурку,
А й на те твоя несила,
Щири коні без вудила
Кермувати у візку!

Без вудил, без поштальона,
В пільмі, западня бездонна
Покрай шляху без поруч, —
Так чвалав я сам в повозі,
Наче вихор по дорозі
Із отих альпейських круч.

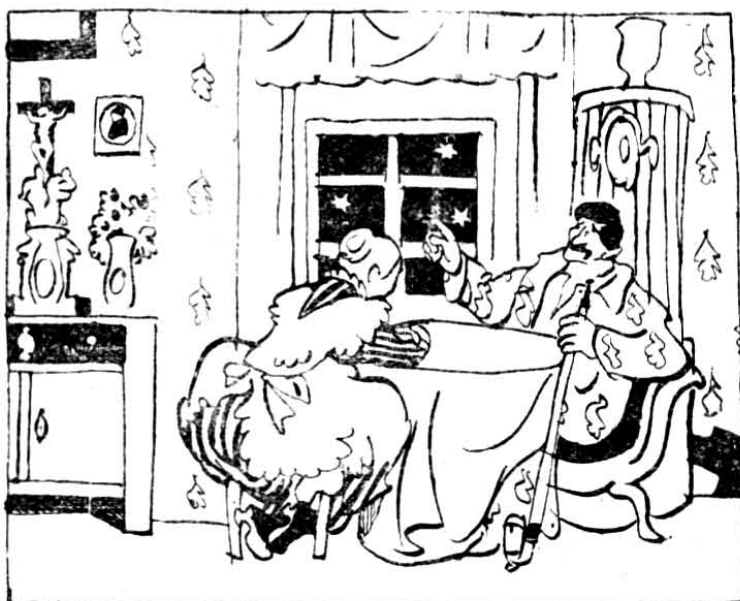
Гей, чи тож мені боятись
Із життям на ласку здатись
Полохливій четверні?
Я ж — австрійський обиватель!
Що ж ще гіршого, Создатель,
Може статися мені?

Так я з зимним супокоем
У гарячим серці своїм,

І з цигарою в устах,
Мов цар гордий і здоровий,
Просто перед дім поштовий
В добрих причвалав думках.

Зараз — взір всім арештантам —
Без опіки й стражі сам там
Повечеряв я з смаком,

Поки варта знакомита,
Вся обдряпана, оббита,
Приштилъгукала пішком.

Спав я смачно, але власти
Не вгавали всю ніч клясти
Та стогнати залюбки;
Арніку на рани клали
Та горілкою мазали
Пооббивані задки.

Оттакий кінець тієї
Епопеї! Я до неї
Не додав ніщо й на зуб.
І ще нині у Вайдрінгу
Потвердить тобі все, синку,
Пан почтмайстер Далеруп.

ІХ.

В Бріксені ми стали,
Більше вже не мали
В дорозі пригід.
Начальство тюремне
Видало за мене
Дедері лиш квіт.

Ся паперу картка
Замість мене шпарко
До Чех побіжить.
Мене ж сіромаха
Двоголова птаха
В кігтях тут держить.

Лиш тюремна влада,
Ключники й громада

Жандармерії,
Се мої пригожі
Ангели сторожі
В тій Сиберії.

ЦАР ЛАВРІН.*)

Був собі старенький
Цар добрячий раз;
Се було давненько
І не близько нас:
Штири гори і три моря сині
Ділять Чехи від тої країни,
Де він берлом тряс.

Ув ірландськiм краю
Жив той царь Лаврін.
Ей го, гарну казку
Знаю я о нiм!
Сип-но, жiнко, в кухоль варенухи,
А ви, хлопцi, тихо наче мухи!
Я вам розповiм.

Досi люд iрландський
Лаврiна хвалить,

*) Ілюстрації академічного маляра Кареля Вітека.

Бо не був він здирця
Ні захланний жид:
Чужу працю гарбать мав за сором,
Люд не мучив рекрутським набором,
Бідним давав жить.

Лиш одну мав хибу
Той предобрий пан,
Що на голярів був
Дуже злий тиран:
Лиш раз в рік він стригся й підголявся,
В довгих патлах і кудлах пишався,
Мов кудлач-баран.

Та ще гірш бувало:
Лиш яр скінчиться,
І голяр обголить
Царській лиця,
Жде на нього дивная заплата,
Та не сріблом, але з руки ката:
Шнур, шибениця.

Дивувались люди,
Гризла всіх та вість,
Що сей цар предобрий
Мав такую злість.
Та що цар дасть, те їдять підданці,
Так привикли з часом і ірляндці
Сю глодати кість.

Голярі лиш звикнуть
Не могли ніяк,
Бо та шибениця
Кепський має смак!
Та що діять? Терпи, що припало!
Бо для бунту їх було за мало, —
Бачив сеє всяк.

Тож рік-в-рік бувало,
Як лиш май почнешь,
Сходиться на раду
Цех голярський весь:
Там кидали жереб сумовитий,

Кому стригти Лавріна й голити
Й висіти прийдешь.

Випав жереб, випав:
Літом Кукулин
Мав царя голити,
Удовиці син.
Як почула се вдовиця мати,
Аж зомліла, почала ридати:
„Ах, мій Кукулин!“

Послужив цареві...
Взяв його вже кат,
Щоб криваву плату
За ту службу дати.
Аж тут мати крізь тлум люду пхаєсь,
Що є сили квапиться, хапаєсь,
Щоб за ним благати.

„Царю, ах, се син мій,
Мій єдиний рай!
Пробі, молюсь к тобі:
Милосердя май!
Я ж без нього бідна сиротина!
Згину радше я сама за сина,
Лиш його віддай!“

„Царю, пане любий
Чи ж се людський лад:
Се хлоп'я невинне
Щоб повісив кат?
Муж мій згиб у службі краю того,
А ти хочеш оце й сина мого
В мене люто взяти?“

„Ні, ти нелюд, царю,
Безсерденний жрець!“

Рік-в-рік через тебе
Гине молодець.
Пусто, дурно, лиш за царські вуси
Кат невинно чоловіка дусить!
То ти наш отець?“

Тут царя — о диво!
Стид тяжкий пройняв;
Та ще більш він в серці
Милосердя мав.
Не розгнівався, лиш зітхнув глибоко,
Слізьми жалю заперлилось око, —
Зупинить казав.

Всім велів геть вийти,
Крім Кукулина;
Сей іде к цареві
Блідий, як стіна.
Цар на троні, зняв свою корону...
„Ну-ко, синку, наблизись до трону,
До бальдахино!“

„Присягни й до віку
Виявить не смій,
Що в волоссю бачив
На главі моїй!
Буде вік твоїй радісний, не чорний:
Доки жити, будеш ти придворний
Царський брадобрій“.

Рад присяг хлопчина,
З волі скористав...
Швидко вчула мати,
Яким паном став.
Царя голить день-в-день перед світом,
То цар більше голяра вже літом
Вішать не казав.

Тішилися люди:
Добрий цар Лаврін!
Лиш одну мав хибу,
Та й ту справив він.
Та ще більше, ніж весь люд ірландський,
Цех славетний цирульно-голярський
Тішився з тих змін.

Вже голяр на царським
Брика оброці;
Радується мати
На кождім кроці:
Вже на фракку ордер проміністий,
Злоті звізди, вишивані лиштви,
Бритва при боці.

Та що варті звізди,
Золотистий фрак,
Коли в серці горе
Наче гострий гак?
Що в волоссю криє цар патлатий,
Про се вічно, як той гріб, мовчати,
Мусить неборак.

Гусоньки ігочуть,
Лебеді мовчуть;
Хто скривить хоче тайну,
Голярем не будь!
Рот голярський, як млинок теркоче,
Що лиш знає, виповісти хоче,
Язичок, як ртуть.

„Ах, мій любий сину,
Що в тебе за гриж?
Вдень нема спокою
І вночі не спиш!
Був ти втішний, личенько рум'яне,

А се зблід, все тіло чахне, в'яне...
Що тобі? Скажи ж!"

„Мамочко, для мене
Ради вже нема“.
„Синку, хто питає,
Той багато зна.
Є тут в лісі скитник чудотворець,
Усіх людських болів переборець, —
Він твій біль злама“.

Мовив дід у лісі:
„Знаю я твій гнет:
Ти голяр, мій синку,
І знавш секрет,
Та не смієш зрадити нікому...
І не буде легше серцю твому,
Аж се скажеш геть!

„Близь села Віклова
При спливі двох рік
Є верба дуплова
Вже предовгий вік:
Їй ти шепни в тиху нічну пору
Свою тайну, — скинеш з серця змору;
Се єдиний лік“.

Зараз в ніч голяр наш
З дому в путь махнув,
Знать, чи дід рік правду,
Чи, бува, брехнув?
Нашептавши все вербі дупластій,
Що цар криє в кучмі тій кудластій,
Він здоров вернув.

Швидко після того,
Як подужав він,

Пир бучний задумав
Справить цар Лаврін.
З всього краю панночки і пані
Поз'їжджались, прошені і звані,
К царю на поклін.

Був обід, а потім
Ряд блискучих заль
Заповнився гістьми,
Розпочався баль.
А на тую радість превелику
Цар замовив чеськую музику,
Щоб гулять не жаль.

З чехів дома якось
Невеликий слід,
Та за те в чужині
Повен їх ввесь світ:
Музиканти, возні, арфяниці,
Комісари, сірники з Сушиці —
Де лише їх ніт!

Йшли на баль музики,
Аж пан Червічок
В поспіху від баса
Згубив протичок;
А як стали в Віклові край броду,
Зуздрів тую превелику шкоду
В устю двох річок.

При вербі дупловій
Став він, думав щось...
„Чи шукать кілочка?
На баль спізнаємось!
Прут з верби врїж — направлена шкода!“
А що з того вийшла за пригода,
В сні б не приверзлось!

Вдрав цареві штуку
З басом — ух, ух, ух
Як на балі смиком
Дав по струнах рух,

Рявкнув бас, все в залі заглушає:
„Цар Лаврін осяччі вуха має!
Цар є довгоух!“

Тут Червічка з басом
Вивергли за пліт,

Та вже вішать баса
Пізно і не слід...
Так то тайна, за яку на стричку
Мерли хлопці, завдяки Червічку
Розійшлася в світ.

Що ввесь світ від баса
Вже дізнався вмить,
Не було резону
Під волоссям крить;
Тож почав наш цар по тому балі
Довгі вуха вже не в футералі,
А явно носить.

А як стих гармідер
По якимсь часі,
То царя ще ліпше
Полюбили всі:
Всім здалось ще й краще, по-лицарській —
Довгі вуха при короні царській
В їх цілій красі.

Тут кінчиться повість.
Віват цар Лаврін!
Стриг і брив до смерти
Його Кукулін.
Бо не взнав цар, як то донеслася
Його тайна басові, а з баса
На великий дзвін.

Не всі такі верби,
Як та в Віклові,
Не такі й баси всі,
Як Червічкові, —
Тож як ме вас чим язик свербіти,
Нашепчіть се, мої любі діти,
Вербі дупловій!

ІЗ ДРІБНИХ ПОЕЗІЙ

І. Думка на Бательовській горі

Вмирає сонечко, вмирає,
За гори до німців спадає
і тане.

Шумава та наша кривава
Тужливо за сонцем до німців
ще гляне.

Гук дзвонів над нами лунає
І край ввесь навіки лягає
до труни.

Над села, міста, понад ріки
Мла, наче завій той жалібний,
знай суне.

Вмирає народ мій, вмирає,
І ангели сторожі линуть
від нього.

І книгу життя люду мого
Господь замика в сю хвилину
навіки.

Останній син краю в зневірі
Оперся край муру німого
на лірі;

Спів жалю скінчився і з муру
Співак впав в могилу, враз з краєм,
і ліра.

Вмираєм! Вмираєм! Вмираєм!
І сонце за гори спадає
і тане.

Лиш наша Шумава кривава
Тужливо за сонцем до неба
ще гляне.

1841—1844.

II. Моя зізда

Як маленьким ще я був,
Ні на чім не знався,
То любив я кожного,
Світ мені всміхався.

Радо татка слухав я,
Радо слухав мами,
І з сестричкою лічив
Зорі, що над нами.

Одну знала матінка,
Що так любо зирка:
„Подивись, Карольчику,
Оце твоя зірка.“

Знав я свою зірочку,
Часто з нею грався:
„Зірко, зірко, зірочко,
Тут до мене стався!“

А як школи перейшов,
То став атеїст я,
І не вірив в бога, в рай,
В пекло ані в піст я.

І про зірку я забув,
Про матусю свою,
Небо теж загнувалося,
Затяглося млою.

І сховалась зірочка
За хмарні коверці,
І блукав по світі я,
Пусто було в серці.

Аж коли тебе пізнав,
Юлечко-пташатко,
Знов побачив зірочку —
Твоє серденьтко.

Моя зірка давня
Вже на нас не зирка:
З вірою дитячою
Згасла й моя зірка.

1846-49.

III. Пише нам Шузелька

Пише нам Шузелька*)
З Франкфурта стихонька:
„Ходіть німцям помагати,
Бо їх коле колька.“

Ой ви, німці, хами,
Не граємо з вами,
Що собі ви наварили,
Висербайте сами.

Німеччина ваша,
Але Чехи наші, —
Не дуйте нам із Франкфурта
До чеської каші.

Бо Франкфурт здрігнеться,
За шапку візьметься,

*) Шузелька — німецький публіцист родом із Чехії, перед 1848 роком гарячий противник абсолютизму й емігрант, в 1848 р. був членом франкфуртського парламенту; пізніше був довгі літа борцем за федеральний устрій Австрії і рівноправність народностей (Ів. Фр.).

Набира води до подебрадки:
Водою надплив уряд до нього,

Урядець красний, чорножовтенький...
Ой, став Франтичок уряд лапати —
Гепнув, ой гепнув, між два стільчики.

„Ой, коби я знав, уряде масний,
Щоб я міг тебе справді дістати,
Я б радше державсь аристократів.

„Ой, коби я знав, уряде масний,
Що ти б міг мені на все лишиться,
Зрадив би я всю демократію.

„Ой, коли б я знав, уряде масний,
Що можеш таки втекти від мене,
Я б таки держав з демократами“.

1850.

VI.

Все то, все то, все то так і виглядає,
Що пан Шварценберг*) у конституц'ю грає.
Все то, все то, все то так і виглядає,
Що він конституц'ї пута накладає.

Той стан облоги, се не дурниця,
З часом в систему має зміниться;

реробленої на нашу мову Шашкевичем. Хто був той „Франтичок“, виведений героєм сеї перерібки, може нам бути байдуже; пісенька має і без того свій загально-психологічний інтерес (Ів. Фр.).

*) Князь Шварценберг був президентом реакційного міністерства, що від 1849 р. взялося на розвалинах революції заводити абсолютизм і за десять літ довело Австрію на край загибелі (Ів. Фр.).

І все та хвиля ближче та ближче,
І конституц'я на ладан дише.

Шкода того часу, як то ми повстали,
Як ми конституц'ю мов у сні дістали!
Шкода того часу, як то ми повстали,
Що ми вас тоді не знали!

Були б ми вас знали, та на віз наклали,
Вивезли за межу, там вас висипали!
Шкода того часу, як то ми повстали,
Що ми вас тоді не знали!

1850.

VII. На хліб ми працюєм

На хліб ми працюєм, чужий ним пасеться;
Ми гірко бідуєм, а він з нас сміється.
Чекай же ти, враже, урвесь тобі раз,
Не вічно ж ти мусиш сміятися з нас!

Чи так то, чи сяк то, а все якось буде,
Про пару драбів тих не вигинуть люди;
Та ж сонце не світить лиш на пустоцвіті,
А ми тебе, німче, не хочем терпіти!

VIII. Пісня чехів з р. 1850.

Зле, матінко, зле,
Шварценберг іде!
Один іде генерал,
Другий іде кардинал —
Зле, матінко, зле!*)

*) Сім'я Шварценбергів — найбагатша магнатська сім'я в Чехії і мабуть у цілій Австрії.

Зле, матінко, зле
Шварценберг іде:
Один держить карабаш,
Другий клепче „Отченаш“
Зле, матінко, зле.

Зле, матінко, зле,
Шварценберг іде:
Один із них архипіп,
А другий дурний як чіп, —
Зле, матінко, зле!

ІХ. Вічне життя

Не журись, душе моя,
Що наш вік короткий,
І що там по смерті дасть
Нам пан біг солодкий.

Безконечний світа круг,
Невгамовне діло,
І безсмертний є твій дух
І безсмертне тіло.

Що люд смертю назива,
То ще не кінчина,
Се лиш так, як запада
В театрі куртина.

Дзінь-дзінь дзвоник... Се значить:
Акт один скінчився,
І вид сцени на момент
Навісом закрився.

Назва Шварценбергів нерозривно зв'язана з многими найпоганішими і найсумнішими картами австрійської історії (Ів. Фр.).

Передягнуться грачі,
Кожий в іншій ролі,
Але актів вічний біг
Не стає ніколи.

1854.

Х. Гріб

Синку, не все одно,
Де в гробі лежати:
Не давай же на цвинтарі
Себе поховати.

Не знайдеш там чести:
Як бур'ян здоровий
Спасуть тебе кожде літо
Попівські корови.

Краще в самотині
Дай себе зложити,
І вели на своїм гробі
Липку посадити.

Під липкою, синку,
Весело лежати:
З весни будуть на ній гарно
Пташечки співати.

Як зацвіте в липні
Та липка кріслата,
То сідатимуть під нею
Хлопці і дівчата.

Липка з тебе виссе
Соку медового,
Пильні бджілки зберуть меду
До вулика свого.

То й по смерті, синку,
Будеш мати славу:
Будуть панночки тобою
Солодити каву.

1854.

XI. Із епіграмів

I

Чесному грозить тільки голод,
Злодію тільки шибениця;
Чеський письменник може похвалиться:
Йому грозить голод і шибениця.

II

Павлу гірше, Петру ліпше —
Зависні, мовчіть!
Єретикам дав бог розум,
А попам живіт.

III

Не йди, Грицю, на лід з паном,
Знай се в осторогу:
Пан поховзнесь, а за нього
Хлоп зламає ногу.

IV

Кождий свій пай робить,
Любий пане мій:
Хлоп із гною жито,
А ти з жита гній.

V

Доказує щосили ксьондз добродій,
Що розум наш по райським плоді

Без помочи бога
Не стоїть нічого.

Панотче, правда! Що там довго править!
Я вірю вам, ще більше вірю навіть:
Ваш розум і з поміччю бога
Не стоїть нічого.

VI

Чи диво, що п'ять риб і п'ять хлібів
П'ять тисяч люда наситили раз?
Аджеж се чудо ще й до наших днів
Живить так много тисяч чорних ряє.

VII

Питаєш, чи Йона, пророк ніневітський,
Був місіонар єзуїтський?
Ні, не міг бути. Ось в чім хиба:
Проковтнула Йону риба;

Єзуїт же, ручу вам,
Проковтнув би рибу сам.
Не був єзуїт, бо та риба безвісна
Три дні його мала в нутрі і не трісла.

VIII

Ах, оригінальність! Як же
Я за нею тужу!
Усі люди йдуть по мості,
Я піду в калюжу.

IX. Професор історії

Зна історію — повірте мені,
Середні віки по середині,
Стародавню всю позабув уже,
До новітньої не дійшов іще.

X. Академія природничих наук

Наша академія
Від свого породу
Раз-у-раз досліджує,
Спитує природу:
Тільки, братця, в тім біда,
Що природа не відповіда.

XI

Бог батько дав нам заповідей десять,
Щоб у рай вийти,
А церква, мати наша, скоротила
Їх в одну: „Плати!“

XII. Мізантроп

Щоб від чортівських вас спасти покус,
Всю кров свою пролив за вас Ісус;
Та я, коли найдуть на мене злі хвилини,
За вас не дав би навіть трохи слини.

XIII

„Що тобі не мило, не чини другому,
Знай се, любий сину!“
Говорив учитель школярю малому,
Торгаючи за чуприну.

XIV

Не стає нам для театру
Чотирьох річей дрібничних:
Дому, публіки, акторів
І поетів драматичних.

Тож на акції, панове, раджу вам
Будувати чеській Музі храм.
А як акцій купу пустите між люди,

І цегол багато виробите в лет,
Го акціонер вам кожний зараз буде
Актор, публіка або поет.

XV

Здавен-давна цар російський
Позволя своїм дворянам:
„Можеш мати душ хоч тисяч,
Тільки розуму не тра нам“.

XVI

Ягоди з одного поля
І Самсон і Гнат Лойоля:
Один менше, другий більше
Напустив лисиць у збіжжя.

XVII. Напис на єзуїтській колегії

Люляй, люляй, чеський краю!
Спи тихенько, ти мій раю!
Ніч надходить! Люленьки!
Прилетіли лилики.

XVIII. Згода

Кличете до згоди з наміром таємним:
„Те роби, чого захочем ми!“
Та я собі тую згоду так толкую:
„Чого хочу я, робіте ви“.

XIX. Наслідки битви на Білій горі

Поки в Чехах єретикам
Було м'яко й тепло,
Вони мали в Чехах небо,
А по смерті пекло.

Аж як, Фердінанде другий,
Нам надав тебе бог,
То ми мали в Чехах пекло,
А по смерті небо.

XX. Чеська молитва

Святий Яне Непомуку,
Май над нами свою руку:
Най на нас бог зробить,
Що зробив на тобі,
Щоб язик наш також
Не зогнив у гробі.

Скорочення :

„Д. Н. Н.“ — „Duch Národních Novin“.

„Е. К.“ — „Epištoly kutnohorské“.

„Кв.“ — „Květy“.

„Н. Н.“ — „Národní Noviny“.

„П. Н.“ — „Pražské Noviny“.

„Сл.“ — „Slovan“.

„Ч. Б.“ — „Česká Včela“.

Бібліографія

- Auerhan J.: Havlíček a český program státoprávní. Pokroková revue, II.
- Барсуковъ Н.: Жизнь и труды М. П. Погодина, С.-Пб., 1888.
- Францевъ В. А.: Очерки по исторіи чешскаго возрожденія. Варшава 1902.
- Францевъ В. А.: Н. В. Гоголь въ чешской литературѣ. С.-Пб. 1902.
- Frič J. V.: Paměti, 1885, I
- Frič J. V.: Paměti, 1887, IV.
- Gabler V.: Vzpomínky na K. Havlíčka. Osvěta, 1896.
- Havlíček Borovský: Aforistické zápisky. Rodinná kronika, 1864.
- K. Havlíček Borovský: Politické spisy, k vydání upravil Dr. Zd. V. Tobolka, 1900—1902.
- Karla Havlíčka Borovského: Epištoly kutnohorské, k vydání upravil Zd. V. Tobolka, 1903.
- Karel Havlíček Borovský: Obrazy z Rus. Uspořádal a vydal Zdeněk V. Tobolka, 1904.
- Chalupný E.: Havlíčkův nacionalism. Přehled, V.
- Chalupný E.: Havlíček. Obraz psychologický a sociologický, 1908.
- Chalupný E.: Havlíčkova osobnost, její ovzduší a kořeny, 1916.
- Jakubec J.: Tři čeští epigramatikové. Obzor literární a umělecký, II.
- Jakubec J.: Čelakovský a Havlíček. Obzor literární a umělecký, III.
- Jakubec J.: Německé verše Karla Havlíčka. Listy Filologické, XXXI.
- Jakubec J.: K 50 výročí úmrtí Havlíčka. Lumír, XXXIV.
- Jakubec J.: Politická poesie K. Havlíčka. Naše Doba, XII.
- Jakubec J.: Cesta Karla Havlíčka na Rus. Zvon, IV.
- Jungmann J.: Historie literatury české, 1849, II.

- Kazbunda K.:** K otázce návratu Karla Havlíčka z Brixenu. Český časopis historický, XXIX.
- Kazbunda K.:** Rakouská vláda a konfinování Karla Havlíčka. Český časopis historický, XXX.
- Karásek J.:** Havlíček a Slovinci. Naše Doba, XIII.
- Kozák N.:** K. Havlíček Borovský jako včelař. Český včelař, 1907.
- Komárek J.:** Karel Havlíček a naše doba. Škola měšťanská, XXIII.
- Quis L.:** Básnické spisy Karla Havlíčka. 1897.
- Quis L.:** Havlíček jako belletrista-prosaik. Květy, 1898, 8.
- Quis L.:** Havlíčkovy zápisky o slovanském bájesloví. Český lid, VI.
- Quis L.:** Korespondence Karla Havlíčka Borovského. Praha, 1903.
- Literatura česká devatenáctého století, díl III.** Laichterův výbor nejlepších spisů poučných. Kniha XVI.
- Machač L.:** Z korespondence Karla Havlíčka a Fr. Braunera z r. 1849. Pokrok. Revue, II.
- Masaryk T. G.:** Karel Havlíček. Snahy a tužby politického probuzení. 1920.
- Musil Ant.:** Vzpomínky na Karla Havlíčka Borovského.
- Novák Arne:** Havlíček a české studenstvo. Stud. Almanach, 1906.
- Novák Arne:** Karel Havlíček — osvětový buditel. Česká osvěta, 1906.
- Podlipský:** Upomínky lékařovy na poslední chvíle Karla Havlíčka a choti jeho Julie. Sborník „Na památku Karla Havlíčka a slavnosti borovské 19. srpna 1862“. 1883.
- Polívka J.:** Havlíček a Rusko: Sborník T. G. Masaryka k 60. narozeninám.
- Rieger B.:** Ústava Rakouska dle Frant. Palackého v 1. 1848—49. Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého. 1898.

- Srb A.: Karel Havlíček Borovský neohrožený bojovník za práva národa českého. 1906.
- Schoenbaum M.: O Karlu Havlíčkovi. Plzeňské listy. 1905. č. 23. a 34.
- Šlemr J.: Národohospodářské názory Karla Havlíčka Borovského. Pokroková revue, II.
- Tobolka Zd. V.: Příspěvky k bližšímu poznání K. Havlíčka. Naše Doba, X.
- Tobolka Zd. V.: Národní Výbor, r. 1848. Obzor národohospodářský, X.
- Tobolka Zd. V.: Cesta K. Havlíčka na Rus. Zvon, IV.
- Tobolka Zd. V.: Kdy započal K. Havlíček skládati epi-gramy? Zvon, IV.
- Tobolka Zd. V.: Havlíčkovy názory o škole a učitelích. Pokroková revue, XIX.
- Tomek V. V.: Paměti z mého života. 1904. I.
- Tůma K.: Karel Havlíček Borovský. V Hoře Kutné, 1890.
- Veselský P. M.: K. Havlíčka Kutrnohorský pobyt a porotní soud. 1889.
- Vrchlický J.: O Havlíčkově poesii. Vídeňský deník. 1907.
- Vrchlický J.: O Havlíčkově poesii. Učitel'ský Přehled, III.
- Vrchlický J.: Karel Havlíček v české poesii. Moravská Orlice, 1908.
- Zelený V.: Sebrané spisy Karla Havlíčka. V Praze, 1870, I.
- Zelený V.: Ze života Karla Havlíčka. Osvěta, 1872 a 1873.
- Zelený V.: Karla Havlíčka rodinné listy Brixenské. V Hoře Kutné, 1888.

- Бібліотека „Українського Слова“ ч. 5. В п'яти роковини смерти І. Франка. Берлін 1921.
- Білецький Л. Поема „Мойсей“ і розвиток ідеї й образу в літературно-поетичній традиції Івана Франка. (Науковий збірник Українського Педагогічного Інституту в Празі, 1929.)
- Возняк Михайло: Пам'яті Івана Франка. Відень, 1916.
- Дорошенко Володимир: Іван Франко. Львів, 1926.

Заклинський Ростислав : Світогляд Івана Франка. Львів, 1916.

Др. Лозинський М.: Іван Франко. Відень, 1917.

Музичка А.: Шляхи поетичної творчості Івана Франка. Державне видавництво України. 1927.

С. В.: Життя і твори Івана Франка. Львів, 1913.

Франко Іван.: Твори. За загальною редакцією С. Пилипенка. Видання „Книгоспілки“ т. т. I-XXIX.

Іван Франко : Карель Гавлічек Боровський. Вибір поезій. Переклад Івана Франка з життєписом Гавлічка. Львів, 1901.

Абетковий показчик.

- Австрія. 42. 46. 47. 48. 54. 56.
60. 65.
Албанія. 29.
Альбрехт. 48.
Арцибашев. 64.
Бах. 44. 46. 48. 51. 54. 62.
Бадені, К. 71.
Банат. 29.
Бергер. 17.
Бібіков. 23.
Білинський. 23.
Бодянський, О. 25. 32.
Борова Рудна. 11. 12. 13. 14. 15.
Боснія. 29.
Бравн, Фр. 43.
Братислава. 41.
Бріксен. 54. 58. 59. 60. 62. 63.
64. 65. 66.
Брно. 38.
Бружек, Ян. 12. 13. 18. 72.
Будилович, А. 56.
Буковина. 21. 48.
Бютнер, Ян. 18.
Вайденгоферівна, Ф. 34. 35. 37.
Варшава. 56.
Валленштайн. 37.
Валько. 73.
Вацек, Алойз. 13.
Вацлав з Олеська. 20.
Велика Лозениця. 11.
Великий Московський Театр. 26.
Вельден. 45.
Веселий, Ант. 13.
Відень. 21. 41. 42. 44. 45. 48. 58.
62. 67. 68.
Вільно. 30.
Вітц. 17. 32.
Вольф. 20.
Воцел. 36. 74.
Гавлічек, К. 11—66.
Гавлічкова, Зденка. 59.
Гавлічек, Матей. 11.
Гавлічкова, Юлія. 37. 59. 60.
Гавлічек, Фр. 11. 34. 58.
Галичина. 20. 29. 43. 48. 66. 68.
75.
Гамбург. 60.
Ганка, В. 38.
Гартман, М. 63.
Геркель, І. 56.
Гіргль, Фр. 17. 71.
Гоголь, М. 23. 26. 32. 33. 36. 38.
Голцін. 18. 22.
Головацький Я. 21.
Горак, проф. 21.
Горня церква. 11.
Гумпольчт. 42.
Гус, І. 51.
Габлер, В. 17. 35. 38. 59. 60. 71.
Гете. 36.
Гібль. 26.
Грац. 54.
Далмація. 29.
Дворжакова, Йозефіна. 11.
Дейм, В. 41.
Дівок, В. 15.
Добльгох-Бах. 43.
Добровський, О. 20.
Дрезден. 71.
Дрогобич. 72.
Дублін. 39.
Духа, Фр. 38.
Європа. 21. 28. 31. 38. 40. 46.
54. 56.
„Elefant“. 58. 59.
Ербен. 19. 37. 38.
Жак, В. 34.
Житомир. 23.
Жуковський. 23.
Зап, К. 21. 22. 26. 27. 29. 32.
33. 38.
Запова, Г. 21.
Загреб. 41.
Зальцбург. 54.

Зелений, В. 25.
 Зубрицький, Д. 21.
 Іванов. 23.
 Іглава. 13.
 Інсбрук. 60.
 Ірляндія. 39.
 Італія. 54.
 Йонка. 73.
 Карагеоргієвич, П. 59.
 Караджич, В. 21.
 Карамзін. 23. 33. 64.
 Карель. 41.
 Кашпар, д-р. 37.
 Кашпарова. 37.
 Київ. 22. 23.
 Ключак. 48.
 Ковбек, Я. 35. 38. 40. 52.
 Коляр. 26. 29. 38. 55. 56.
 Коль. 33.
 Котляревський. 25.
 Кошут. 54.
 Краків. 41. 48.
 Кромержіж. 67.
 Кутна Гора. 45. 48. 52.
 Кучеря. 54.
 Лермонтов. 23. 26.
 Лесінг. 20. 33. 36.
 Лінек, А. 13.
 Лобкович. 35.
 Лондон. 60. 75.
 Львів, 21. 25. 71.
 Людовик Наполеон Бонапарт.
 46.
 Малий, І. 20.
 Манін. 54.
 Маршан, Я. 19.
 Масарик, Т. 1. 65. 66.
 Медав. 36. 37.
 Месцера. 54.
 Микола І. 46.
 Мирон. 73.
 Міцкевич, А. 20. 23. 63.
 Мозен, Ю. 17.
 Монтеск'є. 55.
 Морава. 20. 51. 68.
 Москва. 20. 21. 22. 23. 25. 27.
 28. 29. 32. 33. 71.
 Мюлер, А. 17.
 Національний Чеський Музей.
 20. 22.
 Небеський, В. 38.
 Немцова, Б. 38.
 Німецький Брод. 15. 33. 34. 52.
 54.
 Олександр І. 29.
 О'Конель. 39. 40.
 Олер. 15.
 Оломоуц. 41.
 Отокар. 41.
 Палацький, Фр. 11. 34. 36. 43.
 49. 56. 63. 64. 67.
 Пасек. 23.
 Паскаль. 64.
 Петербург. 29. 32.
 Петрі, І. 33.
 Пілат. 51.
 Погодін, М. 21. 22. 23. 32. 33.
 64.
 Полівка, проф. 25.
 Польнер. 20.
 Польща. 29.
 Прага. 11. 17. 18. 20. 33. 35. 40.
 41. 43. 44. 45. 46. 54. 63. 64.
 66. 67. 68.
 Прешбург. 41.
 Пршібіслав 12.
 Прохазка. 45.
 Прусія. 29.
 Пухмайєр. 23.
 Пушкін. 23. 26.
 Радзивілов. 21. 28.
 Раймарус. 20.
 Рафалович. 69.
 Роґан. 35.
 Росія. 21. 25. 26. 27. 28. 29. 30.
 31. 39. 63. 64.
 Рост, Фр. 19.
 Русо, Ж. Ж. 18.
 Сабіна. 67.
 Сахаров. 23. 33.

Сербія. 59. 60. 75.
Сербусек, П. 12. 13. 18.
Силезія. 29.
Словаччина. 29.
Смутек, Я. 19.
Сологуб. 23.
Срезневський, І. 20.
Стадіон. 43.
Стирія. 29.
Страхл. 64.
Стробах А. 41.
Тиль, Й. К. 36.
Тироль. 29. 54.
Томек, В. 38. 43.
Троян, Р. 43.
Тун, Л. 46.
Угорщина. 29. 48. 54.
Ульман. 19.
Україна. 35.
Устрялов. 23.
Франко, І. 66—78.
Франц Йосип. 54.
Франція. 40. 46. 55. 62.
Христос. 51.

Цертелев. 25.
Ціммерман, І. 18.
Челяковський, Фр. 20. 38.
Чорногорія. 29.
Чехія. 13. 20. 27. 29. 33. 42. 48.
55. 59. 66.
Чехословаччина. 11.
Чоріх. 48.
Шафарик, П. 20. 21. 32. 33. 36.
37. 40. 52. 64. 74.
Шварценберг. 43. 46.
Шевирйов, проф. 22. 28. 31. 32.
33.
Шевирйов, Б. 22. 23.
Шевирйова. 22.
Шембера. 38.
Шлеськ. 68.
Шлецер. 23. 33.
Шмідт. 23.
Шторх, А. 37.
Юнгман. 20.
Ясениця. 72.
Ярош. 58. 60. 62.

ЗАВВАЖЕНІ ПОМИЛКІ.

Сторінка.		Рядок.	Надруковано :	Треба читати :
18	зверху	10	Цімермана	Ціммермана
21	знизу	2	побутовых	побутових
26	зверху	15	оригінальності	оригінальності
26	знизу	11	оригінального	оригінального
29	„	12	Угоршину	Угорщину
35	„	10	Теперь	Тепер
60	зверху	4	Гамбург.	Гамбург

З М І С Т:

	Стор.
1. Передмова	5
2. Біографія Карла Гавлічка-Боровського	11
3. Карель Гавлічек-Боровський та Іван Франко	66
4. Хрещення святого Владимира	79
5. Тирольські елегії	137
6. Цар Лаврін	157
7. Із дрібних поезій :	
I. Думка на Бательовській горі	167
II. Моя зізда	168
III. Пише нам Шузелька	169
IV. Десь того не видко	170
V. Кигиця	170
VI. Все то, все то	171
VII. На хліб ми працюєм	172
VIII. Пісня чехів з р. 1850	172
IX. Вічне життя	173
X. Гріб	174
XI. Із епіграмів	175
8. Скорочення	181
9. Бібліографія	182
10. Абетковий показчик до біографії К. Гавлічка і статті Карель Гавлічек-Боровський та Іван Франко	186
11. Завважені помилки	189

Словянській відділ при друк. А. Fišer. Praha-Strašnice č. 289.

**Видання „Чесько-Української книги“ і „Громади
Українців з Кубані“:**

Marie Omelčenková: „Česko-Ukrajinské
styky“, 40 стор., ц. 3 к. ч.

Карель Гавлічек Боровський. Вибір поезій. Пере-
клад Івана Франка. 190 стор., ц. 25 к. ч.

Марія Омельченко: Вибір фаху. 37 стор.,
ц. 2 к. ч.

Марія Омельченко: Шкільництво на Кубані.
16 стор., ц. 1 к. ч.

Листівка: „Пам'ятник Запорожцям“. ц. 30 гел.

Збірник „Хвилі Кубані“, 32 стор., ц. 5 к. ч.

Яків Кухаренко. Твори. 144 стор., ц. 18 к. ч.

Зроблені відбитки: Соціяльна опіка над молоддю
в Ч. С. Р. 11 ст. (з Літ. Наук. Вісника, кн. IV. р. 1925).

Історія тексту й перше (Лішкове) видання поеми
Карла Гавлічка Боровського „Křest sv. Vladimíra“ (з Нау-
кового збірника Українського Високого Педагогічного
Інституту імени М. Драгоманова у Празі).

Виготовлено до друку:

Кубаї тоје отїіна.

Соціяльна опіка в Ч. С. Р.

Українська читанка-хрестоматія для чехів.

Альманах українських письменників.

Альманах чеських письменників.

Золота Прага.

Історія чеської літератури.

Ц. 25 к. ч.

